

OULUN LASARETINVÄYLÄN ALUE

Rakennushistoriallinen selvitys

Sähkösentraali. Elektriska centralen.

Oulu. Åleåborg.

Etukannen kuva: Lasaretinväylän voimalaitosalue 1900-luvun alussa, postikortti. PPM.

Oulun Lasarettiväylän alue
Rakennushistoriallinen selvitys

Tekijä:

Anniina Meriläinen

Oulun yliopisto/ arkkitehtuurin osasto/
arkkitehtuurin historian laboratorio
Aleksanterinkatu 6
90100 Oulu

Taitto: Anniina Meriläinen, Oulu 2010

ALKUSANAT

Diplomityöni sai alkunsa kesällä 2009, kun arkkitehtuurin historian laboratoriossa etsittiin tekijää Lasaretinväylän rakennushistorialliselle selvitykselle. Olin innostunut tullessani valituksi, sillä aihe vaikutti todella mielenkiintoiselta. Oululaisittain ainutlaatuisen vanhaan teollisuusmiljööseen keskustan tuntumassa on ollut kiinnostavaa tutustua ja itse selvityksen kokoaminen osoittautui todella opettavaiseksi. Selvitys tehtiin asemakaavamuutoksen tueksi kaupungin järjestettyä aluetta koskeneen tontinluovutuskilpailun. Suomessa ei toistaiseksi ole vakiintuneita malleja tai käytäntöjä rakennushistoriallisten selvitysten laatimiseen. Työni tukena olen käyttänyt arkkitehti Helena Hirviniemen Oulun kaupungille tekemää ohjetta sekä viime vuosina valmistuneita muita rakennushistoriallisia selvityksiä.

Selvitystyö alkoi aineiston keräämisellä ja siihen perehtyen, mikä vei aikaa useamman kuukauden. Työn edetessä ja tiedon karttuessa löytyi uusia lähteitä, joihin paneuduin selvityksen kokoamisen ohessa. Etenkin kuvallisen aineiston mittavuus yllätti positiivisesti, mutta toisaalta myös vaikeutti valmiiseen selvitykseen valittavan materiaalin seulomista. Valokuvien, karttojen, piirustusten ja lukuisten kohdekäyntien lisäksi merkittäviä lähteitä olivat Lasaretinväylän sähkölaitoksen historiasta kertovat kirjat ja henkilöhaastattelut. Erityisesti haluan kiittää Oulun Energian virastomestaria Martti Tikkasta, jolta sain korvaamatonta tietoa sähkölaitoksen vaiheista yli 40 vuoden ajalta. Myös Myllytullin koulun kuvataideopettaja Seija Hepomäki osoitti vilpittömästi innostusta tutkimustani kohtaan ja auttoi työtäni eteenpäin.

Kun aineisto oli käyty läpi, selvityksen tekstiosa valmistui suhteellisen nopeasti. Kuvallisen materiaalin runsaus teki työn taittamisesta haastavaa, sillä selvityksestä oli saatava selkeä ja visuaalisesti miellyttävä kokonaisuus jättämättä pois mitään olennaista. Tästä syystä olen sijoittanut valtaosan selvityksen kannalta tärkeistä rakennuspiirustuksista liitteisiin. Työni valvoja, professori Kaisa Broner-Bauer, oli asiantuntevana ja perusteellisena suureksi avuksi alusta alkaen. Hänen lisäksi kiitän Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston arkkitehtuurin historian laboratorion muuta henkilökuntaa, etenkin osastosihteeri Annukka Vaarapaloa, joka käytännön neuvoillaan pelasti useamman kiperän tilanteen.

Haluan kiittää Hartela Forum Oy:n edustajia toimitusjohtaja Raimo Pakkalaa ja rakennuttajapäällikkö Mikko Kilpeä hyvin sujuneesta yhteistyöstä. Vastaavat kiitokset osoitan myös tontinluovutuskilpailun arkkitehtisuunnitelmat laatineelle Kimmo Kuismaselle ja Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskuksen arkkitehti Raimo Tikalle, joilta olen saanut arvokasta tietoa tutkimani alueen vaiheista ja rakennuksista. Opiskeluaikaisia työnantajiani, Raila ja Tapio Rönkönharjua kiitän kannustuksen lisäksi työtilasta, jonka sain käyttööni selvitystä kootessani.

Lämpimimmät kiitokset saavat avopuolisoni ja perheeni.

Oulussa 28. 4. 2010

Anniina Meriläinen

SISÄLLYSLUETTELO

ALKUSANAT	v
SISÄLLYSLUETTELO	vi
KUVALUETTELO	viii
1. JOHDANTO	1
2. TAUSTAA	3
2.1. Oulun sähkölaitoksen historiaa	3
2.2. Sahateollisuuden kehittyminen Oulujoen suistossa	8
3. ALUE	13
3.1. Sijainti	13
3.1.1. Ympäröivä kaupunkirakenne	14
3.2. Asemakaavahistoria	18
3.3. Alueen rakennusvaiheita	22
3.4. Kaupunkikuvallinen kehitys	27
4. RAKENNUKSET	37
4.1. Arkkitehdit	37
4.1.1. Viktor J. Sucksdorff	37
4.1.2. Karl Sandelin	39
4.2. Voimalarakennus	41
4.2.1. Suunnittelu ja rakennusaika	42
4.2.2. Käytön aikaiset muutokset	45
4.3. Konttorirakennus	53
4.3.1. Suunnittelu ja rakennusaika	54
4.3.2. Käytön aikaiset muutokset	55
4.4. Alueen muita rakennuksia	59
4.4.1. Vesirakentaminen	59
4.4.2. Asuntoja ja piharakennuksia	64
4.4.3. Öljysäiliöt, laituri ja huvimaja	67

4.5. Sahasaaren rakennukset	68
4.5.1. Saha	68
4.5.2. Muut rakennukset	70
5. NYKYTILANNE JA SÄILYNEISYYS	75
5.1. Voimalaitos	75
5.1.1. Julkisivut	75
5.1.2. Sisätilat	77
5.2. Konttorirakennus	81
5.2.1. Julkisivut	81
5.2.2. Sisätilat	81
5.3. Sahasaaren rakennukset	82
5.4. Kaupunkikuva ja kaupunkiarkeologinen säilyneisyys	85
6. YHTEENVETO JA ARVOTTAMINEN	88
6.1. Lasarettinväylän alue 1600-luvulta 2000-luvulle	88
6.2. Kulttuurihistoriallinen arvottaminen	90
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	96
ARKISTOT	101
KUVALÄHTEET	102
LIITTEET	105

KUVALUETTELO

Kuva 1.	Rakennushistoriallisessa selvityksessä käsiteltävän alueen sijainti Oulun kaupungissa.	xii
Kuva 2.	Lasaretinväylän voimalaitosalue vuonna 2006.	1
Kuva 3.	Tontinluovutuskilpailun voittanut suunnitelma.	1
Kuva 4.	Joulun viettoa voima-aseman konehuoneessa vuonna 1931.	2
Kuva 5.	Vanha öljylyhty Torikadulla.	3
Kuva 6.	Ensimmäisiä sähköpylväitä Hallituskadun ja Torikadun risteyksessä.	3
Kuva 7.	Jakopylväs Kirkkokadun ja Pakkahuoneenkadun kulmauksessa.	4
Kuva 8.	Kiikelin sähkölaitoksen höyrykoneen piirustuksia.	5
Kuva 9.	Kiikelin sähkölaitoksen höyrykone.	5
Kuva 10.	Kiikelin sähkölaitosrakennuksen julkisivupiirros.	6
Kuva 11.	Kiikelin sähkölaitoksen pohjapiirros.	6
Kuva 12.	Suunnitelma sähkölaitoksesta Lasaretinväylään vuodelta 1902.	7
Kuva 13.	Sara Wacklinin piirros Oulusta ennen vuotta 1822.	8
Kuva 14.	Kaupungin mylly ja Sahasaaren saha 1870-luvulla.	8
Kuva 15.	Suomen ensimmäinen höyrysaha lin Kestilässä.	9
Kuva 16.	Toppilan sahan piirustukset vuodelta 1902.	10
Kuva 17.	Pateniemen saha vuonna 1994.	11
Kuva 18.	Sahasaari Oulun Saha Oy:n aikaan 1880-luvulla.	11
Kuva 19.	Pateniemen sahan sisätiloja vuonna 1994.	12
Kuva 20.	Selvityksessä tarkasteltavan alueen sijoittuminen kaupunkirakenteeseen.	13
Kuva 21.	Kartta Åströmin tehdasalueesta 1900-luvun alussa.	14
Kuva 22.	Alueen keskeisimmät rakennukset.	15
Kuva 23.	Kartta Oulun kaupungin lahjoitusmaista Myllytullissa 1870-luvulla.	16
Kuva 24.	Voimalaitosalueen ympäristöä Kasarmintiellä vuonna 2008. Eini Vasu.	17
Kuva 25.	Ote vuoden 1649 regulointisuunnitelmasta, Claes Claesson.	18
Kuva 26.	Ote kartasta vuodelta 1763, Mårten Hackzell.	18
Kuva 27.	Ote kartasta vuodelta 1786, Henrik Holmbom.	19
Kuva 28.	Ote vuoden 1825 asemakaavasta, J. A. Ehrenström ja C. L. Engel.	19
Kuva 29.	Kartta vuodelta 1888, G. W. Liljeblad.	20
Kuva 30.	Kartta vuodelta 1940.	21
Kuva 31.	Ote vuoden 1944 Koskikeskussuunnitelmasta, Alvar Aalto.	21

Kuva 32.	Maaliskuun 2010 asemakaavaluonnos.	22
Kuva 33.	Claes Niskan laatima kaavio myllyn rakennuksista vuodelta 1834.	23
Kuva 34.	Selvityksessä tarkasteltava alue 1880-luvulla.	24
Kuva 35.	Selvityksessä tarkasteltava alue 1910-luvulla.	24
Kuva 36.	Selvityksessä tarkasteltava alue 1930-luvulla.	25
Kuva 37.	Selvityksessä tarkasteltava alue 1960-luvulla.	25
Kuva 38.	Selvityksessä tarkasteltava alue 2000-luvun alussa.	26
Kuva 39.	Kaupungin myllyn ja Åströmin nahkatehtaan alue 1880-luvulla.	27
Kuva 40.	Jakobsdalin puutarhan ja Ringvallin talon asemapiirros vuodelta 1862.	28
Kuva 41.	Myllytullia 1800-luvulla pohjoisesta kaupunkiin päin kuvattuna.	28
Kuva 42.	Ilola-paviljonki Hupisaarilla vuonna 1887.	29
Kuva 43.	Kuva 1890-luvulta. Prunnihaka on kunnostettu ja Rauhalan talo on rakenteilla.	29
Kuva 44.	Kaavio Åströmien rakennuksista Paratiisisaarella vuonna 1891.	30
Kuva 45.	Ainola.	30
Kuva 46.	Valkoiset sillat ja saarten lomitse pujottelevat vesiuomat ovat Hupisaarille tunnusomaisia.	31
Kuva 47.	Vuonna 1931 valmistunut museorakennus Pakolansaarella.	31
Kuva 48.	Kartta Åströmin tehdasalueesta 1800-luvun lopulla.	32
Kuva 49.	Ilmakuva Myllytullista 1960-luvulla.	33
Kuva 50.	Vuonna 2009 valmistunut Tervaväylän koulun Lohipadon yksikkö.	34
Kuva 51.	Ilmakuva vuodelta 1965.	34
Kuva 52.	Arkkitehtityö Oy:n illustraatio Myllytullin asuinalueesta.	35
Kuva 53.	Sähkölaitoksen entinen konttorirakennus ja voima-asema kesällä 2008. Eini Vasu.	36
Kuva 54.	Sahasaaren rakennukset kesällä 2008. <i>Idem</i>	36
Kuva 55.	Victor Sucksdorffin piirustus Laskuniemen lastentarhan päärakennuksesta.	37
Kuva 56.	Arkkitehtija valokuvassa vuonna 1941.	37
Kuva 57.	Vuonna 1907 valmistunut Hermolan jugend-rakennus Tuiranpuistossa.	38
Kuva 58.	Snellman-talo Mäntylässä.	38
Kuva 59.	Sandelinin suunnittelema Oulun Osuuskaupan entinen leipomo Koulukadulla.	39
Kuva 60.	Entinen Åströmin nahkatehtaan rakennus Kasarmintiellä.	39
Kuva 61.	Sähkölaitoksen entinen voimalarakennus helmikuussa 2010. Anniina Meriläinen.	40
Kuva 62.	Vasta valmistunut voima-asema 1900-luvun alussa.	41

Kuva 63.	Sähkömestari Torkkeli Viitanen voimalan konehuoneessa 1920-luvulla.	41
Kuva 64.	Sähkölaitoksen tieltä purettu kaupungin vanha mylly.	42
Kuva 65.	Piirustuksia sähkölaitoksen sijoittamiseksi myllyrakennukseen.	42
Kuva 66.	Sisäkuva konehuoneesta vuonna 1930.	43
Kuva 67.	Näkymä turbiinihuoneesta vuonna 1929.	43
Kuva 68.	Voima-aseman ensimmäinen pohjapiirros.	44
Kuva 69.	Konehuone vuonna 1938.	45
Kuva 70.	Näkymä kattilahuoneesta.	45
Kuva 71.	Sandelinin laatimat laajennuspiirustukset vuodelta 1919.	46
Kuva 72.	Vuoden 1919 laajennuspiirustuksia.	47
Kuva 73.	Voimalan kattilahuone vuonna 1939.	48
Kuva 74.	Sisäkuva uudesta turbiinihallista vuonna 1938.	49
Kuva 75.	Turbiinihallia rakennetaan huhtikuussa 1937.	50
Kuva 76.	Juuri valmistunut turbiinihalli joulukuussa 1937.	50
Kuva 77.	Sähkölaitos toisen maailmansodan aikana vuonna 1939.	51
Kuva 78.	Kaukolämpökeskus rakenteilla.	51
Kuva 79.	Voimalan väritystä vuonna 1988.	52
Kuva 80.	Myllytullin koulun oppilaita kuvataidetunnilla. Seija Hepomäki.	53
Kuva 81.	Sähkölaitoksen entinen konttorirakennus vuonna 2004.	53
Kuva 82.	Sucksdorffin suunnitelma sähkölaitoksen koneenkäyttäjien asuinrakennukseksi.	54
Kuva 83.	Suunnitelma mylläriin asuinrakennuksen laajentamiseksi.	55
Kuva 84.	Vaihtoehtoinen suunnitelma koneenkäyttäjien asunnoiksi.	55
Kuva 85.	Sandelinin laajennuspiirustukset vuodelta 1920.	56
Kuva 86.	Konttorirakennus vuonna 1930.	57
Kuva 87.	Talvisodan pommituksissa aiheutuneita vahinkoja.	57
Kuva 88.	Rakennuksen väritystä vuonna 1973.	58
Kuva 89.	Kuva entisen konttorirakennuksen sisätiloista helmikuussa 2010. Anniina Meriläinen.	58
Kuva 90.	Lasarettiväylän veden säätelyyn liittyneet rakennelmat 1900-luvun alussa.	59
Kuva 91.	Sillat voimalaitoksen kanavan yllä, Eini Vasu, 2008.	60
Kuva 92.	Vesialtaan viereisen maapadon pohjoisin tyhjennysaukko syksyllä 2009. Anniina Meriläinen.	60
Kuva 93.	Ensimmäinen sulkulaitos kanavan yläpäässä Lasarettisaaren kupeessa.	61
Kuva 94.	Maapadon eteläisin tyhjennysaukko ja "lämmitettävän huoneen" perustukset syksyllä 2009. Anniina Meriläinen.	61
Kuva 95.	Sähkölaitoksen vesiallas ja maapato lämmityshuoneineen vuonna 1957.	62
Kuva 96.	Merikoskeen rakennettu talvipato vuonna 1939.	63

Kuva 97.	Työmiehiä sähkölaitoksen vesialtaalla turbiinihallin rakennustöiden yhteydessä vuonna 1937.	63
Kuva 98.	Miehiä korjaamassa yläkanavaa vuonna 1948.	64
Kuva 99.	Savupiipun piirustukset vuodelta 1928.	64
Kuva 100.	Åströmin nahkatehtaan koneremmittehdas 1900-luvun alussa.	65
Kuva 101.	Asuinkerrostaloksi muutettua koneremmittehtaan rakennusta puretaan.	65
Kuva 102.	Myllytullia 1910-luvulla.	66
Kuva 103.	Makasiinin muutospiirustukset.	66
Kuva 104.	Kuva sähkölaitoksen pihalta vuodelta 1965.	66
Kuva 105.	Öljysäiliöt kesällä 2008. Eini Vasu.	67
Kuva 106.	Huvimaja syksyllä 2009. Anniina Meriläinen. Piirustus huvimajasta.	67
Kuva 107.	Asemapiirros Sahasaaresta vuosisadan vaihteessa ennen sähkölaitoksen rakentamista.	68
Kuva 108.	Asemapiirros pian sähkölaitoksen rakentamisen jälkeen.	68
Kuva 109.	Saha Åströmin nahkatehtaan aikaan 1930-luvulla.	69
Kuva 110.	Åströmien saharakennus Sahasaaren puolelta.	69
Kuva 111.	Varastoksi muutettu puusepänverstas ja paja sähkölaitoksen aikaan vuonna 1939.	70
Kuva 112.	Työmies sähkölaitoksen varikolla. Taustalla entinen puusepän verstas.	70
Kuva 113.	Paja ja kaapelikelanosturi vuonna 2008. Eini Vasu.	71
Kuva 114.	Sahasaaren korjaamorakennus vuonna 2009. Tatu Raitala.	71
Kuva 115.	Hirsirakenteista tallia mitataan kesällä 2009. <i>Idem.</i>	71
Kuva 116.	Asemapiirros vuodelta 1957.	72
Kuva 117.	Sähkölaitoksen työntekijöitä kaapelikelanosturilla pajan edessä.	72
Kuva 118.	Sahasaaren rakennukset 1960-luvulla.	73
Kuva 119.	Säilyneisyyskartta selvityksessä tarkasteltavasta alueesta.	74
Kuva 120.	Tulipalon tuhoamaa välipohjaa voimalan vanhimmassa osassa. Anniina Meriläinen, 2009.	75
Kuva 121.	Vettä ohjaavien rakenteiden tutkimista kohdekäynnillä syksyllä 2009. <i>Idem.</i>	76
Kuva 122.	Voimalan eteläjulkisivua syksyllä 2009. <i>Idem.</i>	76
Kuva 123.	Vanhan turbiinihallin sisätilaa kesällä 2009. <i>Idem.</i>	76
Kuva 124.	Länsipäädyn turbiinihalli kesällä 2009. <i>Idem.</i>	77
Kuva 125.	Kuva konehuoneesta vuonna 1914.	78
Kuva 126.	Generaattoreita ja turbiineja yhdistäneet aukot ovat säilyneet. Anniina Meriläinen, 2009.	78
Kuva 127.	Voimalan vanhinta osaa, vuonna 1903 rakennettu konehuone syksyllä 2009. <i>Idem.</i>	78
Kuva 128.	Yksi sähkölaitoksen höyrykoneista konehuoneessa vuonna 1930.	79
Kuva 129.	Höyrykoneen paikka syksyllä 2009. Anniina Meriläinen.	79
Kuva 130.	Konehuoneen vuonna 1928 rakennettu osa marraskuussa 2009. <i>Idem.</i>	79

Kuva 131.	Sisätiloja voimalarakennuksen toisessa kerroksessa syksyllä 2009. <i>Idem.</i>	79
Kuva 132.	Voimalan säilynyt mosaiikkibetoniportaikko. <i>Idem, 2009.</i>	79
Kuva 133.	Sisätiloja voimalan kolmannesta kerroksesta, 2009. <i>Idem.</i>	79
Kuva 134.	Veden virtauksen säätelyyn liittynyt koneistoa.	80
Kuva 135.	Säilynttä koneistoa kesällä 2009. Anniina Meriläinen.	80
Kuva 136.	Kuva konttorirakennuksen toisesta porrashuoneesta vuonna 2010. <i>Idem.</i>	81
Kuva 137.	Sisäkuva toimistosta vuonna 1929.	81
Kuva 138.	Toimistotiloja vuonna 1939.	82
Kuva 139.	Kellarin portaikko vuonna 2010. Anniina Meriläinen.	82
Kuva 140.	Keittiö ensimmäisessä kerroksessa vuonna 2010. <i>Idem.</i>	82
Kuva 141.	Kellarin kokoontumistiloja vuonna 2010. <i>Idem.</i>	82
Kuva 142.	Kuva piirustuskonttorista vuonna 1939.	82
Kuva 143.	Toimistuhuoneiden sisäkaton muoto on säilynyt. <i>Idem, 2010.</i>	82
Kuva 144.	Rakennusten väliin kasautuva lumi vaurioittaa lähekkäin rakennettujen korjaamon ja tallin julkisivuja. <i>Idem, 2009.</i>	83
Kuva 145.	Korjaamon yläkerrassa säilytetään sähkölaitoksen historiaan liittyvää esineistöä. Tatu Raitala, 2009.	83
Kuva 146.	Kaupunkikuvallisia elementtejä.	84
Kuva 147.	Ilmakuva vuodelta 1947.	85
Kuva 148.	Nykyisen taidemuseon ja tehdasrakennuksen välinen katutila on ollut tiivis jo nahkatehtaan aikana.	85
Kuva 149.	Näkymä Nahkatehtaankadun ja Kasarmintien risteyksestä vuonna 2008. Eini Vasu.	86
Kuva 150.	Näkymä taidemuseolta voimalarakennukselle vuonna 2008. <i>Idem.</i>	87
Kuva 151.	Näkymä Åströmin puiston kevyen liikenteen reittien ja Kasarmintien risteyksestä vuonna 2008. <i>Idem.</i>	87
Kuva 152.	Lasarettiväylän sähkölaitos elokuussa 1939.	88
Kuva 153.	Näkymä Kasarmintieltä vuonna 1930.	89
Kuva 154.	Toimistotiloja konttorirakennuksessa vuonna 1939.	89
Kuva 155.	Puuseppä työssään Åströmin verstaalla Sahasaaressa.	90
Kuva 156.	”Koneet ja miehet rautaa.”	90
Kuva 157.	Vanhan konehuoneen säilyneitä alkuperäisiä rakenteita syksyllä 2009. Anniina Meriläinen.	91
Kuva 158.	Vuonna 1903 rakennettuja vettä ohjaavia rakenteita voimalaitoksen sisällä syksyllä 2009. <i>Idem.</i>	91
Kuva 159.	Piirustus voimalaitoksen ensimmäisistä vesiturbiineista.	92
Kuva 160.	Leikkauspiirustus vuonna 1937 valmistuneesta uudesta turbiinihallista.	92
Kuva 161.	Sahasaaren korjaamon sisätiloja vuonna 2009. Tatu Raitala.	93
Kuva 162.	Konttorirakennuksen kellarin välipohjan rataakiskoholveja.	93
Kuva 163.	Pato voimalaitoksen vesialtaan ja Hupisaarten puistoalueen välissä syksyllä 2009. Anniina Meriläinen.	94
Kuva 164.	Näkymä voimalaitosalueelle vuonna 1949.	95

Kuva 1. Rakennushistoriallisessa selvityksessä käsiteltävän alueen sijainti Oulun kaupungissa. Anniina Meriläinen (AM). Ilmakuva, OTK.

1. JOHDANTO

Lasaretinväylän alueen rakennushistoriallinen selvitys käsittelee Oulussa Myllytullin kaupunginosassa sijaitsevan vanhan sähkölaitoksen ympäristön ja rakennusten historiaa. Sähkölaitosmiljö on osa Åströmin nahkatehtaan ympärille rakentunutta vanhaa teollisuusaluetta ja se liittyy saumattomasti myös Hupisaarten puistovyöhykkeeseen. Keskeisiä rakennuksia ovat tulipalossa vuonna 2006 vaurioitunut voimalarakennus ja vuodesta 2007 lähtien käyttämättömänä ollut entinen konttorirakennus.¹ Näiden lisäksi selvitykseen sisältyvät sähkölaitoksen varasto- ja huoltorakennukset Sahasaaressa. Oulun kaupunki järjesti vuodenvaihteessa 2008-09 tontinluovutuskilpailun, jossa etsittiin ideoita alueen kehittämiseksi ja tulevien muutos- ja uudisrakennustöiden toteuttajaa. Kilpailun lähtökohtana oli säilyttävä suunnittelu, jossa huomioidaan olemassa oleva rakennuskanta. Kilpailun voitti Hartela Forum Oy:n ja arkkitehtitoimisto Kimmo Kuismasen laatima ehdotus (kuva 3.), jossa alueelle on osoitettu erilaisia toimintoja taidehallista palvelutaloon sekä ateljee-, opiskelija- ja yksityisasumista.

Sähkölaitoksen alue rakennuksineen on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi ympäristöksi.² Voimalarakennus on ensimmäisiä laatuaan koko Suomessa ja Sahasaaressa toiminut saha sekin alansa pioneereja Oulun seudulla. Rakennushistoriallinen selvitys on tärkeä osa asemakaavamuutoksen tueksi tehtävässä selvitystyössä. Tässä selvityksessä tarkastellaan alueen asemakaavahistoriaa ja rakennusvaiheita, minkä lisäksi olemassa olevia rakennuksia on inventoitu ja arvotettu. Kirjallisen tutkimuksen ohella työhön sisältyy valokuvia, rakennuspiirustuksia, säilyneisyyskaavioita rakennuksista ja havainnekuvia alueen eri vaiheista. Koska selvitys käsittelee koko alueen historiaa ja kaupunkikuvallista kehitystä, rakennuksia ei ole inventoitu yksityiskohtaisesti. Selvitys on itsenäinen tutkimus ja muista suunnitelmista riippumaton asiakirja.

¹Virpi Rajala, Eini Vasu, *Lasaretinväylän voima-aseman alueen avoin tontinluovutuskilpailu alueen kehittämiseksi, taustaohje*, Oulun kaupunki, 2008, s. 14.

²*Rakennettu kulttuuriympäristö – valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*, Museovirasto, Helsinki, 1993, s. 247.

Kuva 2. Lasaretinväylän voimalaitosalue vuonna 2006. Keskellä palanut voimala, vasemmalla Sahasaaren rakennuksia. OTK.

Kuva 3. Tontinluovutuskilpailun voittanut suunnitelma. Arkkitehtitoimisto Kimmo Kuismanen.

Kuva 4. Joulun viettoa voima-aseman konehuoneessa vuonna 1931. SK.

Aineisto on koottu useista eri arkistoista kerätystä piirustus- ja kuvamateriaalista, kirjallisista ja sähköisistä lähteistä, haastatteluista sekä alueen inventoinnin tuottamasta materiaalista. Kirjallisista lähteistä tärkeimpänä on mainittava K. I. Junneliuksen toimittama *Oulun kaupungin sähkölaitos 1989-1939* (Oulun kaupungin sähkölaitos, 1939), jossa Lasarettinväylän sähkölaitoksen perustamisesta ja rakennusvaiheista kerrotaan perusteellisesti ja mielenkiintoisesti. Myös Oulun Energian ja sanomalehti *Kalevan* kuva-arkistot olivat lähteinä merkittäviä.

2. TAUSTAA

Merikoskesta haarautuva Lasaretinväylä ympäristöineen on ollut osa Oulun keskustan merkittävintä teollisuusaluetta. Kaupungin mylly aloitti toimintansa väylässä jo 1600-luvun puolivälissä, ja vuonna 1731 myllyn viereen Sahasaareen perustettiin saha, joka oli käytössä 1930-luvulle asti. Åströmin nahkatehdas toimi naapurikortteleissa vuodesta 1863 aina vuoteen 1970 saakka. Nahkatehdas oli Pohjoismaiden suurin, ja sillä oli huomattava vaikutus sekä kaupunkikuvaan että oululaisten elämään.³

Lasaretinväylän sähkölaitos perustettiin vuonna 1903. Se oli vuonna 1888 käynnistyneen Tampereen kaupungin sähkölaitoksen⁴ jälkeen järjestyksessään toinen julkinen sähkölaitos Suomessa ja vasta neljäs koko Euroopassa.⁵ Pieniä yksityisiä sähkölaitoksia oli tosin perustettu jo aikaisemmin, Suomessa niistä ensimmäiset aloittivat toimintansa Finlaysonin tehtaalla Tampereella ja Rosenlew & Co:n sahalta Porissa vuonna 1882. Suomalaiset olivat sähkövalon suhteen muutenkin edellä aikaansa: vuonna 1881, kaksi vuotta hehkulampun keksimisen jälkeen, Euroopan ensimmäinen hehkulamppukoe oli järjestetty Varkaudessa.⁶

2.1. Oulun sähkölaitoksen historiaa

Ensimmäiset katuvalaisimet Suomessa olivat öljylyhtyjä, jotka oli yleensä kiinnitetty talojen seiniin tai pylväiden päihin. Valon tarve kaupungeissa oli suuri, ja vaikka öljyvalaisimet oli nokeavina ja jatkuvaa polttoaineen täydennystä kaipaavina todettu epäkäytännöllisiksi, niitä tarvittiin koko ajan enemmän myös

³Aimo Halila, *Oulun kaupungin historia II 1721-1809*, Oulun kaupunki, 1953, s. 393; Turo Manninen, *Oulun kaupungin historia VI 1945-1990*, Oulun kaupunki, 1995, s. 109; A. H. Virkkunen, *Oulun kaupungin historia I 1610-1721*, Oulun kaupunki, 1953, s. 231.

⁴Eero Hietakari, *Oulun kaupungin sähkölaitos 1889-1964*, Oulun kaupungin sähkölaitos, 1964, s. 10.

⁵Ibid., s. 23.

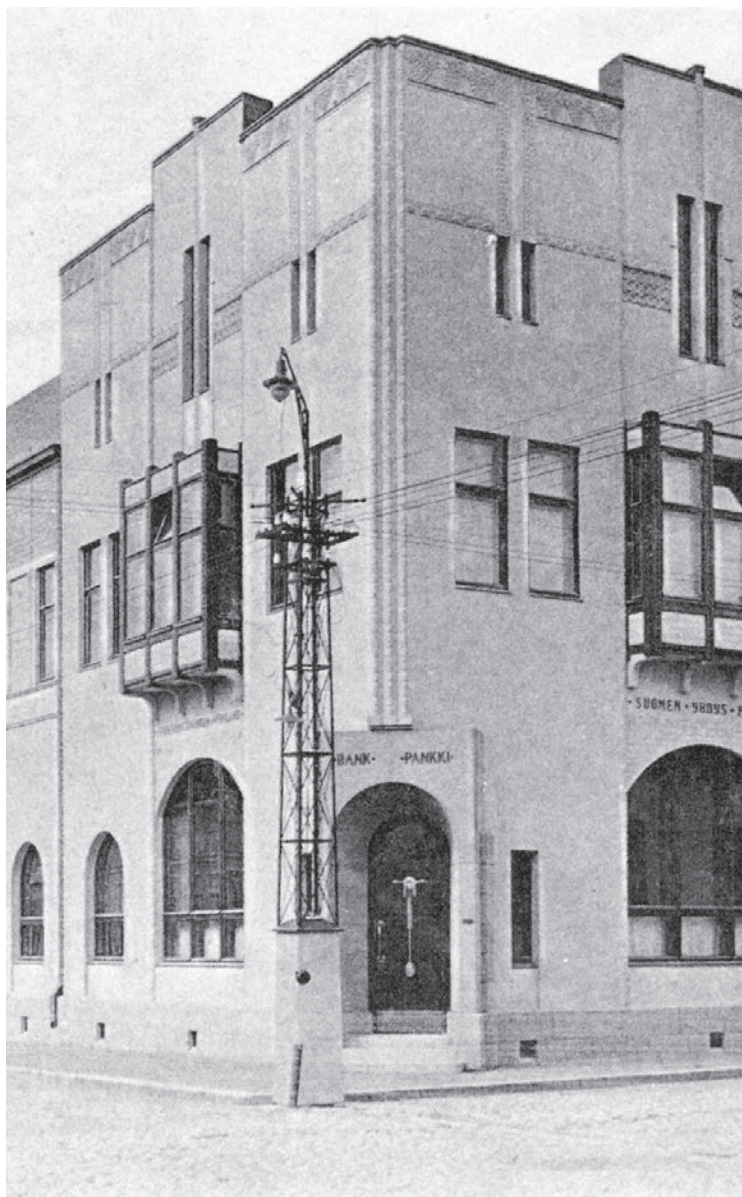
⁶Ibid., s. 8.

Kuva 5. Vanha öljylyhty Torikadulla. Vasala, 1989.

Kuva 6. Ensimmäisiä sähköpylväitä Hallituskadun ja Torikadun risteyksessä. Vasala, 1989.

Kuva 7. Jakopylväs Kirkkokadun ja Pakkahuoneenkadun kulmauksessa. Vasala, 1989.

Oulussa. Valopisteiden lisäämisestä kaupungeille aiheutui peruskustannusten lisäksi jatkuvasti kasvavia ylläpitokustannuksia. Kaasuvalo syrjäyttikin parjatut öljyvalaisimet vähitellen 1800-luvun puolivälin jälkeen. Ensimmäisinä kaasulyhdyt otettiin käyttöön Helsingissä, Viipurissa ja Turussa.⁷

Oulussa kaasulyhtyjä ei nähty, vaan katujen valaiseminen oli kalliiden ja työläiden öljylyhtyjien varassa vielä 1880-luvulla, jolloin kaupunginvaltuustossa alettiin puuhata siirtymistä edistykselliseen sähkövaloon. Oulun ensimmäinen yksityinen sähkölaitos oli perustettu vuonna 1884 Veljekset Åström Oy:n nahkatehtaalle, ja kaupungin valtuusmiehenä kauppaneuvos Hemming Åström myötävaikuttanut uuden valaistussuunnitelman syntyyn. Suurelta osin hänen ansiotaan oli myös kesäkuussa 1887 toimintansa aloittanut Seurahuoneen sähkölaitos, joka oli järjestyksessään toinen yksityinen sähkölaitos Oulussa.⁸

Vuonna 1884 insinööri Clement oli laatinut selvityksen kaupungin valaisemisesta sähkön avulla. Selvityksessä oli laskettu valaistuksen onnistuvan 40 kaarilampulla, joita olisi asennettu jokaiseen risteykseen. Koska sähkövalo oli ilmiönä vielä tuntematon ja outo, suunnitelmat jäivät toteuttamatta, mutta niihin palattiin helmikuussa 1886. Valmistuvalle Seurahuoneelle oltiin tuolloin asentamassa sähköjä, ja kaupungille tarjottiin mahdollisuutta valaista katunsa tämän uuden sähkölaitoksen avulla. Huolimatta siitä, että kaupunginvaltuusto oli jo kääntynyt sähkövalon kannalle, hanke raukesi, koska seurahuoneyhtiö ei hyväksynyt valtuuston sille tekemää tarjousta. *Kaiku*-lehden mukaan syynä kieltäytymiseen eivät olleet sopimukset ehdot, vaan yhtiön epäilykset koko kaupan kannattavuudesta. Samassa yhteydessä lehti kertoi esitetyn Merikosken vesivoiman käyttämistä sähkön tuotantoon.⁹

Tämän ajatuksen oli tuonut julki tamperelainen insinööri C. O. Helenius, joka oli jo vuonna 1884 valistanut Tampereen kaupunginvaltuustoa koskivoiman mahdollisuuksista sähkön tuotannossa. Yksityiset sähkölaitokset käyttivät höyryvoimaa, mutta valjastamalla kokonainen koski sähköä saataisiin koko kaupungin tarpei-

⁷Ibid., s. 7-8.

⁸Ibid., s. 8.

⁹Ibid., s. 8-10.

siin. Heleniuksen ehdotus ei ollut heti saanut vastakaikua, mutta kun ajatusta oli valtuustossa kypsytelty muutaman vuoden ajan, perustettiin Suomen ensimmäinen vesivoimaa käyttävä sähkölaitos Tammerkoskeen vuonna 1891. Oulussa seurattiin esimerkkiä kaksitoista vuotta myöhemmin.¹⁰

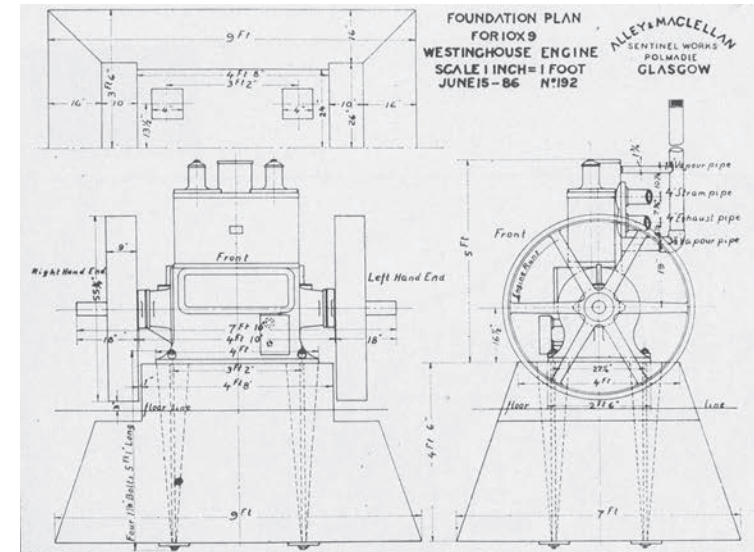
Oulun sähkölaitoshanke sai sysäyksen eteenpäin marraskuussa 1888, kun kaupunginvaltuusto asetti ruotsalaisen Härnösandin ja Tampereen kaupunkien esimerkkien innoittamana valiokunnan selvittämään katuvalaistuskysymystä. Tampereella kunnallinen sähkölaitos oli ottanut katuvalaistuksen hoitaakseen kaksi viikkoa ennen Oulun valiokunnan asettamista. Valiokunta eteni työssään nopeasti käyttäen apunaan insinööri Clementin aiempaa selvitystä, ja valmis mientö esitettiin seuraavan vuoden huhtikuussa.¹¹

Sähkölaitoksen suurten perustamis- ja ylläpitokustannusten vuoksi valtuusto halusi vielä valittavan lisävaltuusmiehiä ennen kuin laitoksesta lopulta päätettäisiin. Tämä herätti huomiota kaupunkilaisten parissa, joista monia suuret kustannukset arveluttivat, vaikka suurin osa pitikin sen hetkistä valaistusta riittämättömänä. Sähkötekniikkakin oli vasta kehitymässä eikä edes valiokunnan jäsenillä Hemming Åströmiä lukuun ottamatta ollut minkäänlaista kokemusta sähkölaitosten toiminnasta. Keväällä 1889 suurin osa valtuutetuista oli sähkölaitoksen perustamisen kannalla, mutta eriäviäkin mielipiteitä kuultiin. Laitoksen vastustajat pitivät kiireellisempänä hankkeena samaan aikaan vireillä ollutta vesi- ja viemärlaitoksen perustamista. Epäiltiin, ettei kaupungilla olisi varaa rakennuttaa molempia yhtä aikaa, mutta lopullinen äänestys kuitenkin puolsi sähkölaitosta. Tulevaisuuden kannalta merkittävää oli, että sähkölaitos tuli nimenomaan kaupungin omistukseen, vaikka yksityisen sähköyhtiön perustamistakin kaavailtiin. Monissa suomalaisissa kaupungeissa sähkön jakelusta vastasivat aluksi useat yksityiset yhtiöt, joiden myöhempi lunastaminen julkista sähkölaitosta perustettaessa ei aina onnistunut vaivattomasti.¹²

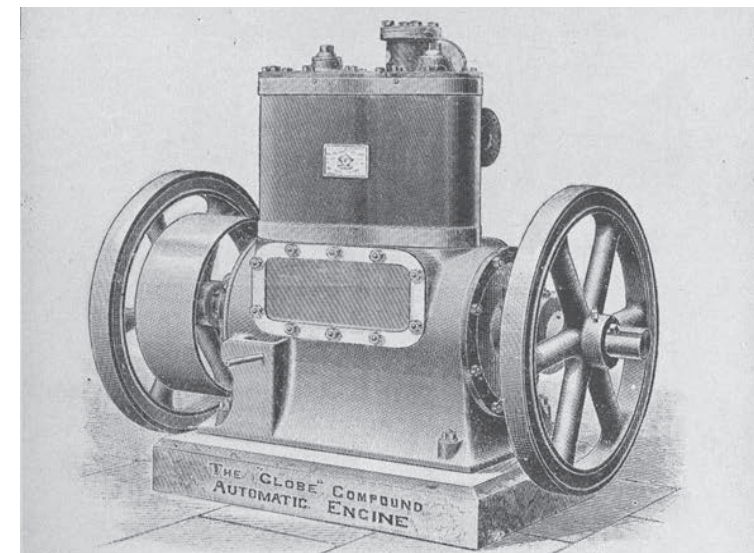
¹⁰Ibid., s.10.

¹¹Ibid., s. 11.

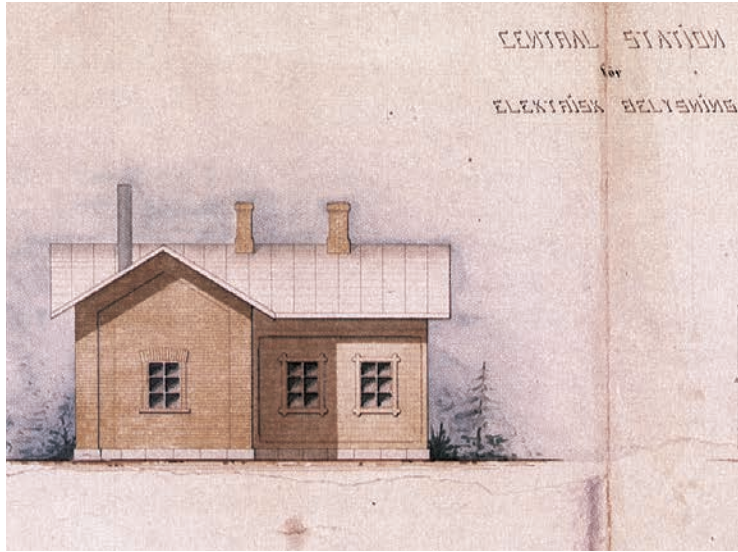
¹²Ibid., s. 11-12, s. 14.

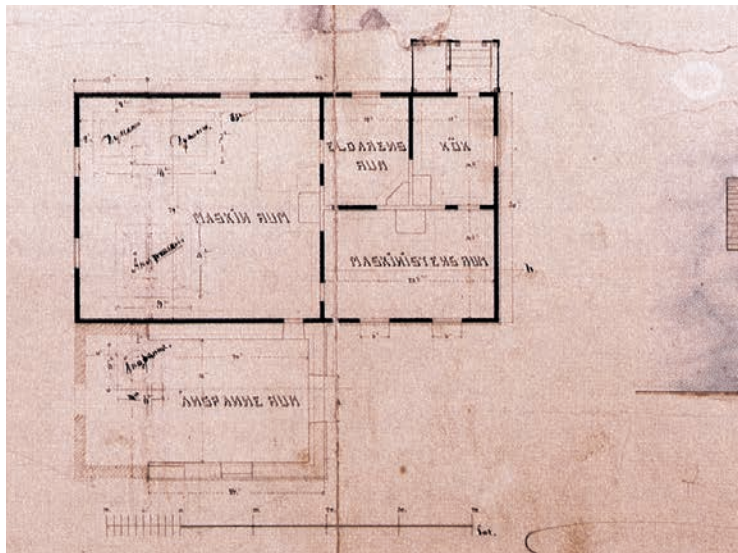
Kuva 8. Kiikelin sähkölaitoksen höyrykoneen piirustuksia. Junnelius, 1939.

Kuva 9. Kiikelin sähkölaitoksen höyrykone. Junnelius, 1939.

Kuva 10. Kiikelin sähkölaitosrakennuksen julkisivupiirros (ei mittakaavassa). Vasala, 1989.

Kuva 11. Kiikelin sähkölaitoksen pohjapiirros (ei mittakaavassa). Vasala, 1989.

Kesäkuussa 1889 hyväksyttiin valiokunnan ehdotus sähkölaitoksen keskusasemarakennukseksi ja päätettiin sen sijoittamisesta kaupungin edustalle Kiikelin saareen. Sopimusta laitteiston toimittamisesta ryhdyttiin laatimaan tarjouskilpailun voittaneen yhdysvaltalaisen Thomson-Houston –sähköyhtiön kanssa. Sama yhtiö oli aikaisemmin rakentanut sekä Härnösandin että Tampereen sähkölaitokset. Tehdyn sopimuksen mukaan sähkölaitoksen oli määrä valmistua 15. 9. 1889 mennessä. Kaupunki sitoutui rakentamaan tarvittavat tilat Kiikeliin ja toimittamaan pylväät johtoverkolle.¹³

Vaikka työt aloitettiin heti sopimuksen synnyttyä, laitoksen valmistuminen viivästyi ja sähkövaloa päästiin lopulta kokeilemaan vasta joulukuun 8. päivänä. Ensimmäinen kokeilu epäonnistui. Lamput ja koneet eivät toimineet kunnolla myöhemmilläkään testauskerroilla, ja kaupunkilaiset hermostuivat vähitellen sekä sähkövaloon että kunnanvaltuustoon. Vanhat öljyvalaisimet oli jo poistettu ja kadut olivat pimeitä. Joulukuun lopulla vuonna 1890, yli vuosi sopimuksen mukaisen määräajan jälkeen, sähkölaitos viimein luovutettiin valiokunnalle lopputarkastukseen. Pitkästä rakennusajasta huolimatta laitos ei vastannut kaupunginvaltuuston odotuksia, ja asia vietiin lopulta oikeuteen. Alkuperäisen sopimuksen ehtoja muutettiin oikeuden päätöksellä, minkä jälkeen kaupunki oli valmis vastaanottamaan sähkölaitoksen.¹⁴

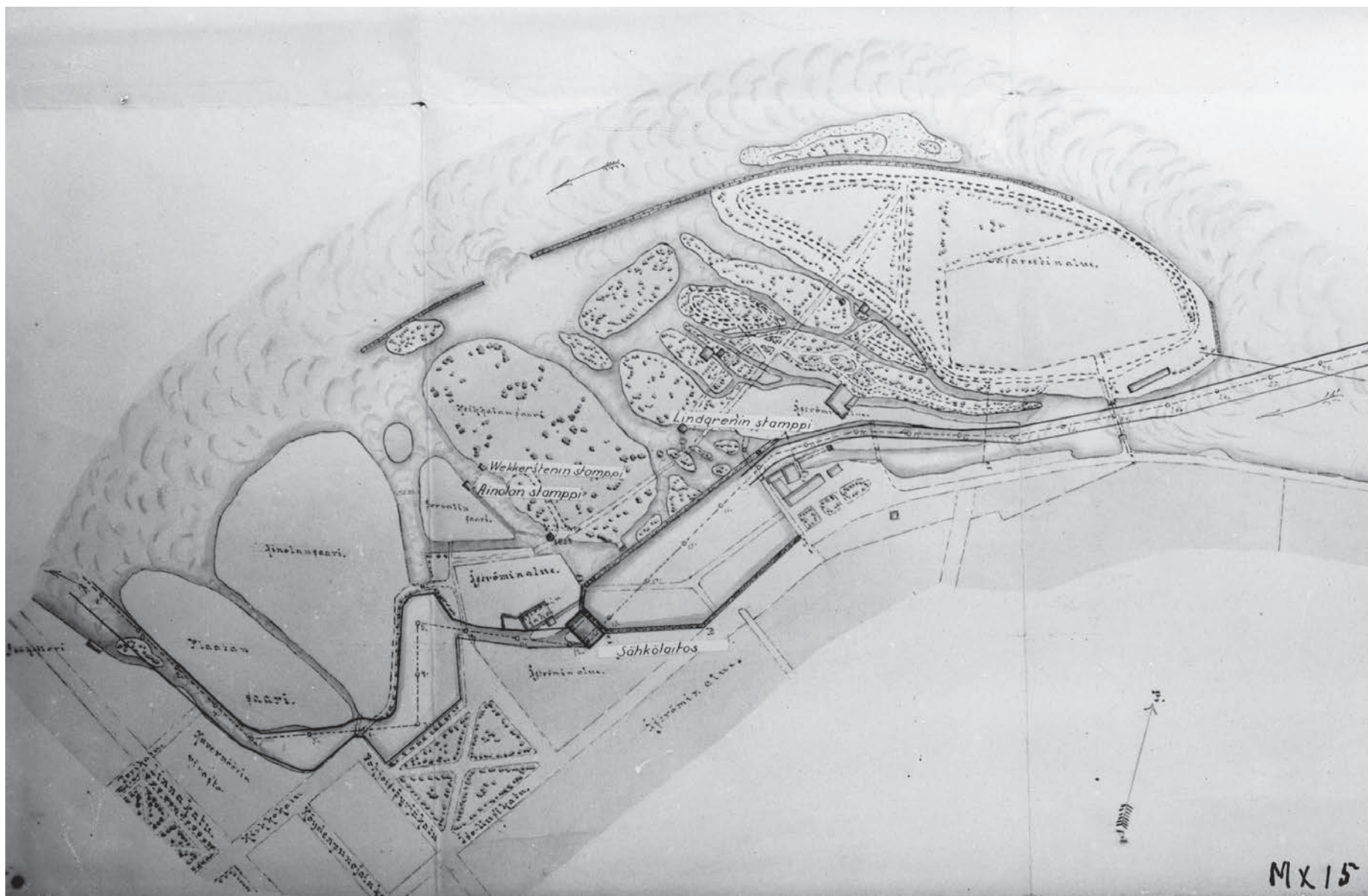
Kun laitos viimein saatiin toimimaan, sähköön kysyntä kasvoi vauhdilla. Vuonna 1895 asetettiin jälleen uusi valiokunta kehittämään katuvalaistusta, ja valiokunnan mietinnön perusteella valaisimia lisättiin seuraavana vuonna kymmenellä kapaleella. Tähän mennessä oli ehdotettu myös sähkölaitoksen laajentamista niin, että yksityisten kotitalouksien olisi mahdollista saada sähköä. Esitys ei ollut saavuttanut suosiota, koska yritystä pidettiin turhan riskialttiina.¹⁵ Sisävalaistukseen sähköä käytettiin ensimmäisen kerran Oulun vuonna 1901 valmistuneessa kaupahallissa.¹⁶

¹³Ibid., s. 14-16.

¹⁴Ibid., s. 16-22.

¹⁵Oulun Energian historiikki, www.oulunenergia.fi, 15. 7. 2009.

¹⁶”Oulun voiman ja valon lähde”, *Kaleva* (Oulu), 6. 4. 1930, s. 3.

Kuva 12. Suunnitelma sähkölaitoksesta Lasaretiinväylään vuodelta 1902. SK.

Kuva 13. Sara Wacklinin piirros Oulusta ennen vuotta 1822. Etualalla kaupungin mylly ja Sahasaaren saha. Snellman, 1939.

Kuva 14. Kaupungin mylly ja Sahasaaren saha 1870-luvulla. PPM.

Lisäsähkön tarve oli kaikesta huolimatta kiistaton, ja vuonna 1898 kaupunginvaltuuston asettama kolmas valiokunta alkoi pohtia mahdollisuuksia käyttää Merikosken vesivoimaa sähkön tuotantoon. Koko kosken kahlitseminen ei vielä tuolloin tuntunut realistiselta eikä toisaalta tarpeelliseltakaan, joten vuonna 1902 tekemässään esityksessä valiokunta ehdotti voimalan rakentamista Lasaretinväylään.¹⁷ Yksityisten talouksien yhdistäminen sähköverkkoon aloitettiin heti, kun päätös uuden voimalan rakentamisesta oli saatu.¹⁸

Lasaretinväylän uusi sähkölaitos käynnistettiin 29. 8. 1903. Ensimmäisen kymmenen vuoden aikana sähkön käytön kasvu oli huimaa: vuonna 1914 yksittäisiä kuluttajia oli jo 1025, kun niitä vuonna 1904 oli ollut vain 137. Talouden noususuhdanteen ja teollisuuden kasvun vaikutuksesta sähkön kokonaiskulutus asukasta kohden miltei viisinkertaistui tuona aikana. Ensimmäisiä sähkön käyttäjiä olivat yritykset ja varakkaammat yksityishenkilöt, myöhemmin sähkövalo levisi muidenkin yhteiskuntaluokkien pariin.¹⁹

2.2. Sahateollisuuden kehittyminen Oulujoen suistossa

Merikosken ja sen pienempien haarojen vesivoima on ollut käytössä kaupungin perustamisen ajoilta lähtien. Ensimmäinen vesisaha perustettiin kruunun tarpeisiin vuonna 1621. Isovihaa seurannut jälleenrakennustyö antoi pontta sahateollisuudelle, ja onkin kerrottu Hupisaaren putaisissa olleen 1700-luvun alkupuolella jo useita pieniä sahamyllyjä. Sahatavaraa tuotettiin pääasiassa kotitarpeiksi, koska laajemman sahateollisuuden ajateltiin syrjäisessä Oulussa olevan kannattamaton. Sahan perustamiseen tarvittavaa pääomaakaan ei sodan jälkeen tuntunut löytyvän, ja pienilläkin sahoilla saattoi olla useita osakkaita.²⁰

¹⁷Hietakari, op. cit., s. 32.

¹⁸Oulun Energian historiikki, www.ouluenergia.fi, 15. 7. 2009.

¹⁹Kustaa Hautala, *Oulun kaupungin historia III 1809-1856*, Oulun kaupunki, 1975, s. 413-14.

²⁰Sakari Virtanen, *Nuottasaaresta Wall Streetille – Oulun metsäteollisuus kauppahuoneista Stora Ensoon*, Stora Enso Oyj, 2003, s. 14; Halila, op. cit., s. 392-94.

Oulun ja koko Pohjois-Suomen ensimmäinen kaupallinen saha sai alkunsa tukholmalaisen pääoman turvin, kun kauppias K. Fagerholm sai vuonna 1727 oikeuden perustaa sahan Lasaretingvällässä sijainneen kaupungin myllyn viereen Sahasaareen. Toimilupa sahalle saatiin vuonna 1731. Fagerholmin saha ei tietävästi tuottanut suuria määriä puutavaraa, mutta yhdessä muiden pienempien sahojen kanssa se sai lähetettyä joitakin kuormia aina Tukholmaan asti. Vuosisadan loppupuolella sahateollisuus alkoi vähitellen kannattaa puutavaran kysynnän kasvaessa sekä lähiseudulla että Keski- ja Länsi-Euroopassa. Fagerholmin saha oli yhä Oulun suurin, ja vuonna 1762 sitä päätettiin uudistaa ja laajentaa. Puuta suunniteltiin uittettavaksi entistä suurempia määriä yhä kauempaa.²¹ Vuosisadan lopulla ja 1800-luvun alussa kaupankäynti kuitenkin hiljeni sotien vuoksi koko Euroopassa eikä sahatavaraa ollut juurikaan kysyntää.²²

Vaikka oululaiset kauppiat omistivat 1800-luvun puolivälissä valtaosan Pohjois-Suomen sahoista, Oulun kaupungissa sahoja oli edelleen ainoastaan yksi. Sahatavara oli kuitenkin jo noussut Suomen vahvimmaksi vientitavaraksi ohittaen tervan, voinin ja metallituotteet. Vuonna 1861 voimaan tulleiden asetusten, jotka poistivat sahateollisuutta koskeneet rajoitukset, ja höyrysahat sallineen lain myötä sahatoiminta pääsi kunnolla vauhtiin.²³ Sahasaaren saha kuului tuolloin koko maan suurimpiin sahalaitoksiin. Kaupungin ulkopuolisista sahoista monet olivat höyrysahoja, jotka eivät tarvineet vettä voimanlähteekseen, mutta sekä tukit että valmis sahattu puutavara kuljetettiin jokia pitkin. Sahojen tuotteet soudettiin veneillä Ouluun laivattavaksi, mikä vilkastutti kaupungin elämää.²⁴

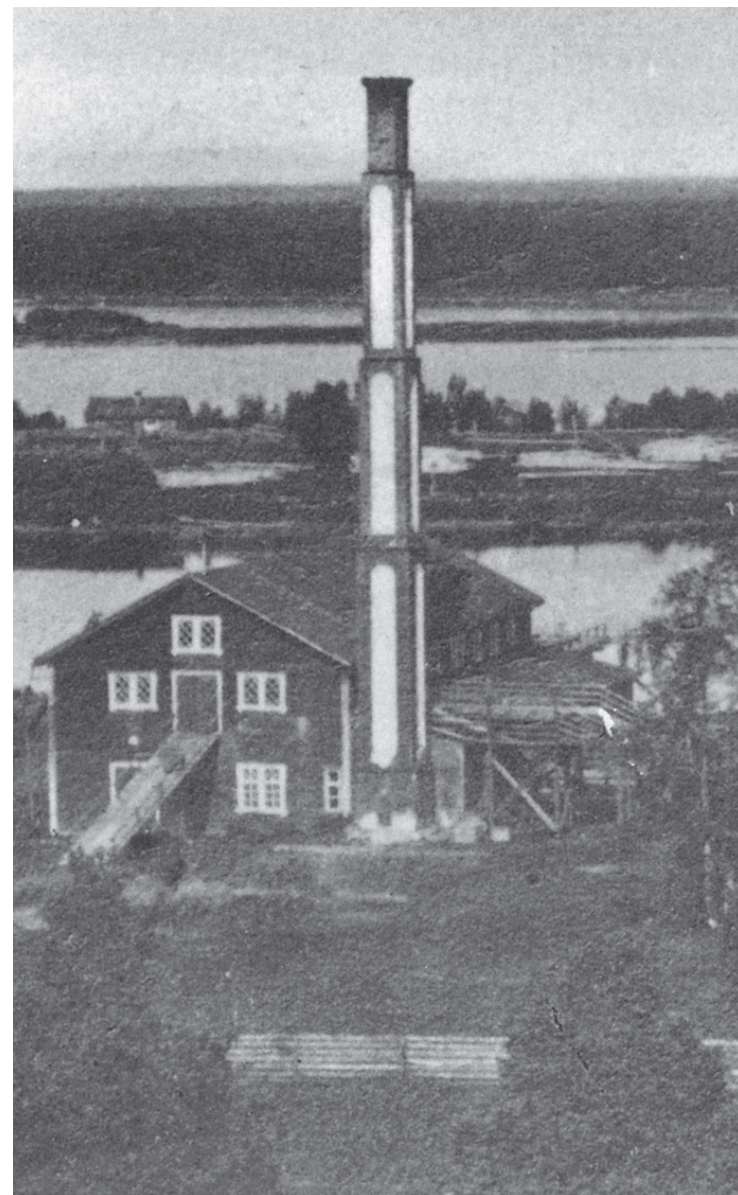
Sahateollisuutta Oulujoen suistoalueella rajoittivat sekä kaupungin porvareiden myllyt, joilla oli ensisijainen käyttöoikeus koskien vesivoimaan, että lohenkalastukselle annettu etuoikeus vesialueisiin. Huolimatta sahojen vähydestä Oulussa oululaiset kauppiat olivat innokkaasti mukana Pohjois-Suomen sahateollisuu-

²¹Halila, *ibid.*, s. 392-94, s. 401-3.

²²Virtanen, *loc. cit.*

²³Kustaa Hautala, *Oulun kaupungin historia IV 1856-1918*, Oulun kaupunki, 1976, s. 179.

²⁴P. W. Snellman, *Kertomus Oulun kauppaseuran ja Oulun kauppiaiden eläkelaitoksen toiminnasta vuosina 1771-1939*, Oulun kauppiaiden eläke- ja apurahalaitos, 1939, s.164; Virtanen, *op. cit.*, s. 14-16.

Kuva 15. Suomen ensimmäinen höyrysaha lin Kestilässä. Kantonen, 1996.

nessa. Näistä merkittävimpiä 1870-luvulla olivat Candelinin, G. & C. Bergbomin ja J. W. Snellman Gerhardssonin kauppahuoneet, joista jälkimmäiset perustivat vuonna 1860 toimintansa aloittaneen Suomen ensimmäisen höyrysahan lijoen suulle (kuva 15).²⁵

Bergbomin kauppahuoneen ansiota oli myös Oulun ensimmäinen höyrysaha, joka valmistui Pateniemeen vuonna 1874. Saha perustettiin entisen laivanveistämön alueelle, kuten myös vuotta myöhemmin käynnistynyt Korkeasaaren saha, jossa Bergbomien ohella olivat osakkaina Candelinin kauppahuone ja ruukinpatruuna August Ekman. Korkeasaaren saha ja Sahasaaren vanha saha liitettiin vuonna 1879 perustettuun Uleåborgs Sågverks Aktiebolagetiin (Oulun Saha Osakeyhtiö). Yhtiön myöhempi toimitusjohtaja K. Th. Sohlberg oli vuonna 1898 perustamassa Warjakka Trävaru Aktiebolagetia, jonka nimissä toiminut Varjakan saha aloitti vuonna 1900. Viides Oulun sahoista oli J. W. Snellman Gerhardssonin vuonna 1878 perustama Toppilan höyrysaha (kuva 16).²⁶

Uuden vuosisadan alussa sahateollisuuden nousukausi jatkui edelleen, ja vuonna 1907 Oulun sahoilla tuotettiin jo yli 150 000 kuutiometriä puutavaraa. Suurimpia olivat Pateniemen ja Toppilan sahat, joissa molemmissa sahattiin puuta yli 45 000 kuutiometriä vuodessa. Sahojen menestyksestä huolimatta sekä Bergbomin että Snellmanin kauppahuoneiden tilinpäätökset olivat vuonna 1907 tappiollisia, ja vähitellen alettiin Sohlbergin johdolla suunnitella sahayritysten yhteistyötä.²⁷ Sahasaaren saha oli tässä vaiheessa jo myyty Veljekset Åström Oy:lle, ja se jatkoi toimintaansa voittoa tuottamattomana yhtiön ja nahkatehtaan tarpeisiin.²⁸

Oulun sahat yhdistänyt uusi sahayhtiö Ab Uleå Oy perustettiin marraskuussa 1912. Sahojen toiminta jatkui ennallaan aina 1920-luvun lopulle saakka, jolloin yhtiö siirtyi Kajaani Oy:n hallintaan,²⁹ ja sahaus keskitettiin kokonaan Pateniemeen.

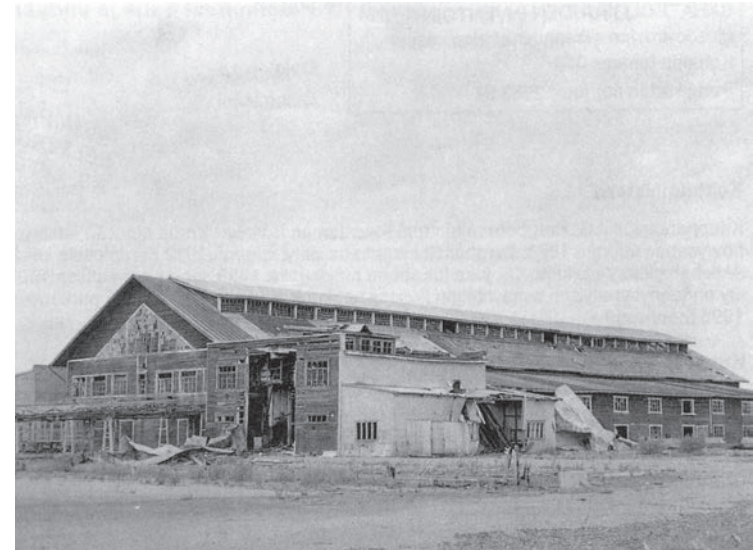
²⁵Virtanen, *ibid.*, s. 16, s. 18-19.

²⁶*Ibid.*, s. 20.

²⁷*Ibid.*, s.36-37.

²⁸Hautala, *op. cit.*, 1976, s. 171.

²⁹Kajaani Oy osti Ab Uleå Oy:n osake-enemmistön toukokuussa 1927. Virtanen, *op. cit.*, s. 53.

Kuva 17. Pateniemen saha vuonna 1994. Kantonen, 1996.

Kuva 18. Sahasaari Oulun Saha Oy:n aikaan 1880-luvulla. PPM.

Kuva 19. Pateniemen sahan sisätiloja vuonna 1994. Kantonen, 1996.

Korkeasaaren saha pysäytettiin vuonna 1928, ja seuraavana vuonna myös Varjakan sahan toiminta loppui konerikon myötä. Alun perin sahausta oli tarkoitus jatkaa Toppilassakin, mutta englantilainen paperitehtailija Joseph Dixon osti sahan ja tontin vuokraoikeudet perustaakseen alueelle sulfiittitehtaan. Tehdas käynnistyi vuonna 1931.³⁰

Myöhemmin oululaista sahatteollisuutta ylläpitivät vuonna 1936 perustettu Oulu Oy, joka vuonna 1986 fuusioitui valtion Veitsiluoto Oy:n kanssa. Pateniemen saha jatkoi toimintaansa vuoteen 1990 asti. Sahauksen lopettamista edeltävänä vuonna Pateniemeen oli perustettu saha-museo, joka avattiin vuonna 1989.³¹ Käyttämättömänä ja huonokuntoisena itse saharakennus (kuva 17.) oli tarkoitus purkaa, mutta se paloi tapaturmaisesti vuonna 1995.³²

³⁰Ibid., s. 40, s. 53-54.

³¹Ibid., s. 67-68, s. 344.

³²Timo Kantonen, *Satakunta sahaa Suomessa – kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia ja -ympäristöjä*, Museovirasto, 1996, s. 187.

3. ALUE

3.1. Sijainti

Lasaretinväylän vanhan voimalaitoksen alue sijaitsee Oulun keskustan tuntumassa Myllytullin kaupunginosassa. Siihen kuuluvat entiset sähkölaitoksen tontit Kasarmintien varressa sekä Sahasaaren varikkoalue. Pohjoisessa alue rajautuu Oulun taidemuseon eteläpuoliseen kevyen liikenteen siltaan, ja etelässä Oulun yliopiston ylioppilaskunnan omistaman Rauhalan kiinteistön tonttiin sekä Åströmin puistoon. Idässä aluetta rajaa Kasarmintie ja lännessä Hupisaartenpolku.

Alueen läpi virtaavaa Merikosken sivuhaaraa on kutsuttu Lasaretinväyläksi siitä lähtien kun lääninsairaala vuonna 1834 muutti väylän alkupäässä sijaitsevalle saarelle, joka sekkin on sittemmin tunnettu Lasaretinosaarena.³³ Väylä alkaa Merikosken voimalaitoksen yläaltaasta ja laskee merenlahteen kaupungin edustalla Linnansaaren eteläpuolella. Lasaretinväylä on ollut merkittävä voimanlähde jo ennen Oulun kaupungin perustamista, jolloin sen varrella oli yksityisiä myllyjä ja muita vesivoimaa käyttäviä laitoksia. Kaupungin mylly aloitti toimintansa 1600-luvun puolivälissä paikalla, jolle sähkölaitos myöhemmin rakennettiin. Myöhemmin, vuonna 1731, myllyn rinnalle Sahasaaren perustettiin yksityinen saha.³⁴

Voimalaitos ympäristöineen on osa Oulujoen kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokasta suistoaluetta. Voimalamiljöön välittömässä läheisyydessä on niin ikään kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi luokiteltu Hupisaarten puistoalue.³⁵ Kaupungin perustamisen aikoihin saaret toimivat karjan laitumina ja kaupunkilaisten kasvimaana, myöhemmin niistä tuli tärkeä virkistätymispaikka kaupungin asukkaille. Jokisuisto oli tuolloin syvempi ja avoimempi eivätkä kaikki saaret olleet vielä edes näkyvillä. Myöhemmin Hupisaarilla ja Lasaretinväylällä oli oma tärkeä

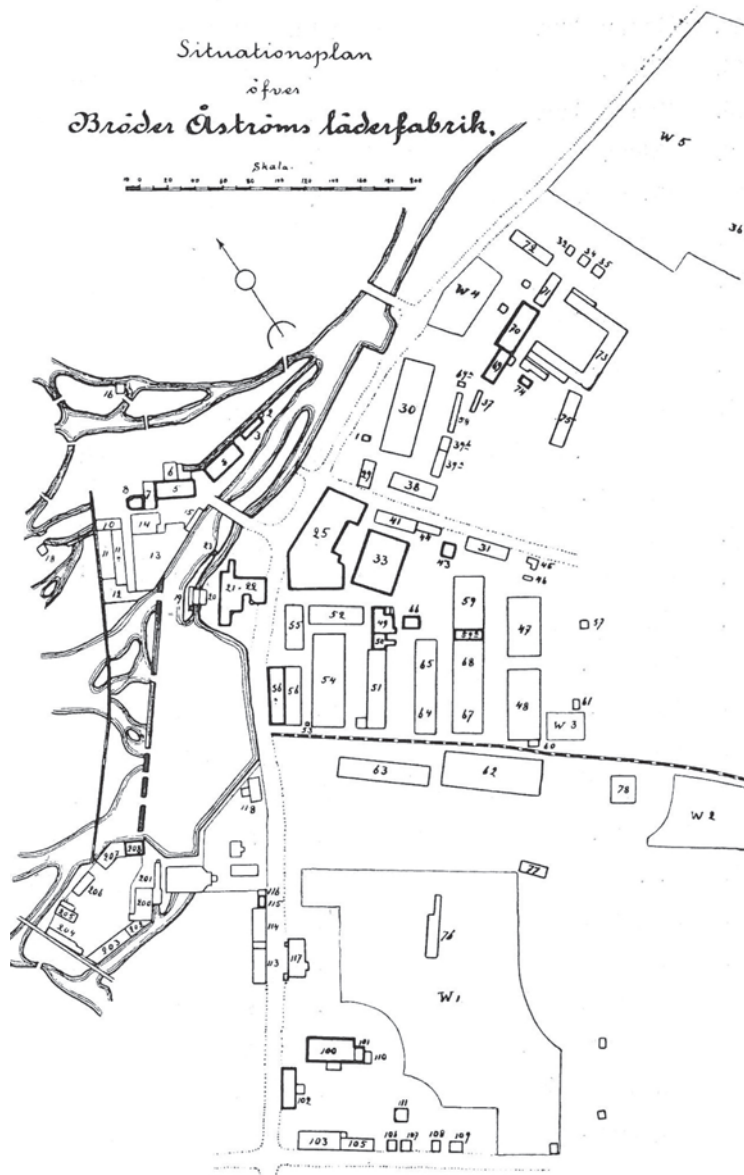
³³Hotelli-ravintola Lasaretin kotisivut, www.lasaretti.com, 26. 10. 2009.

³⁴A. H. Virkkunen, *Oulun kaupungin historia I 1610-1721*, Oulun kaupunki, 1953, s. 229.

³⁵Katri Huusko et al., *Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*, Oulun kaupunki, 1986, s. 26.

Kuva 20. Selvityksessä tarkasteltavan alueen sijoittuminen kaupunkirakenteeseen. AM. Ilmakuva vuodelta 2004. OTK.

Kuva 21. Kartta Åströmin tehdasalueesta 1900-luvun alussa. Mannelin, 1913.

roolinsa tervan kuljetuksessa, kun kaukaa Oulujokea pitkin tuodut tervatynnyrit täytyi saada turvallisesti Merikosken ohitse. Hupisaarten joen puoleisella laidalla on edelleen nähtävissä osia Lasaretinsaarta sivunneesta tervaveneiden vetokanavasta.³⁶ Matalan veden aikana veneiden lastia oli vähennettävä, ja tervatynnyrit vieritettiin maitse Myllysaareen, jossa ne nostettiin takaisin veneisiin.³⁷

3.1.1. Ympäröivä kaupunkirakenne

Voimalaitoksen alueen ympäristö on entistä teollisuusaluetta, joka sijaitsee keskustan ruutukaavan tuntumassa. Nykyisin ympäröivissä kortteleissa toimivat Myllytullin koulu, Oulun seudun ammattiopisto, Oulun kansainvälinen koulu, Oulun Energia ja Oulun taidemuseo. Lisäksi lähiympäristössä on useita Veljekset Åström Oy:n nahkatehtaan entisiä rakennuksia, jotka on otettu uuteen käyttöön muun muassa asunnoiksi ja liikehuoneistoiksi. Muistona nahkatehtaan ajoista alueella on myös useita maanalaisia tunneleita, jotka kulkevat Kasarmintien ja sähkölaitoksen vesialtaan alla. Tunnelit on rakennettu 1800-luvulla ja ne on esitetty monissa tehdasalueita kuvaavissa kartoissa (kuva 48). Osa tunneleista paljastui taidemuseon laajennustöiden aikana 1980-luvulla.³⁸

Myllytullin alue kuului 1600-luvun alussa Oulun kaupungin perustamisen aikaan Ruotsin kruunulta saatuihin lahjoitusmaihin (kuva 23).³⁹ Alue on saanut nimensä Lasaretinväylässä sähkölaitoksen paikalla olleesta kaupungin myllystä, joka palveli kaupunkilaisten ohella myös ympäröivää maaseutua.⁴⁰ Jo ennen Åströmin nahkatehtaan perustamista Myllytullissa sijaitsivat myllyn ohella muun muassa tiili- ja tulitikkutehtaat, vankila ja kruununmakasiinit.

³⁶Virpi Rajala, Eini Vasu, *Lasaretinväylän voima-aseman alueen avoin tontinluovutuskilpailu alueen kehittämiseksi, taustaohje*, Oulun kaupunki, 2008, s. 16.

³⁷Snellman, op. cit., s. 81.

³⁸Raimo Tikan haastattelu 18. 11. 2009.

³⁹Huusko, op. cit., s. 26.

⁴⁰Kaarina Niskala, *Hurmaavat Hupisaaret*, Studio Ilpo Okkonen, Oulu, 2005, s. 39.

Kuva 22. Alueen keskeisimmät rakennukset.
AM; OYAO/AH.

Kuva 24. Voimalaitosalueen ympäristöä Kasarmintiellä vuonna 2008. OTK.

Sähkölaitoksen rakennusten suhde ympäristöönsä on kaksijakoinen. Voimala savupiippuineen oli aikoinaan vaikuttava maamerkki, mutta käytön loputtua kasvillisuuden piilottaman rakennuksen (kuva 24.) kaupunkikuvallinen rooli on muuttunut. Katunäkymien sijaan voimala kanavineen liittyy nykyään luontevammin sitä ympäröivään puistoon, ja rakennus on läsnä taidemuseolta avautuvissa näkymissä. Kasarmintien varressa olevan entisen konttorirakennuksen suojaamana voimalan piha-alueen luonne on entiselle teollisuusalueelle ominaiseen tapaan melko suljettu ja yksityinen.

Konttorirakennus puolestaan on säilyttänyt hallitsevan asemansa katutilassa ympäröivässä rakennuskannassa ajan myötä tapahtuneista muutoksista huolimatta. Naapurikerrostalon purkamisen jälkeen⁴¹ rakennuksesta on tullut entistä näkyvämpi myös keskustasta päin lä-

⁴¹Rakennus purettiin vuonna 1981. Niilo Wilenius, "Myllytullista katoaa vanhaa talohistoriaa", *Kaleva* (Oulu), 22. 11. 1981, s. 11.

heystyttäessä. Tiukasti katuunkinni rakennettuna serajaa muuten kovin hajanaista Kasarmintien länsireunaa (kuva 24). Edustusrakennuksen luonne on säilynyt vahvana.

Vaikka Sahasaaren entinen varikkoalue on aidattu, se on tämänhetkeltä identiteetiltään silti selkeämmin osa Hupisaarten puistoaluetta kuin vanhan sähkölaitoksen miljöötä. Käyttämättöminä laiminlyödyt rakennukset ovat joutuneet ympäröivän kasvillisuuden "nielaisemiksi" ja hoitamattomana koko alue on alkanut vaikuttaa joutomaalta. Vanhalla tallilla ja korjaamolla Hupisaartenpolun varressa on kuitenkin huomattava rooli puiston näkymissä ja rajaavina elementteinä kevyen liikenteen väylällä.

Kuva 25. Ote vuoden 1649 regulointisuunnitelmasta, Claes Claesson. OKA.

Kuva 26. Ote kartasta vuodelta 1763, Märten Hackzell. OKA.

3.2. Asemakaavahistoria

Oulun kaupungin ensimmäinen virallinen asemakaava on vuodelta 1651, ja sen laati insinööri Claes Claesson. Kaksi vuotta aiemmin Claesson oli nimitetty Pohjanmaan alueiden maanmittariksi, ja hän oli laatinut ensimmäisen Oulua koskevan regulointi- eli uudelleenjärjestelysuunnitelman (kuva 25). Vuoden 1651 asemakaavassa on painotettu ajan ihanteiden mukaisen ruutukaavan istuttamista kaduiltaan säännöttömään keskusta, mutta karttaan on piirretty myös Lasaretinväylä ja kaupungin mylly. Mylly on linnan ohella ainoa karttaan merkitty ruutukaavan ulkopuolinen rakennus. Vuosien 1652 ja –55 kaupunkipaalojen jälkeen Oulun jälleenrakentaminen toteutettiin asemakaavasta huolimatta enemmän regulointisuunnitelmaan nojautuen.⁴²

Märten Hackzellin isovihan jälkeen vuonna 1763 piirtämässä kartassa (kuva 26.) myllyn luona ja nykyisessä Myllytullin kaupunginosassa näkyy jo muitakin rakennuksia, muun muassa Sahasaareen vuonna 1731 perustettu saha. Kaupungin keskustassa tontit on numeroitu ja järjestetty kortteleihin, mutta tulliaidan ulkopuolisena alueena Myllytulli on jätetty karttaan viitteelliseksi. Henrik Holmbomin kartassa vuodelta 1786 Myllytullin alueeseen ei ole juuri otettu kantaa, mutta Lasaretinväylä ympäröivine saarineen on esitetty tarkemmin kuin Hackzellin kartassa. Holmbomin kartasta (kuva 27.) huomaa, miten väylän länsirantaa on jo muokattu ja myllyn pohjoispuolelle on muodostunut vesiallas.

Vuoden 1822 suurpalon jälkeen kaupunki kaavoitettiin uudelleen. Keisarin vuonna 1825 vahvistaman asemakaavan laativat Johan Albrecht Ehrenström ja Carl Ludwig Engel (kuva 28). Kaavassa Myllytullia on jo esitetty tarkemmin, ja sahan ja myllyn lisäksi karttaan on ranskankielisellä tekstillä merkitty vankila ja yksi makasiineista. Lisäksi sekä Jakobsdahlin (nykyinen Rauhalan tontti) puutarha myllyn naapurissa että Franzénin muotopuutarha Hanhisaaressa (nykyinen Pakolansaari) on esitetty puineen kaikkineen. Claes Kjerrströmin vuonna 1876 laatimassa asemakartassa näkyy edellisten lisäksi myös vuonna 1863 Dammissaareen perustettu Åströmien nahkatehdas. Kartan esitystapa on asemakaavaa tarkempi, mutta

⁴²Oulun historialliset kartat, www.ouka.fi/tekninen/kartat/oulu_historialliset_kartat.html, 8. 1. 2010.

Myllytullin peltoja ei ole eritelty. Myllyn pihaan on kuvattu mylläriin asunto ja pitkänomainen piharakennus.

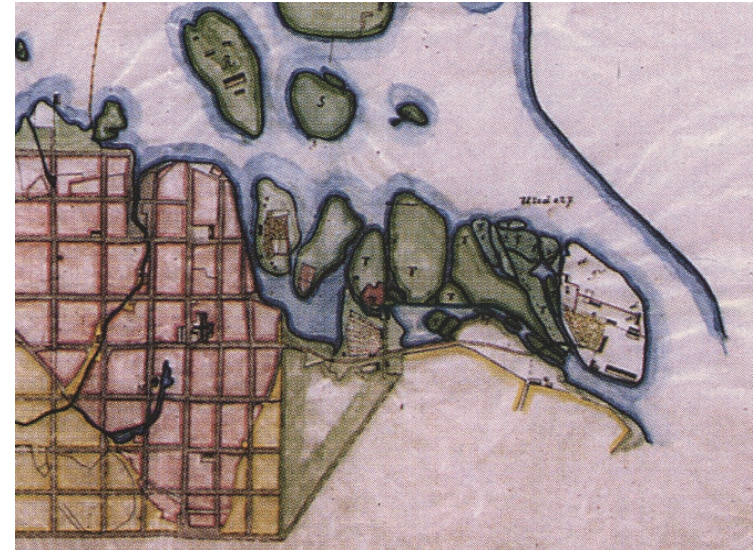
Oulua koetteli vuonna 1882 toinen suuri tulipalo, jonka jälkeen vahvistettiin välittömästi uusi paloturvallisuutta korostava asemakaava. Sitä ei kuitenkaan pantu käytäntöön, vaan kaupungin rakennuskonttorissa alettiin suunnitella uutta asemakaavaa, jota olivat laatimassa muun muassa kaupungininsinööri Alexander Brandt ja arkkitehti Victor J. Sucksdorff. Vuonna 1907 voimaan tulleessa kaavassa ennestään kaavoittamaton Myllytulli jaettiin ensimmäistä kertaa tehdastonteiksi, jotka kaupungin kuului myydä vuokra-ajan mentyä umpeen.⁴³ Suurimman osan näistä tonteista oli vuokrannut Veljekset Åström Oy nahkatehtaineen. Asemakaavassa näkyy myös Ouluun rakennettu rautatie, jonka yksi haara ulottuu tehdasalueen läpi sähkölaitoksen vesialtaalle asti. Rautatie esitettiin jo G. W. Liljebladin asemakartassa vuonna 1888 (kuva 29). Liljeblad oli kuvannut karttaansa tarkasti myös Åströmin tehdasrakennuksia ja myllyn ympäristöä. Kartassa näkyi muun muassa Åströmin koneremmittehdas nykyisen Kasarmintien varressa myllyn eteläpuolella.

Vuonna 1940 piirrettyyn karttaan (kuva 30.) koottiin kaikki tuolloin voimassa olleet kaavat, ja Myllytullin tonttijako näkyy siinä hyvin. Rautatien, Merikosken ja Roobertinkadun⁴⁴ rajaama alue on jaettu 16 tonttiin, joista sähkölaitoksen käytössä olivat tontit 14 ja 15 ja sahalla tontti numero 16. Tämä kartta oli käytössä 1960-luvulle saakka.⁴⁵ Alvar Aallon vuoden 1944 koskikeskussuunnitelmassa (kuva 31.) osa vanhan sähkölaitoksen vesialtaasta on osoitettu täytettäväksi Merikosken voimalaitoksen työmaalta kaivetulla maalla. Työmaalta kuljetettiin yhteensä noin 400 000 kuutiometriä maa- ja kivimassaa, joka tuli sijoittaa mahdollisimman lähelle kustannusten minimoimiseksi. Suurin osa täyttömaasta käytettiin Koskikeskuksen

⁴³Kaarina Niskala, *Oulun graadi – 350 vuotta asemakaavoitusta*, Studio Ilpo Okkonen, Oulu, 2002, s. 64.

⁴⁴Katu sijaitsi Heikinkadun pohjoispuolella, mutta sitä ei enää ole nykyisessä kaupunkirakenteessa.

⁴⁵Oulun historialliset kartat, www.ouka.fi/tekninen/kartat/oulun_historialliset_kartat.html, 8. 1. 2010.

Kuva 27. Ote kartasta vuodelta 1786, Henrik Holmbom. OKA.

Kuva 28. Ote vuoden 1825 asemakaavasta, J. A. Ehrenström ja C. L. Engel. OKA.

Kuva 29. Kartta vuodelta 1888, G. W. Liljeblad. OMA.

ja uusien siltojen⁴⁶ rakennustöissä, loput tuotiin vanhalle sähkölaitokselle.⁴⁷

Nykyään alueella on voimassa vuonna 1982 hyväksytty asemakaava, jossa on muutettu kaupunginosan rajaa.⁴⁸ Muilta osin ovat voimassa vuosina 1964 ja 1981 hyväksytyt asemakaavat, joissa voimala- ja konttorirakennusten alue on merkitty kunnallisteknisten rakennusten ja laitosten korttelialueeksi (YT), jolla tehokkuusluku on 0,6 ja alueesta saa käyttää rakentamiseen 30 prosenttia. Sahasaari on osoitettu puistoalueeksi ja entinen koneremmittehtaan tontti Kasarmintien varressa yleisten rakennusten korttelialueeksi (Y), jolla tehokkuusluku on 0,1 ja alueesta saa käyttää rakentamiseen 40 prosenttia. Tämän tyhjillään olevan tontin kerrosluku on kolme (III). Rakennuksilla ei ole suojelumerkintöjä.⁴⁹

Vuonna 2007 voimaan tullessa Oulun yleiskaavassa vanhan sähkölaitoksen alue on merkitty keskustan asuin- ja liikealueeksi (AK-c). Sahasaaren alue puolestaan on virkistysaluetta (V), jolla virkistystä ja ulkoilua palveleva rakentaminen on sallittu. Yleiskaava ohjaa kaupungin rakentamista vuoteen 2020 saakka. Oulun kaupungin internet-sivujen mukaan tuona aikana ”keskustaa tiivistetään, lähiökehää täydennetään ja kaupungin rakennetta laajennetaan”.⁵⁰ Sähkölaitoksen alue on varattu keskustaan soveltuvalla asumiselle, liiketoiminnalle ja nykyisten keskustatoimintojen laajenemiselle. Maankäytön ja liikenteen tavoitesuunnitelmassa (MALI 2020) Lasaretinväylästä kaavallaan rakennettavaksi torille päättyvää matkailua, kulttuuria ja taidetta yhdistävää vesiakselia. Rakentamisesta pyritään saamaan väljää, jotta alueen puistomaisuus ja näkymät säilyvät. Tavoitesuunnitelman mukaan kaiken suunnittelun alueella tulee tapahtua kulttuurihistoriallisista lähtökohdista.⁵¹

⁴⁶Pikisaaren ja Toppilansalmen sillat.

⁴⁷Eero Hietakari, *Oulun kaupungin sähkölaitos 1889-1964*, Oulun kaupungin sähkölaitos, 1964, s. 126, s. 129.

⁴⁸Aiemmin sähkölaitoksen alue kuului kokonaisuudessaan Koskikeskuksen kaupunginosaan, nykyisin se on osa Myllytullia. Karttatie, www.kartta.ouka.fi; Rajala, Vasu, loc. cit.

⁴⁹Rajala, Vasu, ibid.

⁵⁰Oulun yleiskaava 2020, <http://www.ouka.fi/yleiskaavoitus/yleiskaavat/yk2020>, 10. 1. 2010.

⁵¹Oulun keskustan maankäytön ja liikenteen tavoitesuunnitelma 2020, http://www.ouka.fi/yleiskaavoitus/pdf/MALI_2020.pdf, 10. 1. 2010, s. 21-22.

Kuva 30. Kartta vuodelta 1940. OKA.

Kuva 31. Ote vuoden 1944 Koskikeskussuunnitelmasta, Alvar Aalto. OKA.

kaupungista oma tie, jota ylläpidettiin yhteisin varoin.⁵⁴

Muiden lahjoitusmaillaan olevien teollisuuteen soveltuvien koskien tavoin kaupunki ei myynyt maata Lasaretinväylänkään rannoilta. Kaupunkihallintoa koskevassa säännöksessä oli vuonna 1619 määrätty, että kaupunki sai antaa yksityisille teollisuudenharjoittajille ainoastaan käyttöoikeuden vesipaikkoihin. Tällainen oikeus ei ollut ikuinen, vaan toiminnan loppuessa kaupunki sai luovuttaa paikan toiselle käyttäjälle. Käytännössä näin ei useinkaan tapahtunut, vaan rakentamattomiakin koskipaikkoja saatettiin "varata", eikä uusia teollisuuslaitoksia päässyt syntymään. Kruunu yritti selvittää näitä tontinhallintakysymyksiä vuoden 1739 teollisuusprivilegioilla, joiden myöntämisen perusteet olivat jotakuinkin samat kuin vuoden 1619 säännöksessä. Näitäkään määräyksiä ei juuri noudatettu, ja kerran teollisuuden harjoittamiseen annetut tontit saattoivat olla saman suvun hallussa kauan, käyttämättöminäkin.⁵⁵

Kaupungin mylly kohtasi 1700-luvun aikana useita vastoinkäymisiä. Se paloi jälleen vuonna 1726, oli usein epäkunnossa, ja mylläri oli ammatissaan "kelvoton".⁵⁶ Myös tulvat ja jää aiheuttivat suurta haittaa. Vuosisadan puolivälissä huomattiin myllyrakennuksen olevan niin huonossa kunnossa, ettei sitä enää voitu käyttää. Uusi mylly rakennettiin kivistä 1750-luvun lopulla rakennusmestari Henrik Wacklinin suunnittelemana. Kaupungin myllyn lisäksi Oulussa oli 1700-luvun puolivälissä kaksi vesimyllyä ja kolme tuulimyllyä. Myllyn naapurissa Sahasaarella sijaitsi K. Fagerholmin vuonna 1731 perustama saha.⁵⁷

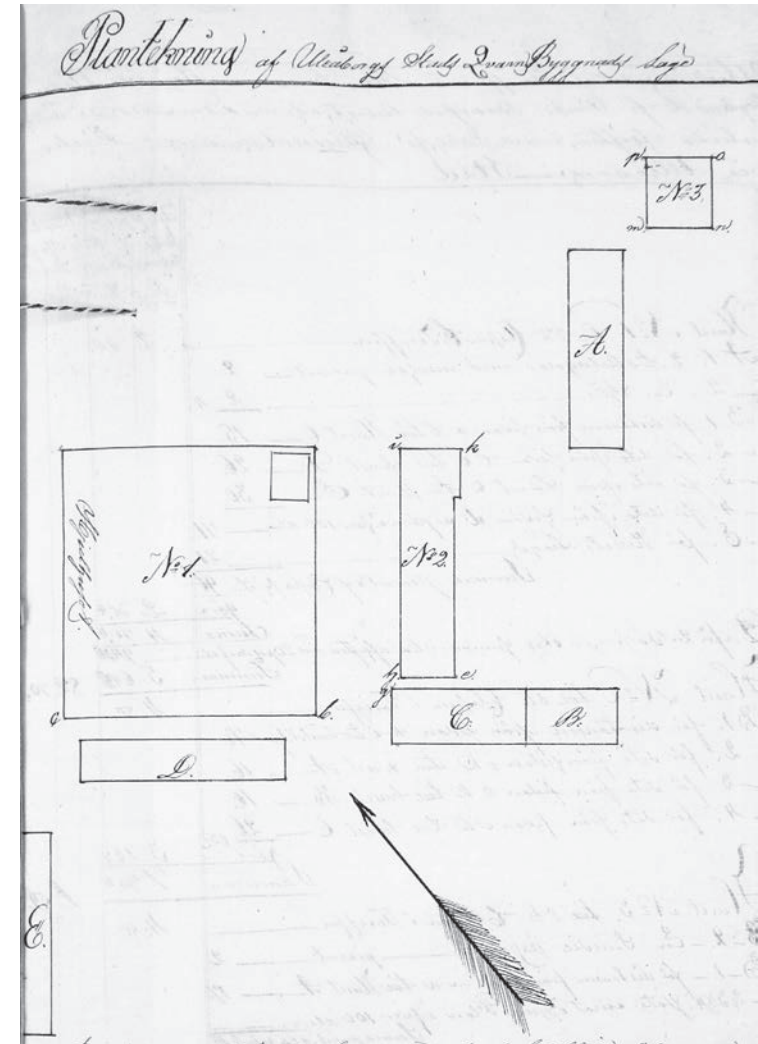
Yleisen palovakuutusyhtiön vakuutusta varten laaditusta kaaviosta (kuva 33.) käyvät ilmi myllyn toimintaan liittyneet rakennukset vuoden 1834 alussa. Myllyrakennus (N:o 1) oli noin 22 metriä pitkä ja 20 metriä leveä, ja siinä oli kaksi kerrosta. Myllyn vieressä oli pitkänomainen kaksihuoneinen varastorakennus (N:o 2) ja tontin itäreunalla vuonna 1828 rakennettu paja (N:o 3). Muut rakennukset olivat puisia yksikerroksisia asuinrakennuksia (A,B,C). Kaavioon on

⁵⁴Virkkunen, op. cit., s. 136, s. 229, s. 231.

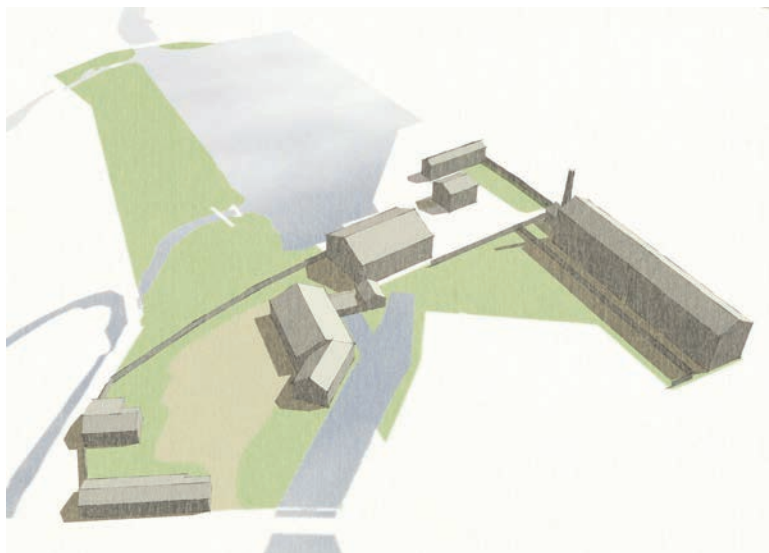
⁵⁵Aimo Halila, *Oulun kaupungin historia II 1721-1809*, Oulun kaupunki, 1953, s. 106, s. 115.

⁵⁶Ibid., s. 398-401.

⁵⁷Ibid., s. 394, s. 398-401.

Kuva 33. Claes Niskan laatima kaavio myllyn rakennuksista vuodelta 1834. OMA.

Kuva 34. Selvityksessä tarkasteltava alue 1880-luvulla. AM.

Kuva 35. Selvityksessä tarkasteltava alue 1910-luvulla. AM.

merkitty myös Sahasaaren saha (E) ja yksityisomistuksessa ollut vanutustamppi (D). Palovakuutus tuli myöhemmin tarpeeseen, sillä mylly paloi maan tasalle toukokuussa 1857. Sahasaareen rakenteilla ollut uusi sahakin tuhoutui.⁵⁸ Palaneen myllyn tilalle rakennettu uusi myllyrakennus oli käytössä sähkölaitoksen voimaseman rakentamiseen asti vuonna 1903.⁵⁹

Ensimmäisessä havainnekuvassa (kuva 34.) on esitetty myllyn ja sahan rakennukset 1880-luvulla. Osittain aidatun Sahasaaren saha oli Oulun Saha Oy:n omistuksessa,⁶⁰ ja saarella oli saahan lisäksi yhtiön työntekijöiden asuinrakennus ja piharakennus. Myllyn tontilla oli pieni mylläriin asunto piharakennuksineen. Alueen eteläisimmän tontin omisti merikapteeni Axel Åström,⁶¹ jonka pitkä nelikerroksinen höyrymylly makasiineineen oli alueen rakennuksista huomiota herättävin.

Kuva 35 havainnollistaa alueen rakentumista vuosisadan vaihteessa ja Lasarettinväylän sähkölaitoksen alkuvuosina. Alue on esitetty sellaisena kuin se oli 1910-luvulla; muutos 30 vuoden takaiseen on huomattava. Saha oli siirtynyt Åströmin nahkatehtaan omistukseen,⁶² ja Sahasaaresta oli muodostunut pieni ja tiivis tehdasmiljö, joka rajautui selkeästi omaksi korttelikseen. Myös myllyn tontti oli ollut vuokrattuna Åströmeille, jotka kuitenkin olivat joutuneet luopumaan vuokraoikeudestaan kaupungin rakennettua paikalle sähkölaitoksen voimaseman vuonna 1903.⁶³ Vanha mylläriin asunto oli edelleen paikallaan, mutta sen lisäksi sähkölaitoksen pihaan oli juuri valmistunut Sucksdorffin suunnittelema uusi koneenkäyttäjien asunto. Uuden rakennuksen ja Åströmin nahkatehtaan omistukseen siirtyneen koneremmittehtaan muutetun entisen höyrymyllyn

⁵⁸Kustaa Hautala, *Oulun kaupungin historia III 1809-1856*, Oulun kaupunki, 1975, s. 272-4.

⁵⁹Paavo Vasala, toim., *Sata vuotta sähköä Oulussa 1889-1989, Juhlakirja*, Energialaitos, Oulu, 1989, s. 14.

⁶⁰Sakari Virtanen, *Nuottasaaresta Wall Streetille – Oulun metsäteollisuus kauppahuoneista Stora Ensoon*, Stora Enso Oyj, 2003, s. 20.

⁶¹Karl Mannelin, *Bröder Åström Aktiebolag 1863-1913*, Bröder Åström Aktiebolag, Helsingfors, 1913, s. 79.

⁶²Kustaa Hautala, *Oulun kaupungin historia IV 1856-1918*, Oulun kaupunki, 1976, s. 171.

⁶³Ibid., s.174.

väliin sijoittui niin ikään henkilökunnan asunnoiksi korjattu vanha makasiini. Vuosikymmenen puolivälissä sähkölaitoksen tontin pohjoisnurkkaan, vesialtaan ja tien väliin oli suunnitteilla pieni pesutuparakennus,⁶⁴ jota ei nähtävästi kuitenkaan koskaan rakennettu.

Kolmas havainnekuva (kuva 36.) ajoittuu sähkölaitoksen hurjan nousukauden aikaan 1930-luvulle. Sekä voima-asemaa että konttorirakennusta (entinen koneenkäyttäjien asunto) oli jo laajennettu reilusti, mutta alueen hallitsevin rakennelma oli voima-aseman monumentaalinen 60 metriä korkea savupiippu.⁶⁵

Kolmekymmentä vuotta myöhemmin 1960-luvulla voima-asemaa ei enää käytetty sähkön tuotantoon⁶⁶ ja saakin oli ehditty purkaa Sahasaaren siirryttyä sähkölaitoksen omistukseen vuonna 1937 (kuva 37). Rakennukset olivat sähkölaitoksen käytössä varastoina, ja saaresta oli tullut rakeisuudeltaan aiempaa hajanaisempi. Luonteeltaan se oli muuttunut vilkkaasta tehdasympäristöstä toisarvoisemmaksi varikkoalueeksi. Koneremmittehtaan rakennus oli muutettu asuinkerrostaloksi ja sähkölaitoksen koneet sekä savupiippu oli myyty. Voima-aseman länsipäätyyn oli 1930-luvun lopussa rakennettu uusi turbiinihalli,⁶⁷ mutta itäpäätyyn rakennettava lämpökeskus antoi vielä odottaa itseään.⁶⁸

Viimeisessä mallinnoksessa on esitetty alueen tilanne 2000-luvun alkupuolella ennen vuoden 2006 tulipaloa (kuva 38). Sähkölaitoksen toiminnan siirryttyä toisaalle 1980-luvulla suurin osa Sahasaaren rakennuksista oli purettu. Entisen voima-aseman päädyssä toimi vuonna 1970 toimintansa aloittanut Oulun Energian lämpökeskus, jonka valmistumisen yhteydessä pihalle oli rakennettu myös kaksi suurta öljysäiliötä. Konttorirakennus oli otettu opetusviraston käyttöön vuonna 1985.⁶⁹

⁶⁴Liite 23, pesutuparakennuksen piirustukset.

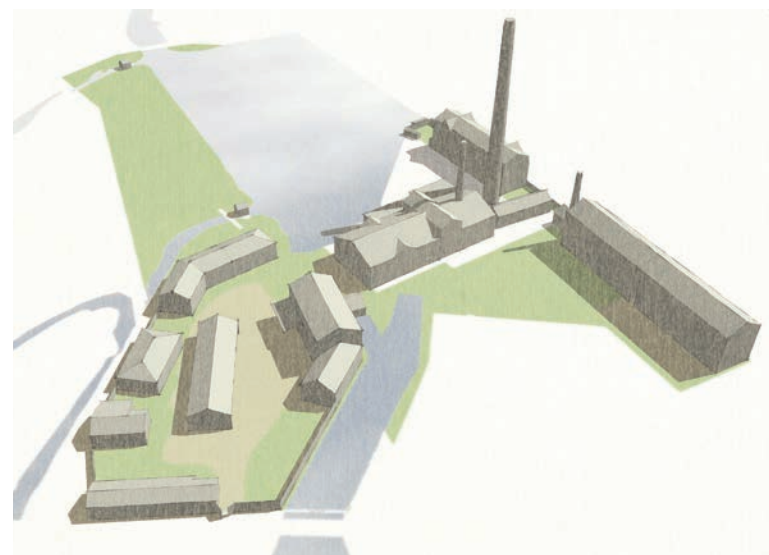
⁶⁵K. I. Junnelius, *Oulun kaupungin sähkölaitos 1889-1939*, Oulun kaupungin sähkölaitos, 1939, s. 99.

⁶⁶Hietakari, op. cit., s. 194-5.

⁶⁷Junnelius, op. cit., s. 102-5.

⁶⁸Liite 1, lämpökeskuksen piirustukset.

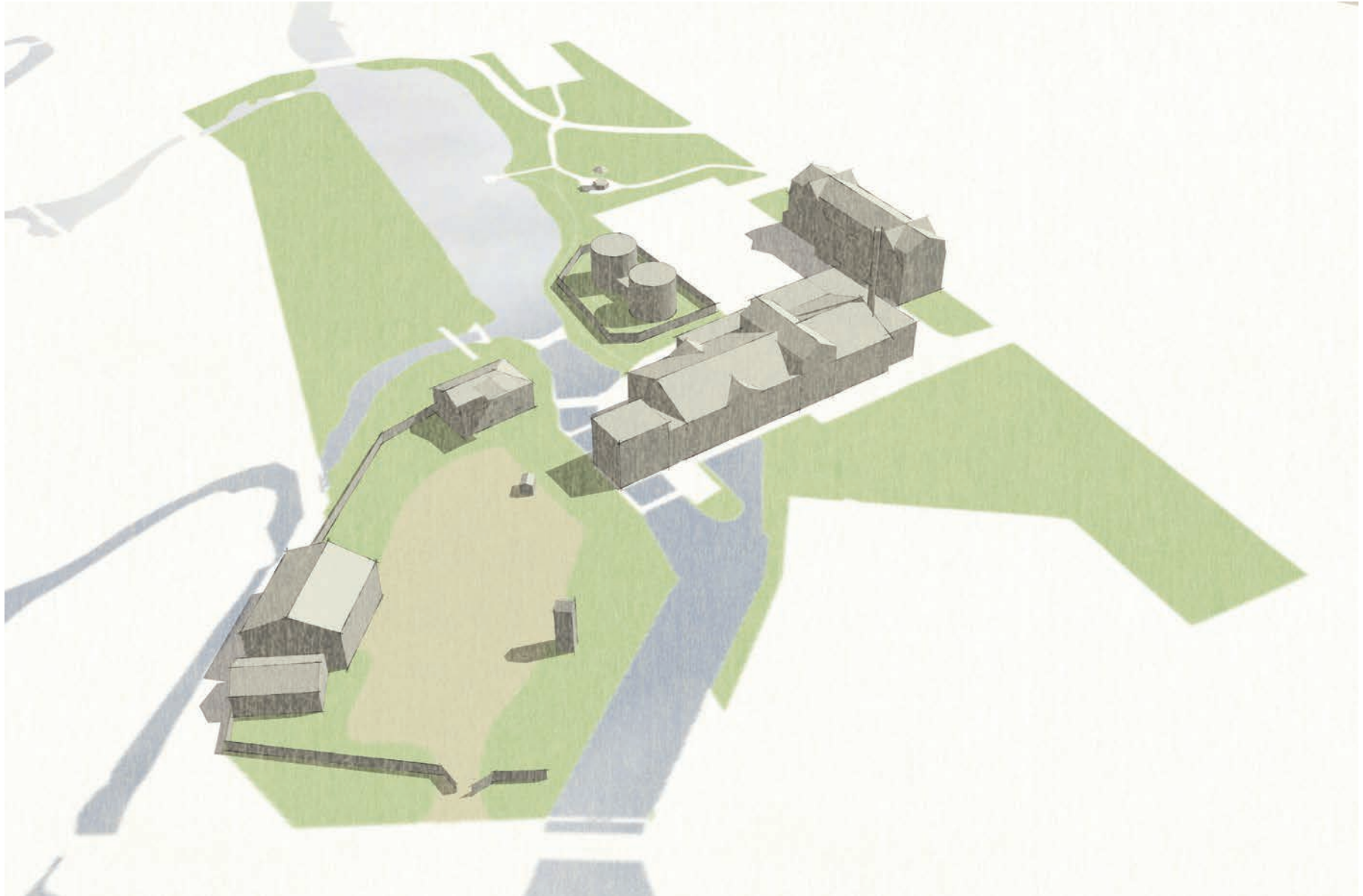
⁶⁹Jaakko Alatulkkila; Mikko Erkkilä; Oiva Taipalus, "Kuntoarvioraportti, Oulun kaupunki,

Kuva 36. Selvityksessä tarkasteltava alue 1930-luvulla. AM.

Kuva 37. Selvityksessä tarkasteltava alue 1960-luvulla. AM.

Kuva 38. Selvityksessä tarkasteltava alue 2000-luvun alussa. AM.

Kuva 39. Kaupungin myllyn ja Åströmin nahkatehtaan alue 1880-luvulla. PPM.

3.4. Kaupunkikuvallinen kehitys

Kaupunkikuvan voidaan sanoa muodostuvan selkeästi määriteltävissä olevista elementeistä: rakennuksista, rakennelmista, luonnonmuodoista ja kasvillisuudesta, mutta lisäksi käsite on vahvasti kokemuksellinen. Kaupunkikuvan kokemisen subjektiivisuuteen vaikuttavat sekä ihmisten eri paikkoihin liittämät merkitykset että henkilökohtaiset mieltymykset ja arvot. Fyysinen kaupunkikuva on myös jatkuvassa muutoksessa; siihen vaikuttavat niin rakentaminen ja purkaminen kuin luonnonilmiöt ja vuodenaajat.

Lasarettiväylän lähiympäristön – Myllytullin kaupunginosan ja Hupisaarten puistoalueen – kaupunkikuvallisen kehityksen kronologinen tarkastelu on helpointa jakaa kolmeen ajanjaksoon. Kaupungin opetusvirasto”, Jaakko Pöyry *Infra, JP talotekniikka*, Oulu, 2004, s. 6-7.

perustamisesta 1600-luvun alussa 1800-luvun puoleen väliin asti keskustan ulkopuolinen alue oli vielä käytännössä maaseutua, mutta Åströmin nahkatehtaan perustamisen jälkeen teollistuminen muutti kaupunkikuvaa nopeasti. Nahkatehtaan lopetettua entisestä teollisuusalueesta on tullut haluttua asuinalueita.

Vuoden 1822 tulipaloon asti Oulun keskustaa ympäröi tulliaita, jonka ulkopuolella asutus oli harvaa ja peltomaisema maaseutumaisista. Mårten Hackzellin vuonna 1763 piirtämässä kartassa aita alkaa pohjoisessa nykyisen Pakolansaaren edustalta, ulottuu idässä nykyisen Koulukadun ja Kajaaninkadun risteykseen ja etelässä Heinätorinkadulle (kuva 26). Tulliaidassa oli kolme porttia, joista yksi oli Myllytullissa.⁷⁰ Tulliportin ja kaupungin myllyn ansiosta Lasarettiväylän ympäristö

⁷⁰Kajaanintullin portti oli Koulukadun ja Kajaaninkadun risteyksessä ja Limingantullin portti Heinätorinkadun ja Kirkkokadun risteyksessä.

Kuva 40. Jakobsdalin puutarhan ja Ringvallin talon (D) asemapiirros vuodelta 1862 (ei mittakaavassa). OKA.

Kuva 41. Myllytullia 1800-luvulla pohjoisesta kaupunkiin päin kuvattuna. Etualalla myllyn vesiallas. Hautala, 1976.

oli verraten vilkasliikenteinen, ja vesivoima oli houkutellettu sinne pieniä teollisuuslaitoksia ja käsityöläisten pajoja. Liikennettä lisäsivät jokea pitkin liikkuneet tervansoutajat.

Varhaisimmat valokuvat Myllytullista ovat 1800-luvun lopulta. Tuolloin kaupungista lähtijää olivat ensimmäisenä olleet vastassa tiilitehdas kadun itäreunalla ja lännen puolella kaupungin vanha prunnihaka sekä Jakobsdalin talo puutarhoineen (kuva 39). Prunnihuone eli terveyslähde oli huonokuntoisena purettu 1850-luvulla, ja komea haka oli muuttunut laajaksi hiekkakentäksi, jonne oli kasattu sahausjätettä Sahasaaren sahalta. Heti kentän pohjoispuolella oli Johan Julinin 1700-luvulla kasvitieteelliseksi puutarhaksi perustama ja hänen poikansa mukaan nimetty Jakobsdalin puutarha). Puutarha oli sittemmin siirtynyt kauppias M. E. Ringvallin haltuun, ja hän oli rakennuttanut talonsa tontin etelälaidalle vuonna 1862 (kuva 40).⁷¹

Välittömästi puutarhan takana oli kaupungin mylly vesialtteen ja vesialtaan takana Dammisaaren vuonna 1857 perustettu fajanssitehdas.⁷² Myllytullin halki kulkevan maantien varrella ei ollut puita, ja yksittäiset teollisuusrakennukset kohosivat suoraan laakeana levittäytyvästä peltomaisemasta. Idässä näkyivät kruununmakasiinit, tulitikkutehdas sekä kasarmien ja vankilan rakennukset. Lännessä Myllytullin aluetta Oulujoesta rajaava Hupisaarten puistovyöhyke toi näkymään vehreyttä.

Hupisaaria Lasaretinväylän luoteispuolella on ajan mittaan kutsuttu monilla eri nimillä. Ennen vuotta 1850 saarista oli yleisesti käytetty nimeä Vapaudensaaret (Frihetsöarna), mutta niitä oli joskus sanottu myös Tamppisaariksi käsityöläisten vesiväyliin rakentamien tamppien mukaan. Nimi Hupisaaret vakiintui 1860-luvulla, jolloin saarten ulkonäköön ja viihtyisyyteen alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Kaupungin omistamista saarista osa oli vuokrattu heinäpelloiksi, mutta muilta osin laiminlyötynä ne olivat epämääräisessä kunnossa eivätkä houkutelleet oleskeluun. Kesällä 1867 saarten välisiä siltoja korjattiin ja alueelle istutettiin lisää puita. Kaupunkilaisten yhteisenä ulkotilana Hupisaarten suosio oli huipussaan

⁷¹Hautala, op. cit., 1976, s. 284-5.

⁷²Ibid., s. 200.

1880-luvulla, jolloin kaupungin heinämaista saatuja vuokratuloja ohjattiin suo-raan saarten ilmeen kohentamiseen. Puistossa järjestettiin erilaisia tapahtumia ja konsertteja ja ulkoilijoita varten rakennettiin arkkitehti Steningin suunnittelema paviljonki, josta myytiin virvokkeita (kuva 42).⁷³

Lasaretinväylän länsipuolisen saariryhmän eteläisimmät saaret olivat tunnettuja puutarhoistaan. Näistä lähimpänä kaupungin keskustaa oli Plaatansaari, jolla oli 1800-luvun alkupuolella ollut yksityisten kaupunkilaisten puoteja ja kasvimaita. Vuonna saari oli huutokaupattu Fredrik Nylanderille sillä ehdolla, että tämä vastaisi sen kunnossapidosta ja huolehtisi istutuksista.⁷⁴ Pakolansaarella, jolla nykyisin sijaitsee Oiva Kallion suunnittelema, vuonna 1931 valmistunut Pohjois-Pohjanmaan museo,⁷⁵ oli kauppaneuvos Johan Franzénin omistamia rakennuksia ja niiden rinnalle vuonna 1826 teetetty muotopuutarha.⁷⁶

Suuret tulipalot muokkasivat kaupunkikuvaa voimakkaasti 1800-luvulla. Myllytullissa tuli tuhosi useita pienempiä puurakennuksia vuonna 1889. Seppä Grönlundin talon liiteristä levinnyt palo uhkasi jo kirkontorniakin, minkä vuoksi puiston ja kivrakennusten suojavyöhykettä kirkon ympärillä haluttiin jatkaa Myllytullin suuntaan. Kirkon puoleinen osa palaneista kortteleista kaavoitettiin uudelleen puistoksi, mutta Prunnihakaan viereinen osa ehti olla tyhjillään kymmenen vuotta, kunnes sille vuosina 1899-1901⁷⁷ rakennettiin tyttölyseon kolmikerroksinen kivrakennus.⁷⁸ Kivitaloja rakennettiin enenevässä määrin Oulua vuonna 1882 turmelleen tulipalon jälkeen, ja teollisuusrakentamisen myötä niitä oli vuosisadan lopulla Myllytullissakin jo useita.

⁷³Ibid., s. 281, 283.

⁷⁴Hautala, op. cit., 1976, s. 288.

⁷⁵Pohjois-Pohjanmaan museon kotisivut, <http://www.ouka.fi/ppm/>, 25. 3. 2010.

⁷⁶Eeva-Liisa Kähkönen, *Oulujoen suiston luonnonolot*, kirjallisuusselvitys, Oulun kaupunki, 1999, s. 22; Hautala, op. cit., 1976, s. 314.

⁷⁷Hautala, ibid., s. 515.

⁷⁸Ibid., s. 323-4.

Kuva 42. Ilola-paviljonki Hupisaarilla vuonna 1887. Hautala, 1976.

Kuva 43. Kuva 1890-luvulta. Prunnihaka on kunnostettu ja Rauhalan talo on rakenteilla. Etualan tontin rakennukset paloivat vuonna 1889. PPM.

Kuva 44. Kaavio Åströmien rakennuksista Paratiisisaarella vuonna 1891. Hautala, 1976.

Kuva 45. Ainola. Wikimedia commons.

Torniosta 1800-luvun alussa Ouluun asettuneella Åströmin suvulla oli merkittävä vaikutus sekä Myllytullin että Hupisaarten kehitykseen. Karl Robert Åström osti Dammisaaren fajanssitehtaan alueen kauppias Adolf Laurellilta vuonna 1863 ja korjautti vanhan tehdasrakennuksen sekä rakennutti saareen vielä pari pienempää rakennusta. Åströmin nahkatehdas aloitti toimintansa Dammisaarella saman vuoden keväällä, ja vuonna 1868 tehtaan toiseksi osakkaaksi tuli Karl Robertin veli Hemming Åström. Seuraavan vuosikymmenen kuluessa tehdas laajeni, jolloin Åströmit hankkivat itselleen loput fajanssitehtaan jäämistöstä, peltoja ja haan Myllytullista kaupunkiin johtavan tien varrelta. Tehtaan toiminnan yhä laajentuessa sekä kiinteistöjä että maata ostettiin jatkuvasti lisää niin, että 1880-luvulla Åströmin nimissä oli lähes koko Lasarettiväylän itäpuolinen alue Heikinkadulta vuonna 1886 valmistuneelle rautatielle⁷⁹ saakka. Alueella oli kaiken kaikkiaan noin 20 nahkatehtaan toimintaan liittyntä rakennusta (kuva 39).⁸⁰ Toinen, huomattavasti pienemmän mittakaavan teollinen toimija Myllytullissa oli vuonna 1899 perustettu Puuseppä Oy,⁸¹ jonka tehdastontit sijaitsivat rautatien ja silloisen Roobertinkadun kulmauksessa.

Nahkatehtaan menestys ja laajeneminen vaikuttivat välillisesti muuhunkin Lasarettiväylän ympäristöön. Karl Robert Åströmistä tuli vuonna 1869 Jakobsdalin puutarhan ja Ringvallin talon omistaja, ja Hemming Åström kustansi kaupunkikuvaa rumentaneen vanhan prunnihaan kunnostamisen. Jälkimmäinen myös osti Pakolansaaren vuonna 1886 ja rakennutti sinne karelianistisen Ainola-huvilansa (kuva 45).⁸² Huvilan suunnitteli arkkitehti J. E. Stenberg ja se valmistui vuonna 1887.⁸³ Kauppaneuvos Åströmin leski lahjoitti huvilan puistoi- neen Oulun kaupungille lokakuussa 1911, minkä jälkeen rakennuksessa toimivat kirjasto ja kaupunginmuseo. Lisäksi kaupungille lahjoitettiin Kiikkusaaren ja Pakolansaaren välissä olevalla Paratiisisaarella sijainnut Åströmien omistama

⁷⁹Ibid., s. 62.

⁸⁰Ibid., s. 168, s. 170, s. 172.

⁸¹Ibid., s. 202.

⁸²Ibid., s. 284.

⁸³Pohjois-Pohjanmaan museon kotisivut, <http://www.ouka.fi/ppm/tilapaisnayttely/kuvat/>, 25. 3. 2010.

neljän rakennuksen ryhmä (kuva 44).⁸⁴ Kaupunki perusti Paratiisisaarelle kaupunginpuutarhan vuonna 1913, ja viereiselle Kiikkusaarelle omenapuutarhan samana vuonna.⁸⁵ Kiikkusaarelle Hemming Åströmin tytär Hanna oli jo aiemmin perustanut Laskuniemen lastentarhan, jonka päärakennuksen Victor Sucksdorff oli suunnitellut vuonna 1903. Lastentarha siirtyi kaupungin omistukseen vuonna 1914.⁸⁶

Ainolan puinen museorakennus paloi korjauskelvottomaksi vuonna 1929⁸⁷, ja kaksi vuotta myöhemmin valmistunut uusi museorakennus (kuva 47.) vaurioitui sekä pahoin pommituksissa vuonna 1940.⁸⁸ Saman vuoden pommitukset tuhosivat kaupungin omistaman lastentarharakennuksen Kiikkusaarella.⁸⁹ Saari otettiin Oulun yliopiston kasvitieteellisen puutarhan käyttöön vuonna 1963. Puutarha toimi Kiikkusaarella 20 vuotta, kunnes se vuonna 1983 siirrettiin uusiin tiloihin Linnanmaalle. Vanhoissa kasvihuoneissa toimii nykyisin kahvila, ja saarella on edelleen myös puutarhatoiminnan aikana istutettua kasvillisuutta. Merikosken voimalaitostyöt 1940-luvulla muuttivat Hupisaarten ilmettä, sillä joen patoaminen kuivatti puistoalueen purot, jotka alkoivat kasvaa umpeen. Saarten viihtyisyys palasi 1960-luvulla, kun puroihin alettiin ohjata vettä ja puistoa kohennettiin uusilla istutuksilla. Puistoaluetta on sittemmin kunnostettu säännöllisesti.⁹⁰ Hupisaaret muodostavat historiallisesti merkittävän kaupunkipuiston, jonka maisemallista arvoa lisäävät eri aikoina rakennetut puutarhat ja Plaatansaaren puupuisto.

⁸⁴Hautala, op. cit., 1976, 314.

⁸⁵Kähkönen, op. cit., s. 21.

⁸⁶Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystyöt, historia, <http://www.ouka.fi/Sote/paivahoito/kotisivut/Alakooki/Historia.html>, 25. 3. 2010.

⁸⁷Hautala, loc. cit.

⁸⁸Pohjois-Pohjanmaan museon kotisivut, <http://www.ouka.fi/ppm/tilapaisnayttely/kuvat/>, 25. 3. 2010.

⁸⁹Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystyöt, historia, <http://www.ouka.fi/Sote/paivahoito/kotisivut/Alakooki/Historia.html>, 25. 3. 2010.

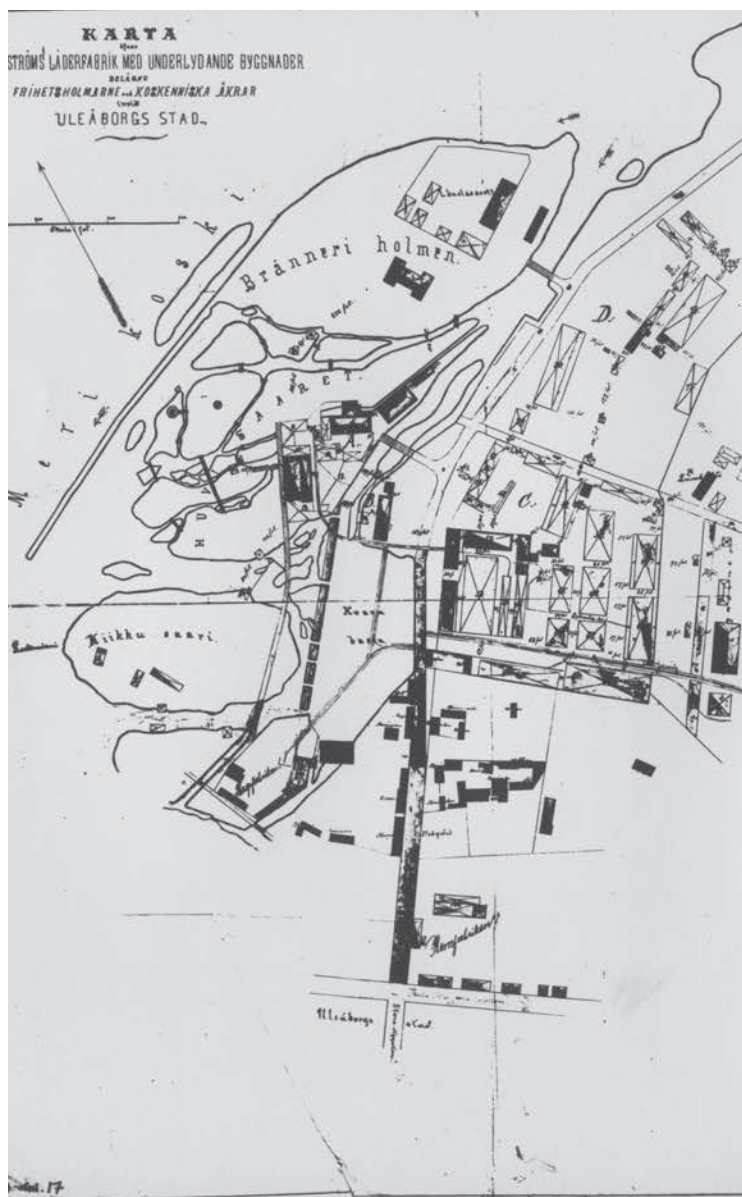
⁹⁰Kähkönen, loc. cit.

Kuva 46. Valkoiset sillat ja saarten lomitse pujottelevat vesiuomat ovat Hupisaarille tunnusomaisia. *Wikimedia commons.*

Kuva 47. Vuonna 1931 valmistunut museorakennus Pakolansaarella. *Wikimedia commons.*

Kuva 48. Kartta Åströmin tehdasalueesta 1800-luvun lopulla. OYAO/AH.

Nahkatehtaan aikana koko Myllytullin epämääräinen olemus siistiytyi ja alueesta tuli vaurasta teollisuusympäristöä. Rakennuskannan ohella tehdasalueen toiminta muokkasi myös Lasarettinväylän vesistöä ja tieverkkoa. Varhaisiin tehtaan rakennuksia kuvaaviin karttoihin (kuva 48.) on alueen pohjois-etelä -suunnassa halkaisevan Isokadun (nykyinen Kasarmintie) lisäksi kuvattu ainoastaan yksi vankilalle vievä sivukatu, mutta vuoteen 1940 mennessä uusia teitä oli tullut kuusi lisää. ulkureitit olleet vain maanpäällisiä, vaan maanalaisia tunneleita kulki Dammissaaresta tien ali tehdasrakennuksille sekä sähkölaitoksen vesialtaan alla Sahasaareen.

Isokadun varrella kaupunkikuva oli 1900-luvun alkupuolella jo huomattavan erilainen verrattuna siihen, mitä se oli nahkatehtaan toiminnan ensimmäisinä vuosina. Nuhjuisen prunnihaan tilalla oli siisti Åströmin puisto, vaatimattoman Ringvallin talon paikalle oli vuonna 1898 rakennettu komea Rauhalan uusrenessanssitalo, ja tehdasrakennukset sekä niiden pihoja rajaavat aidat olivat tiivistäneet katutilaa. Sähkölaitoksen vesialtaan rooli katunäkymässä oli pitkään hallitseva, sillä laajimmillaan se ulottui sähkölaitoksen konttorin ja nahkatehtaan konttorirakennuksen (nykyinen taidemuseo) välillä katulinjaan asti. Allasta täytettiin 1940-luvun kuluessa, jolloin se vetäytyi kauemmaksi tiestä.⁹¹ Sen kaupunkikuvallinen merkitys säilyi silti edelleen suurena, sillä altaan kohdalta avautuva laaja puistonäkymä liitti Hupisaarten alueen visuaalisesti osaksi teollisuusympäristöä.

Myllytullin alueen ilme ja toiminnot alkoivat muuttua 1900-luvun puolivälissä. Nahkatehtaan toiminta väheni, ja loppui viimein vuonna 1970.⁹² Tehtaan ruokalan paikalle Kasarmintien varteen Rauhalan tonttia vastapäätä valmistui vuonna 1961 arkkitehtitoimisto Blomstedt-Lampénin suunnittelema Oulun yliopiston opettajankoulutuslaitoksen harjoituskoulun rakennus, jossa on vuodesta 2007 alkaen toiminut Oulun kansainvälinen koulu. Niin ikään vuonna 2007 samaan rakennukseen valmistui Leinonpuiston koulun käytössä oleva lisäsiipi ja vuonna 2009 tontin itäreunaan rakennettiin Linja Arkkitehtien suunnittelema Terväväylän

⁹¹Pirjo Sirén; Tiina Perälä, *Hupisaarten puistoalueen yleissuunnitelma*, Oulun Kaupunki, 2001, s. 26.

⁹²Turo Manninen, *Oulun kaupungin historia VI 1945-1990*, Oulun kaupunki, 1995, s. 282.

Kuva 49. Ilmakuva Myllytullista 1960-luvun alussa. PPM.

Kuva 50. Vuonna 2009 valmistunut Tervaväylän koulun Lohipadon yksikkö. Linja Arkkitehdit.

Kuva 51. Ilmakuva vuodelta 1965. Kuvassa näkyvät koulut Kasarmintien varressa ja muokattu vesiallas. OTK.

koulun Lohipadon yksikkö (kuva 48).⁹³ Vanhoista tehdaskortteleista eteläisimmässä toimii nykyisin Oulun seudun ammattiopiston Myllytullin yksikkö, ja entisen tyttölyseon tiloissa Åströmin puiston etelälaidalla Myllytullin koulu. Koulujen rakentaminen on jäsentänyt Kasarmintien katutilaa, joka nahkatehtaan aikana oli hajanaisempaa etenkin Åströmin puistoa ja Rauhalaa vastapäätä.

Koulujen ohella Myllytullin alueelle syntyi kulttuuritoimintaa: Tiedekeskus tietomaa sai käyttöönsä nahkatehtaan entisen höyryvoimalan rakennuksen ja siihen liittyneen vesitornin vuonna 1988,⁹⁴ ja Oulun taidemuseo aloitti entisessä konttorirakennuksessa vuonna 1990. Aiemmin konttorirakennuksessa olivat toimineet yliopiston kasvitieteen laitos ja kirjasto.⁹⁵ Valokuvien perusteella täyttöma-alueella rakennuksen eteläpuolella oli muokattu 1960-luvun alussa (kuva 51). Alueen itäreuna oli otettu paikoituskäyttöön ja länsireunaan vesialtaan puolelle oli jatkettu kevyen liikenteen väylää Hupisaarten suunnasta. Samassa yhteydessä vesialtaan reunaan oli istutettu puustoa, joka nykyään osittain katkaisee näkymäyhteyden puistosta Myllytulliin.

Suurin osa vanhasta tehdasalueesta on kuitenkin otettu asuinkäyttöön. Arkkitehtityö Oy:n vuonna 1987 laatimassa illustraatiossa on esitetty rautatien viereen 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa rakentunut ilmeeltään yhtenäinen myöhäismodernistinen kerrostaloalue (kuva 52.), joka muodostaa vahvan kontrastin säilyneille vanhoille teollisuusrakennuksille. Uuden rakentamisen seurauksena kaupunkirakenne on tiivistynyt, eikä Kasarmintieltä enää avaudu näkymiä rautatien suuntaan. Myllytullin asuinalueen valmistuttua myös nahkatehtaan entisiin kiinteistöihin on rakennettu asuntoja ja toimistotilaa.

⁹³Projektiiutiset.fi, Oulun kansainvälinen koulu, <http://www.projektiiutiset.fi/fi/artikkelit/oulu-kansainvalinen-koulu>, 25. 3. 2010.

⁹⁴Tiedekeskus Tietomaan historiikki, <http://www.tietomaa.fi/tiedekeskus/historia.html>, 25. 3. 2010.

⁹⁵Oulun taidemuseo, rakennus ja näyttelytilat, http://www.ouka.fi/taidemuseo/b_info/g_rakennustilat.html, 25. 3. 2010.

Kuva 52. Arkkitehtiyö Oy:n illustraatio Myllytullin asuinalueesta. Niskala, 2002.

Kuva 53. Sähkölaitoksen entinen konttorirakennus ja voima-asema kesällä 2008. OTK.

Kuva 54. Sahasaaren rakennukset kesällä 2008. OTK.

4. RAKENNUKSET

4.1. Arkkitehdit

Lasaretinväylän sähkölaitoksen voimala- ja konttorirakennuksen suunnittelusta vastasivat Oulun lääninarkkitehdit Victor Sucksdorff ja seuraajansa Karl Sandelin. Molemmat arkkitehdit olivat syntyneet vuonna 1866 ja he myös valmistuivat Polyteknillisestä opistosta yhtä aikaa, vuonna 1891.

4.1.1. Victor Joachim Sucksdorff (1866-1952)

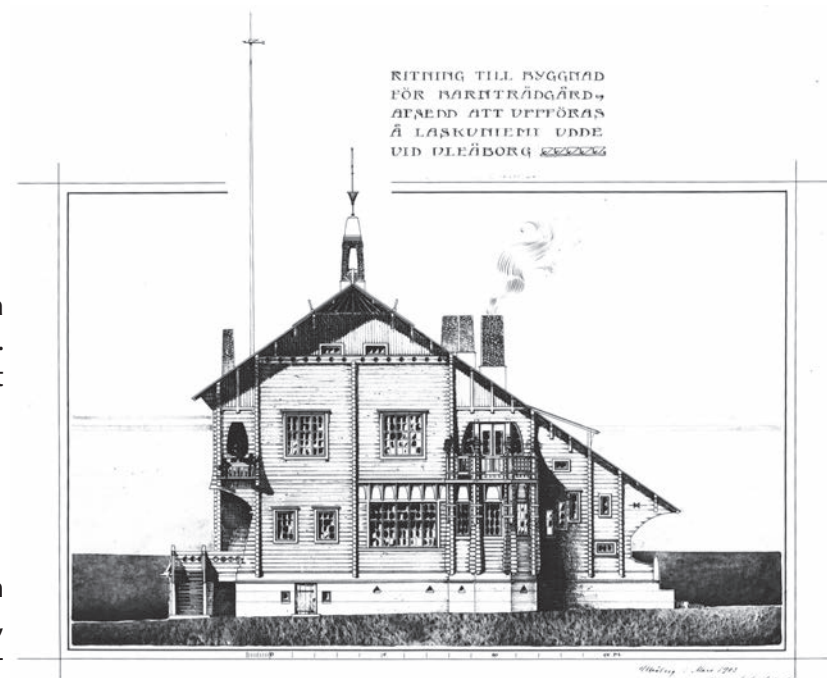
Victor Sucksdorff syntyi Helsingissä kesäkuun 13. päivänä vuonna 1866. Hänen isoisänsä isä oli kartanoarkkitehtina tunnettu ruotsalaissyntyinen Pehr Granstedt, isoisänsä Yleisten rakennusten intendentinkonttorin konduktööri arkkitehti A. F. Granstedt ja enonsa Yleisten rakennusten ylihallituksen johtaja Theodor Granstedt. Sucksdorff itse valmistui arkkitehdiksi Polyteknillisestä opistosta vuonna 1891, ja samana vuonna hän sai valmiiksi myös piirustuksenopettajan tutkinnon Helsingin yliopistossa. Valmistumista seuraavana vuonna hänet palkattiin ylimääräiseksi arkkitehdiksi Yleisten rakennusten ylihallitukseen.⁹⁶ Vuonna 1896 Sucksdorff muutti Itävaltaan opiskellakseen Wienin taideteollisessa korkeakoulussa; myöhemmin hän teki opintomatkoja myös Italiaan, Saksaan ja Unkariin.⁹⁷ Victor Sucksdorff kuoli Helsingissä vuonna 1952.⁹⁸

Yhtenä Sucksdorffin uran kiinnostavimpana saavutuksena voidaan pitää Yrjö Blomstedtin kanssa vuosisadan vaihteessa kirjoitettua kirjaa *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja keskisestä Venäjän Karjalasta*. Kirja perustui Itä-Karjalaan vuosina 1894 ja 1896 tehtyihin matkoihin, joiden tarkoituksena oli kerätä aineistoa

⁹⁶Jorma Teppo, *Oulun lääninarkkitehdit J. Oldenburgista H. Andersiniin*. näyttelyn käsiohjelma, Oulun yliopisto, 1978, s. 12.

⁹⁷Leena Kokkonen-Weisshäupl, "Unohdettu Victor J. Sucksdorff Hermolan jugend-ilmeen luoja", *Kaleva* (Oulu), 3. 4. 1987, s. 15.

⁹⁸Teppo, loc. cit.

Kuva 55. Victor Sucksdorffin piirustus Laskuniemen lastentarhan päärakennuksesta. OYAO/AH.

Kuva 56. Arkkitehteja ryhmäpotretissa vuonna 1941. Sucksdorff takana keskellä, Sandelin eturivissä oikealla. OYAO/AH.

Kuva 57. Vuonna 1907 valmistunut Hermolan jugend-rakennus Tuiranpuistossa. *Wikimedia commons.*

Kuva 58. Snellman-talo Mäntylässä. *Wikimedia commons.*

uuden, kansallisen rakennustyylin aikaansaamiseksi. Blomstedin ja Sucksdorffin teos vaikutti merkittävästi suomalaisen kansallisromanttisen tyylin syntyyn.⁹⁹

Oulun lääninarkkitehtina Sucksdorff vaikutti vuosina 1907-08, mutta hän ehti olla toimessa virkaatekevänä jo vuosina 1903-04, jolloin ensimmäiset hänen Ouluun suunnittelemissaan rakennuksista valmistuivat. Ne, sähkölaitoksen voima-ase- ma mukaan lukien, hän oli suunnitellut jo aiemmin ollessaan lääninarkkitehdin apulaisena vuosina 1900-02. Lääninarkkitehdin työt lopetettuaan hän ehti vielä toimia opettajana kolmen vuosikymmenen ajan sekä Vaasan että Helsingin teol- lisuuskouluissa ja Helsingin teknillisessä opistossa.¹⁰⁰

Suurin osa Sucksdorffin suunnittelemissa rakennuksista rakennettiin Ouluun ja kaupungin lähiympäristöön.¹⁰¹ Kansallisromanttiset rakennukset erottuivat katukuvassa edukseen valtaosan kaupungin rakennuskannasta edustaessa uus- klassismia ja uusrenessanssia. Talvisodan pommituksissa tuhoutunut Laskuniemen lastentarhan rakennus Kiikkusaarella (kuva 55.) oli malliesimerkki karelianismista ja sähkölaitoksen voima-ase- man ohella Sucksdorffin ensimmäisiä töitä Oulussa. Edelleen olemassa olevista rakennuksista hänen suunnittelemissaan ovat muun muassa Oulun suomalaisen yhteiskoulun lukio (entinen Kuusiluodon koulu), entinen postitalo Kauppurienkadulla, Oulun maanmittauskonttorin laajennus ja Villa Victor (entinen De Gamlas Hem) Heinäpäässä.¹⁰²

Monien muiden aikakauden arkkitehtien tapaan Sucksdorffia viehätti aja- tus rakennuksesta kokonaistaideteoksena. Hän suunnittelikin rakennuksiinsa huomattavan paljon sisustuksia ja huonekaluja, muun muassa Vaasan tulli- ja pos- titaloon ja Hermolan parantolaan Oulun Tuiranpuistossa (kuva 57). Hermolassa kokonaistaideteoksen ideologia toteutui hyvin, sillä Sucksdorff suunnitteli sinne huonekalujen lisäksi myös ovenkahvat, lukot, metallisomisteet ja todennäköisesti

⁹⁹Teppo, *ibid.*; Nils Erik Wickberg, "Victor Sucksdorff In Memoriam", *Arkkitehti*, joulukuu 1952.

¹⁰⁰Wickberg, *ibid.*; Teppo, *loc. cit.*

¹⁰¹Teppo, *ibid.*

¹⁰²Eeva Kauppinen, "Victor J. Sucksdorff suunnitteli joukon Oulun näyttävimpiä maa- merkkejä", *Kaleva.plus*, http://www.lb.kaleva.fi/plus/juttu593941_page0.htm, 27. 1. 2010.

valaisimet ja kaakeliuunitkin.¹⁰³

Oulun keskustan ulkopuolelta Sucksdorffin töistä on mainittava Snellman-talo (entinen Joulumerkkikoti ja Oulun yliopistollisen keskussairaalan Lastenosasto III) Mäntylässä sekä Oulujoen kirkko. Vuonna 1908 valmistunut kirkko on Pohjois-Suomen ainoa kansallisromanttinen puukirkko.¹⁰⁴ Stiftelsen Alma och K. A. Snellman -säätiön rakennuttaman Snellman-talon Sucksdorff suunnitteli muutettuaan jo pois Oulusta. Vaikuttavan kokoinen uusklassinen rakennus valmistui vuonna 1935 (kuva 58).¹⁰⁵

4.1.2. Karl Sanfrid Sandelin (1866-1962)

Karl Sandelin syntyi Alavetelissä 5. kesäkuuta vuonna 1866. Sucksdorffin tavoin hän valmistui arkkitehdiksi Polyteknillisestä opistosta vuonna 1891 ja aloitti heti valmistuttuaan työt ylimääräisenä arkkitehtina Yleisten rakennusten ylihallituksessa. Ennen lääninarkkitehdin työtä Oulussa hän ehti toimia Uudenmaan lääninarkkitehdin apulaisena ja opettajana Oulun teollisuuskoulussa. Vuosina 1906-1921 Sandelin toimi Oulun virkaatekevänä lääninarkkitehtina kesäisin ja virkavapaidensa aikana. Karl Sandelin kuoli Helsingissä heinäkuussa vuonna 1962.¹⁰⁶

Suurin osa Sandelinin Ouluun suunnittelemissa rakennuksissa edustaa kansallisromanttista jugendia. Säilyneistä töistä sähkölaitoksen voimala- ja konttorirakennusten laajennuksien ohella merkittävimpiä ovat Oulun vanhan paloaseman rakennus, Oulun osuuskupan leipomo Koulukadulla (kuva 59.) ja Åströmin nahkatehtaalle suunnitellut rakennukset (kuva 60).

4.2. Voimalarakennus

¹⁰³Kokkonen-Weisshäupl, loc. cit.

¹⁰⁴Oulun ev. lut. seurakunnat, Oulujoen kirkko, <http://www.oulunseurakunnat.fi/oulujoenkirkko>, 27. 1. 2010.

¹⁰⁵Stiftelsen Alma och K. A. Snellman Säätiön historiikki, http://www oulu.fi/snellman/lomakkeet/Snellman_historiikki.pdf, 27. 1. 2010.

¹⁰⁶Teppo, op. cit., s. 13.

Kuva 59. Sandelinin suunnittelema Oulun Osuuskupan entinen leipomo Koulukadulla. *Wikimedia commons*.

Kuva 60. Entinen Åströmin nahkatehtaan rakennus Kasarmitiellä. *Wikimedia commons*.

Kuva 61. Sähkölaitoksen entinen voimalarakennus helmikuussa 2010. AM.

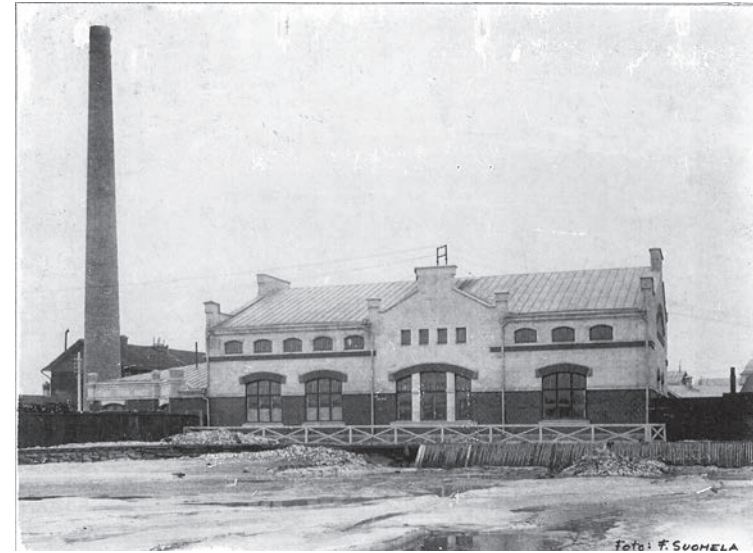
Lasarettinväylän sähkölaitoksen voimalarakennus valmistui vuonna 1903, ja sitä on laajennettu vuosina 1919, 1928, 1937 ja 1970. Rakennuksessa on kaksi kerrosta, kellari ja ullakko, jossa on sekä kylmää että lämmintä tilaa. Maantasokerroksessa sijaitsivat aikanaan voima-aseman vesi- ja höyryturbiinit ja generaattorit sekä höyrykattilat. Toisessa kerroksessa ja ullakolla oli toimisto- ja varastotiloja. Sähkölaitostoiminta rakennuksessa loppui vuonna 1954, kun Merikosken uuden voimalaitoksen kaikki koneistot oli saatu käyttöön.¹⁰⁷ Lasarettinväylän voimalarakennus vaurioitui pahoin tulipalossa vuonna 2006, jolloin se oli Myllytullin koulun käytössä. Nykyään rakennuksen itäpäädyssä toimii Oulun Energian lämpökeskus, muuten se on tyhjillään.¹⁰⁸

Tiilestä muuratun voimalan julkisivut on osin rapattu valkoiseksi, muilta osin ne ovat puhtaaksimuuratua tiiltä. Vanhimmissa osissa on valkoiseksi maalatut puiset kaari-ikkunat, joiden yläpuoliset tiilikaaret on jätetty koristeaiheiksi julkisivuihin. Nämä osat edustavat vuosisadan vaihteen kertaustyyliä. Länsipäädyn tiilipintainen turbiinihalli erottuu vanhemmasta rakennusmassasta ilmentäen 1930-luvun ”teollisuusklassismia”.¹⁰⁹ Viimeisin laajennus, vuoden 1970 lämpökeskus on rakennettu räystäskorkeudeltaan ja julkisivulistoiltaan mukailemaan voimalan viisikymmentä vuotta vanhempaa osaa, johon se on rakennettu kiinni. Jopa tiilimuurauksessa on pitäydytty aiemman kaltaisessa ristilimityksessä ja käytetty samanlaista ulostyönnettä saumaa. Lämpökeskuksen perustus on kuitenkin betonia luonnonkiven sijaan, ja julkisivutiilet tasalaatuisia.

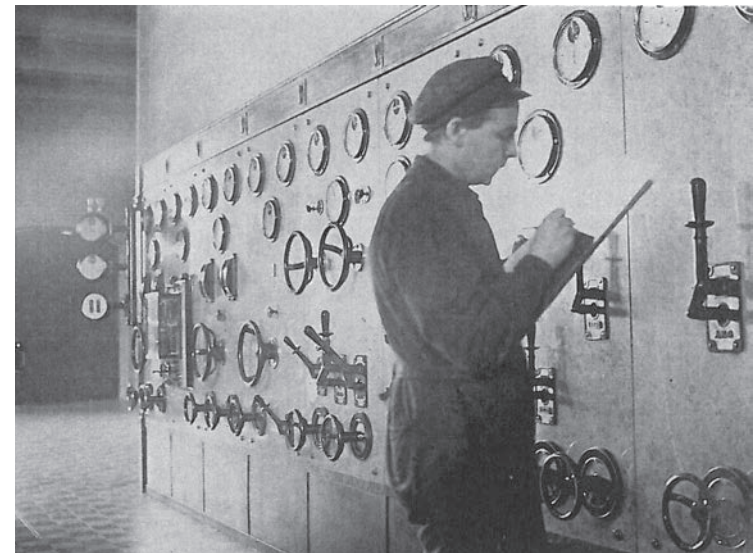
¹⁰⁷Manninen, op. cit., s. 219.

¹⁰⁸Virpi Rajala, Eini Vasu, *Lasarettinväylän voima-aseman alueen avoin tontinluovutuskilpailu alueen kehittämiseksi, taustaohje*, Oulun kaupunki, 2008, s. 14.

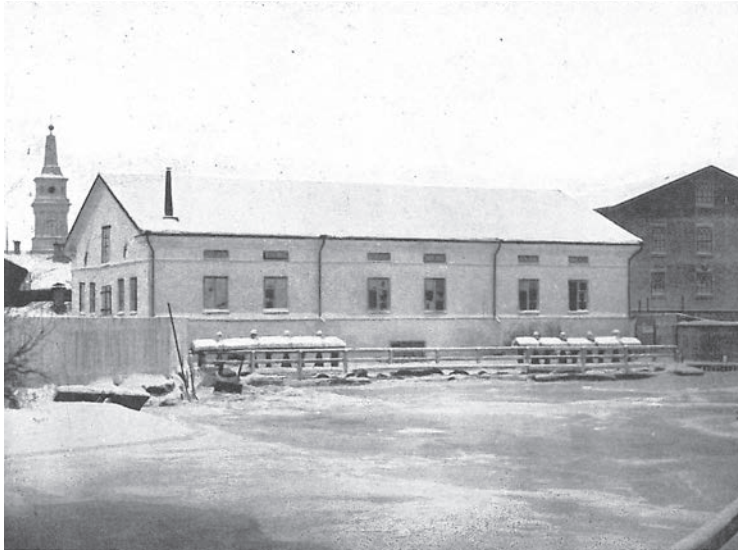
¹⁰⁹Katri Huusko et al., *Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*, Oulun kaupunki, 1986, s. 26.

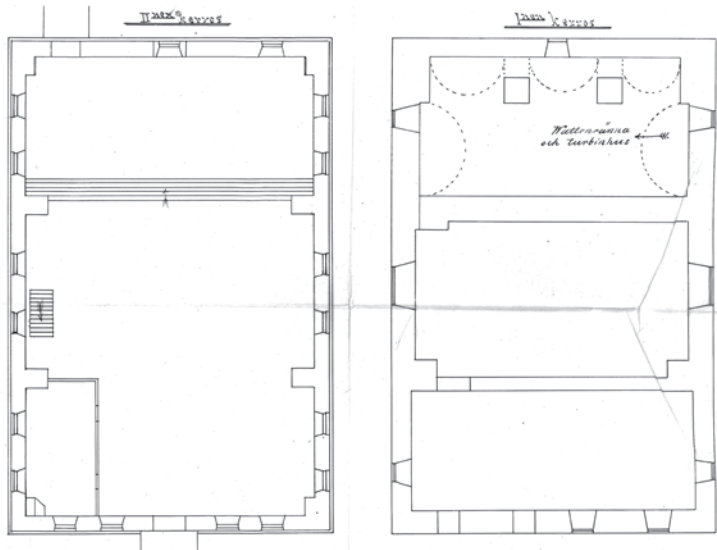
Kuva 62. Vasta valmistunut voima-asema 1900-luvun alussa. OE.

Kuva 63. Sähkömestari Torkkeli Viitanen voimalan konehuoneessa 1920-luvulla. OE.

Kuva 64. Sähkölaitoksen tieltä purettu kaupungin vanha mylly. Mannelin, 1913.

Kuva 65. Piirustuksia sähkölaitoksen sijoittamiseksi myllyrakennukseen (ei mittakaavassa). OKA.

4.2.1. Suunnittelu ja rakennusaika

Kiikeliin vuonna 1889 perustettu ensimmäinen kaupungin omistama sähkölaitos oli vajaan kymmenen toimintavuotensa aikana jo ehtinyt vanhentua eikä se enää pystynyt tuottamaan riittävästi sähköä kaupungin tarpeisiin.¹¹⁰ Tämän vuoksi kaupunginvaltuusto asetti vuonna 1898 valiokunnan selvittämään mahdollisuuksia valjastaa Merikosken vesivoimaa sähkölaitoksen käyttöön. Jo seuraavana vuonna valiokunta esitti, että kaupungin tulisi hankkia lupa Lasaretin väylän muokkamiseksi ja väylän vesivoiman käyttämiseksi sähkön tuotantoon. Väylässä jo oli ennestään kaupungin mylly, Veljekset Åström Oy:n saha ja voimalaitos sekä useita tamppi- eli saranvanutuslaitoksia, eikä kaupunki täten voinut vapaasti päättää veden käytöstä. Esityksen mukaan myös vesivoiman suuruus ja sen käyttökelpoisuus tulisi selvittää, ja tulevaa sähkölaitosta varten oli laadittava kustannusarvio sekä tarvittavat suunnitelmat.¹¹¹ Tässä vaiheessa valiokunta suunnitteli ainoastaan sähkövalon tuottamista – sähkön käyttö voimanlähteenä ei vielä vaikuttanut vakavasti otettavalta ajatukselta. Lisäksi sähköä ajateltiin tuotettavan vain kaupungin tarpeisiin, ei yksityisille kuluttajille.¹¹²

Valiokunnan toimeksiannosta edellä mainitut asiakirjat laati insinööri Albert Wulff, joka piirsi sekä kartan voimalaitoksen rakennusalueesta että piirustuksia ja profiileja vesijohdoista. Itse laitoksen rakentamista varten hän luovutti valiokunnalle kolme eri suunnitelmaa kustannusarvioineen. Suunnitelmat perustuivat siihen, että sähkölaitos sijoitettaisiin kaupungin vanhaan myllyyn, jonne sekä turbiinit että vesi- ja varahöyrykoneet olisivat tilan puolesta mahtuneetkin (kuva 65). Valiokunta kuitenkin totesi myllyn liian huonokuntoiseksi eikä se pitänyt sitä riittävän turallisena uudelle sähkölaitokselle. Kustannusten minimoimiseksi valiokunta sen sijaan ehdotti, että myllyä purettaessa talteen otettava rakennusmateriaali käytettäisiin uudelleen voimalaa rakennettaessa. Wulffin suunnitelman hyväksi puoliksi valiokunnassa katsottiin koneistojen ja turbiinien sijoittaminen

¹¹⁰”Oulun voiman ja valon lähde”, *Kaleva* (Oulu), 6. 4. 1930, s. 3.

¹¹¹K. I. Junnelius, *Oulun kaupungin sähkölaitos 1889-1939*, Oulun kaupungin sähkölaitos, 1939, s. 35.

¹¹²Eero Hietakari, *Oulun kaupungin sähkölaitos 1889-1964*, Oulun kaupungin sähkölaitos, 1964, s. 33-34.

samaan rakennukseen sekä tulo- ja menokanavan rakentaminen voima-asemaan nähden poikittain, jolloin kustannukset vesirännin ja koneiden kannattimien hankkimisessa jäisivät pienemmiksi. Kaupungininsinöörien avustuksella valiokunta sittemmin itse laati lopullisen suunnitelman ja kustannusarvion. Tässä suunnitelmassa rakennuksen toiseen kerrokseen sijoitettiin vielä työ- ja varastohuone ja höyrykattilalle varattiin erillinen katos keskusasemarakennuksen ulkopuolelle.¹¹³

Lokakuussa 1900 valiokunta pyysi insinööri Wulffin ehdotusten ja laatimansa ohjelman perusteella Suomessa toimineilta sähköalan yrityksiltä tarjouksia sähkölaitoksen koneista. Tarjouksen jätti yhteensä neljä yritystä. Senaatilta anotun rakentamiseen tarvittavan luvan saaminen kuitenkin viivästy, ¹¹⁴ jolloin tarjoukset ehtivät vanheta. Kun lupa varmistui, valiokunta päätyi laatimaan tarkistetun ohjelman sähkölaitosta varten ja pyytämään yrityksiltä uusia tarjouksia. Ohjelman mukaan sähkölaitos rakennettaisiin kaupungin myllyn paikalle ohjelman liitteenä olleiden piirustusten mukaisesti. Myös tuleville laajennuksille oli varattava tilaa. Tarjoukset oli jätettävä toukokuussa 1902, ja urakan tuli olla valmis vuoden 1903 syyskuuhun mennessä.¹¹⁵

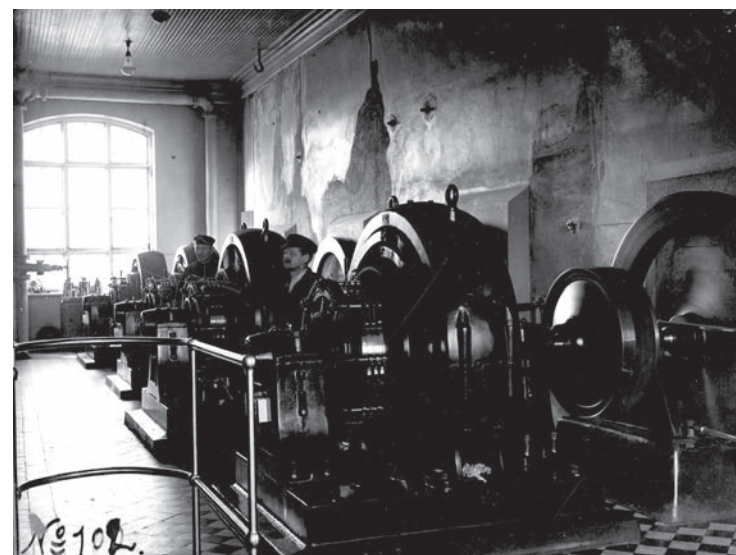
Tarjouskilpailun voitti helsinkiläinen Gottfrid Strömbergin sähköliike (161 219 markkaa), joka täten vastasi voima-aseman kone- ja sähkölaitteista.¹¹⁶ Kaupunki otti vastuulleen varsinaiset rakennustyöt, joita johtamaan valittiin kaupungininsinööri Alexander Brandt. Vuoden 1903 tammikuussa kaupunginvaltuusto valitsi rakennuslautakunnan huolehtimaan suunnitelmien toteutumisesta. Saman kuun aikana allekirjoitettiin Veljekset Åström Oy:n kanssa sopimus, joka velvoitti yhtiön luopumaan vuokraoikeudestaan kaupungin myllyn tonttiin. Tammikuussa (21. 1.) myös aloitettiin voima-aseman rakentaminen ja allekirjoitettiin lautakunnan

¹¹³Junnelius, op. cit., s. 39-40, s. 46-47.

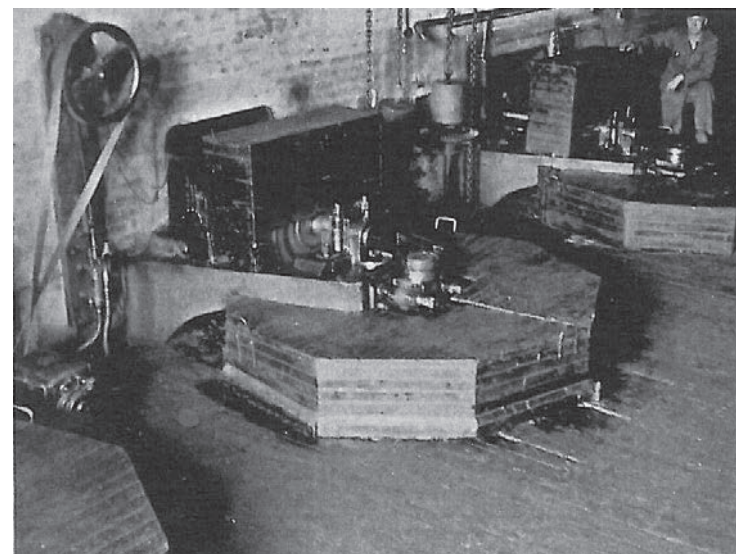
¹¹⁴Oulun läänin kuvernööri pyysi hankkeesta lausuntoja eri tahoilta ja päätyi asettamaan myönteiselle päätökselle useita ehtoja. Keskeisimmäksi näistä nousivat kalastukselle aiheutuvasta vahingosta suoritettavat korvaukset, joita sähkölaitosvaliokunta ei hyväksynyt. Asiasta valitettiin, ja senaatin tekemä lopullinen päätös, jossa korvauksia oli kohtuullistettu, syntyi 10. 10. 1901. Hietakari, op. cit., s. 35.

¹¹⁵Junnelius, op. cit., s. 47-49, s. 51, s. 54.

¹¹⁶Ibid., s. 68.

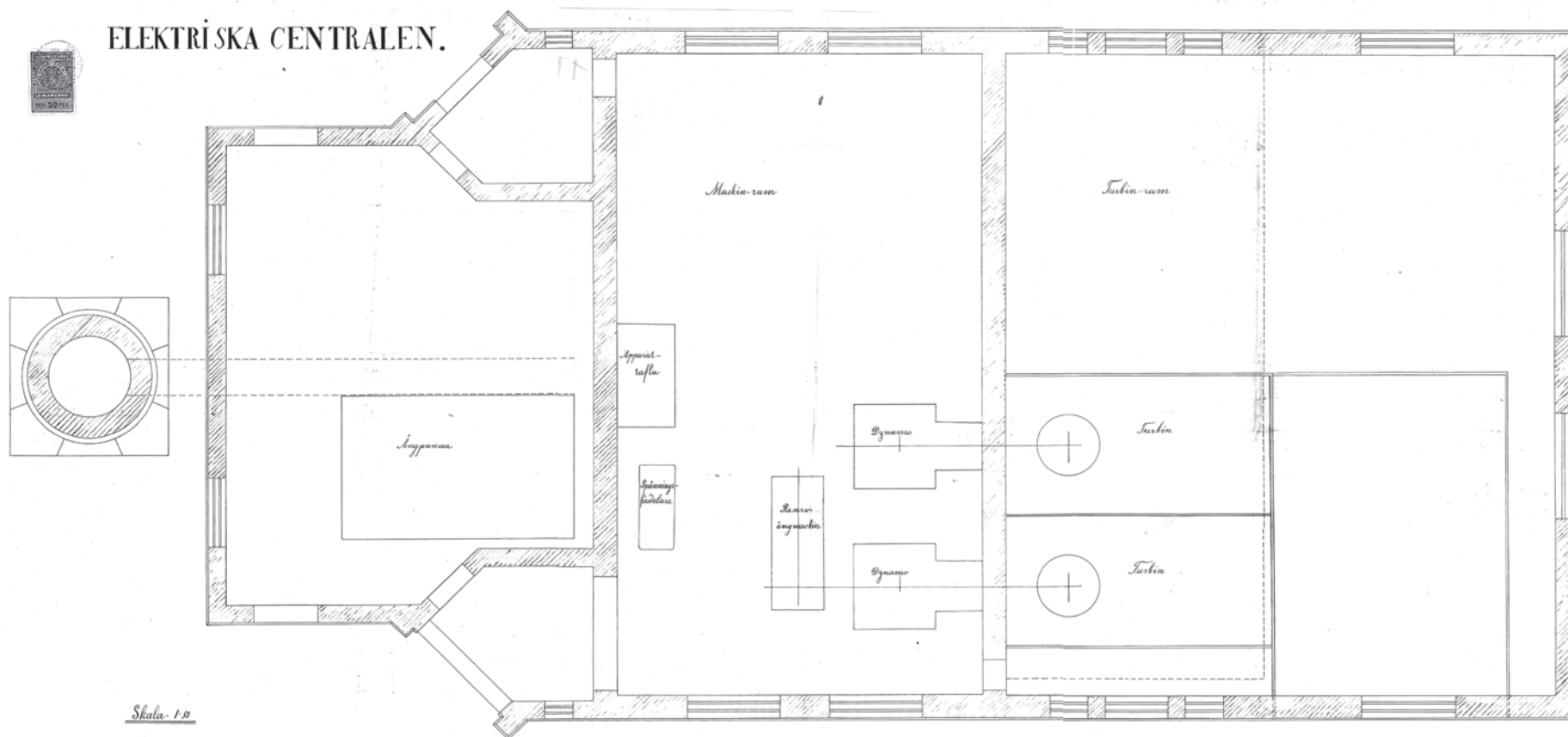
Kuva 66. Sisäkuva konehuoneesta vuonna 1930. Kuvassa voimalan silloiset neljä vesiturbiinigeneraattoria. SK.

Kuva 67. Näkymä turbiinihuoneesta vuonna 1929. OE.

ELEKTRICITETSVERKET I ULEÅBORG .

ELEKTRISKA CENTRALEN.

Kuva 68. Voima-aseman ensimmäinen pohjapiirros (ei mittakaavassa). Vasemalla piippu ja kattilahuone, keskellä konehuone ja oikealla turbiinihuone. OKA.

ja Strömbergin välinen urakkasopimus, jonka mukaan laitoksen tulisi olla käytävissä höyryvoimalla 1. 9. 1903 mennessä ja kokonaan valmis saman vuoden lokakuussa.¹¹⁷

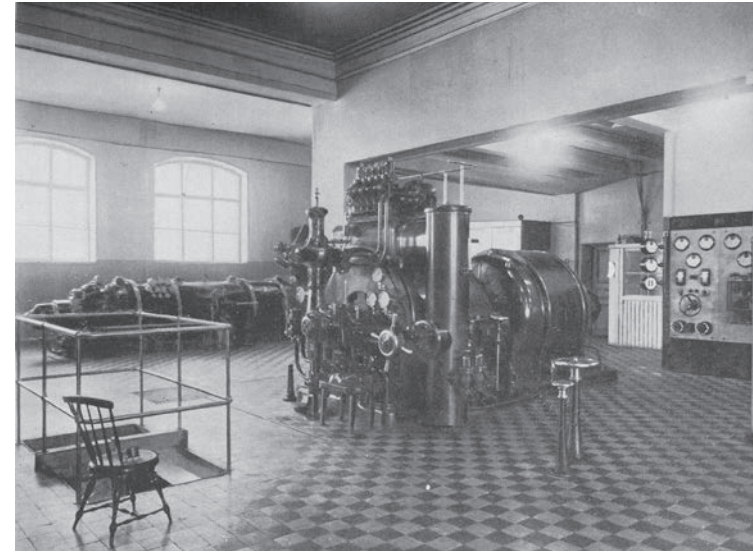
Sekä rakennuksen että sähkölaitteiden rakennus- ja asennustyöt valmistuivat ajallaan. Voima-aseman alakertaan sijoitettiin höyrykoneet, dynamot ja vesiturbiinit; yläkerrokseen rakennettiin suunnitelman mukaisesti varastotilaa sekä työhuone pieniä sähkötöitä varten. Höyrykattilalle rakennettiin niin ikään kaupungin suunnitelmia noudattaen oma rakennuksensa voima-aseman kylkeen. Rakennusten julkisivut noudattivat Sucksdorffin piirustuksia. Ensimmäisistä vesivoimakoneista saatiin tehoa 220 kilowattia, mutta voima-asema oli mitoitettu siten, että sinne pystyttäisiin myöhemmin sijoittamaan tarpeeksi koneita koko putouksen vesivoiman hyödyntämiseksi. Savupiippu kattilahuoneen vieressä oli 30 metriä korkea ja sen sisäläpimitta juuressa oli kaksi metriä. Piipun oli laskettu riittävän yhteensä noin 220 kilowattia tuottaville höyrykattiloille.¹¹⁸

4.2.2. Käytön aikaiset muutokset

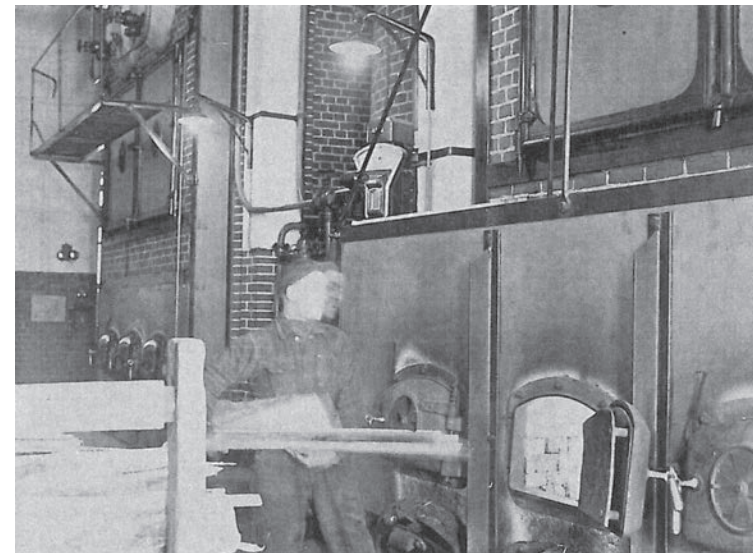
Vuoden 1903 voima-asema (kuva 68.) oli toiminnoiltaan yksinkertainen: rakennuksen länsipäädyssä oli turbiinihuone, keskellä rakennusta konehuone, jonne oli sijoitettu väliseinän läpi turbiineihin yhteydessä olleet generaattorit, ja itäpäädyssä kattilahuone. Savupiippu oli kattilahuoneen vieressä rakennuksen ulkopuolella. Kone- ja turbiinihuoneen kohdalla rakennus oli kaksikerroksinen, mutta kattilahuoneen pääty oli matalampi. Julkisivujen alaosa oli puhtaaksimuurattua tiiltä, muutoin ne oli rapattu (kuva 62). Ikkunoiden puitteet oli maalattu tummiksi ja niiden yläpuoliset tiilikaaret ryhdittivät julkisivuja yhdessä toisen kerroksen ikkunoiden alapuolisen tiililistan kanssa. Rakennuksessa oli peltikatteinen harjakatto lukuun ottamatta aumakattoista kattilahuoneen päätyä, jonka räystäiden alla oli komea koristeellinen friisi. Rakennuksen pohjoispuolelle oli rakennettu puukaiteinen huoltosilta.

¹¹⁷Ibid., s. 64-65.

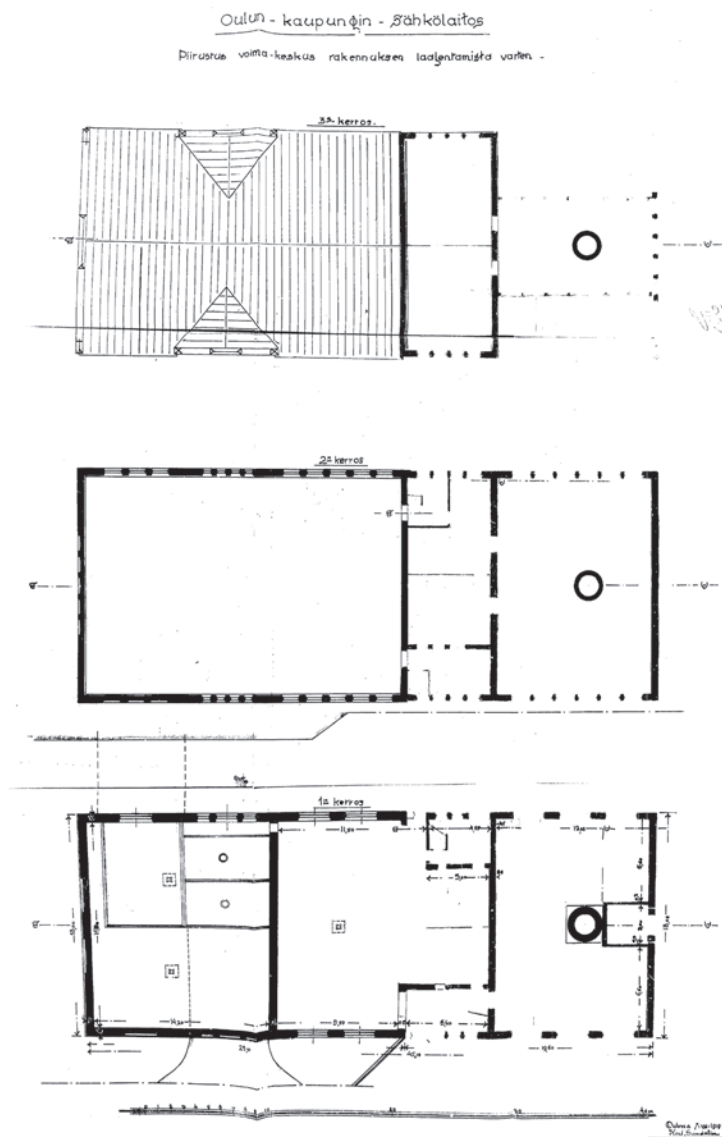
¹¹⁸Ibid., s. 67-68.

Kuva 69. Konehuone vuonna 1938. Kuvassa silloiset höyrygeneraattorit. Junnelius, 1939.

Kuva 70. Näkymä kattilahuoneesta. OE.

Kuva 71. Sandelinin laatimat laajennuspiirustukset vuodelta 1919 (ei mittakaavassa). OKA.

Koska sähkön kulutus kasvoi nopeammin ja suuremmaksi kuin kukaan oli vuosisadan alussa osannut odottaa, Oulun sähkölaitos joutui jatkuvasti laajentamaan voima-asemaansa. Jo ensimmäisen kymmenen toimintavuoden aikana rakennusta laajennettiin tai koneistoa lisättiin yhteensä kolme kertaa. Vuonna 1906 laitokselle hankittiin kolmas vesiturbiini generaattoreineen, ja tulevaisuutta silmällä pitäen turbiinihuoneeseen rakennettiin kammio myös neljättä turbiinia varten. Seuraavana vuonna koneistoa lisättiin jälleen, sillä rautatiehallitus oli pyytänyt kaupungilta sähköä rautatieaseman tarpeisiin. Tästä johtuen voima-asemalle asennettiin toinen hörykattila ja siihen liittyvä turbiinigenaattori lauhduttajineen. Neljäs vesiturbiini voima-asemalle saatiin vuonna 1912. Neljä turbiinia tarvitsivat käyttöönsä kaiken voimalaitokselle tulevan veden, eikä koneistoa täten enää voitu lisätä ilman suurempia muutoksia. Vuonna 1914 sähkölaitokselle hankittiin uusi 370 kilowatin höryturbiinigenaattori, ja vanha yksisylinterinen hörykone poistettiin käytöstä.¹¹⁹

Vain viisi vuotta uuden hörykoneen hankkimisesta sähkölaitoksen johtokunnan oli jälleen ehdotettava muutoksia voima-aseman koneistoon. Vuoden 1919 huhtikuussa johtokunta esitti kaupunginvaltuustolle uuden hörykattilan hankkimista. Kaksi entistä kattilaa eivät pystyneet tuottamaan tarpeeksi höyryä, jotta laitoksen hörykoneita olisi voitu käyttää täydellä teholla, mikä olisi ollut välttämätöntä sähkön tarpeen täyttämiseksi. Valtuusto hyväksyi ehdotuksen, mutta sellaisenaan sitä ei ehditty toteuttaa, sillä vain muutaman viikon kuluttua valtuuston päätöksestä johtokunta oli laatinut uuden, laajemman ehdotuksen koneistojen lisäämiseksi. Oli päätetty ottaa käyttöön kolmivaihteinen vaihtovirta entisen tasavirran rinnalle, ja hörykattilan lisäksi tarvittiin sekä vaihtovirtaa tuottava höryturbiinigenaattori että muuntajakoneisto tasavirran muuntamiseksi vaihtovirraksi ja päinvastoin.¹²⁰

Saatuana jäävittömän lausunnon vaihtovirtaan siirtymisen ja uuden koneiston puolesta valtuusto hyväksyi johtokunnan ehdotuksen kesäkuussa 1919, ja laajennustyöt päästiin aloittamaan.¹²¹ Saman vuoden elokuussa päivätyt laajen-

¹¹⁹Ibid., s. 85-89.

¹²⁰Ibid., s. 89-90.

¹²¹Ibid., s. 91, s. 93.

Kuva 72. Vuoden 1919 laajennuspiirustuksia (ei mittakaavassa). OKA.

Kuva 73. Voimalan kattilahuone vuonna 1939. SK.

nuspiirustukset laati arkkitehti Karl Sandelin (kuvat 71 ja 72).

Uusi, suurempi kattilahuone rakennettiin voima-aseman itäpäätyyn niin, että aiemmin rakennuksen ulkopuolella olleen savupiipun alaosa jäi nyt kattilahuoneen sisälle. Kattilahuoneen päätyä korotettiin kerroksella, jolloin koko voima-asemarakennuksesta tuli yhtä korkea. Vanhan kattilahuoneen kohdalla rakennuksesta tuli kolmikerroksinen, kun itäpäädyn kylmän ullakkotilan viereen rakennettiin uusia toimistohuoneita. Toiseen kerrokseen saatiin niin ikään pienempiä toimistoja, joista oli käynti konehuoneen yläpuoliseen tilaan. Kerroksia yhdistämään rakennettiin komea portaikko.

Laajennustyöt saatiin valmiiksi vuonna 1921. Uusi höyryturbiinigeneraattori otettiin käyttöön saman vuoden marraskuussa. Heti seuraavana vuonna sähkölaitokselle hankittiin toinen uusi höyrykattila, mutta pian huomattiin, ettei sähkölaitos tälläkään varustelulla pystynyt pitkään vastaamaan sähkön kysyntään. Lisäksi vuoden 1925 elokuussa voima-asemalla huomattiin merkittävästi laitoksen toimintaan vaikuttanut vaurio, joka oli syntynyt veden päästyä rakennuksen perustuksiin pohjoispuolen vesialtaan pohjassa olevista rei'istä. Perustusten lisäksi myös seinät olivat kärsineet; niistä löydettiin pahoja halkeamia. Korjaustöiden ajaksi sähkölaitoksen kaikki turbiinit (jäähdytysveden puuttuessa myös höyryturbiinit) oli pysäytettävä, jolloin töihin tarvittava sähkövirta saatiin Sahasaaresta sijainneelta Åströmin sähkölaitokselta.¹²²

Vuoden 1927 alussa sähkölaitoksen johtokunta ehdotti valtuustolle höyryvoiman lisäämistä voima-asemalla, mikä oli todettu edullisimmaksi vaihtoehdoksi edelleen kasvattaa sähkön tuotantoa. Valtuusto hyväksyi johtokunnan ehdotuksen sellaisenaan, ja samassa yhteydessä se antoi johtokunnalle myös luvan ryhtyä viemään eteenpäin Merikoskeen suunnitellun voimalaitoksen rakentamista. Lasaretinväylän voima-asemalla laajennettiin kone- ja kattilahuoneita, ja höyrykattiloita varten pihalle rakennettiin uusi 60 metriä korkea savupiippu. Savupiipun oli laskettu riittävän kolmelle sellaiselle höyrykattilalle, joita voima-asemalla tuolloin oli kaksi. Koska piipun valmistuminen viivästyi tiilten puutteen vuoksi, uusi höyryturbiinigeneraattori voitiin ottaa käyttöön vasta vuoden 1928 syyskuussa.

¹²²ibid., s. 93, s. 96-97.

Samana vuonna luovuttiin vanhasta tasavirtageneraattorista.¹²³

Voima-aseman laajennuspiirustukset ovat vuoden 1928 elokuulta.¹²⁴ Laajennus koski sekä ensimmäistä kerrosta että kellaria, ja se toteutettiin rakennuksen pohjoispuolelle. Kattilahuoneen osalta laajennus ulottui räystäskorkeuteen, konehuoneessa se jäi toisen kerroksen ikkunoiden alle. Julkisivut noudattivat aiempien osien tyyliä.

Kun tasavirrasta hiljalleen siirryttiin vaihtovirtaan, sähkölaitoksen koneisto kävi auttamatta vanhanaikaiseksi eikä enää täyttänyt sille asetettuja vaatimuksia. Muunnettaessa tasavirtageneraattoreiden tuottamaa energiaa vaihtovirraksi voima-aseman läpi virtaavan veden voimasta saatiin hyödynnettyä enää alle puolet. Lisäksi vuoden 1925 vesivahinko oli vaurioittanut perustusten ja seinien ohella myös koneiden perustuksia, eivätkä ne siksi enää käyneet tasaisesti. Turbiinikammioiden puiset seinätkin olivat 1930-luvun puoleen väliin mennessä niin lahonneet, että niitä jouduttiin väliaikaisesti tukemaan sortumisen estämiseksi. Suurin ongelma voima-asemalla oli kuitenkin se, etteivät mitkään säätölaitteet olleet automaattisia vaan niitä piti käyttää käsin. Tästä aiheutui huomattavia kustannuksia etenkin iltaisin ja sunnuntaisin, jolloin kaupungin sähköntarve ei ollut yhtä suuri kuin arkipäivisin, mutta sähkölaitoksen kaikki koneet olivat silti käynnissä.¹²⁵

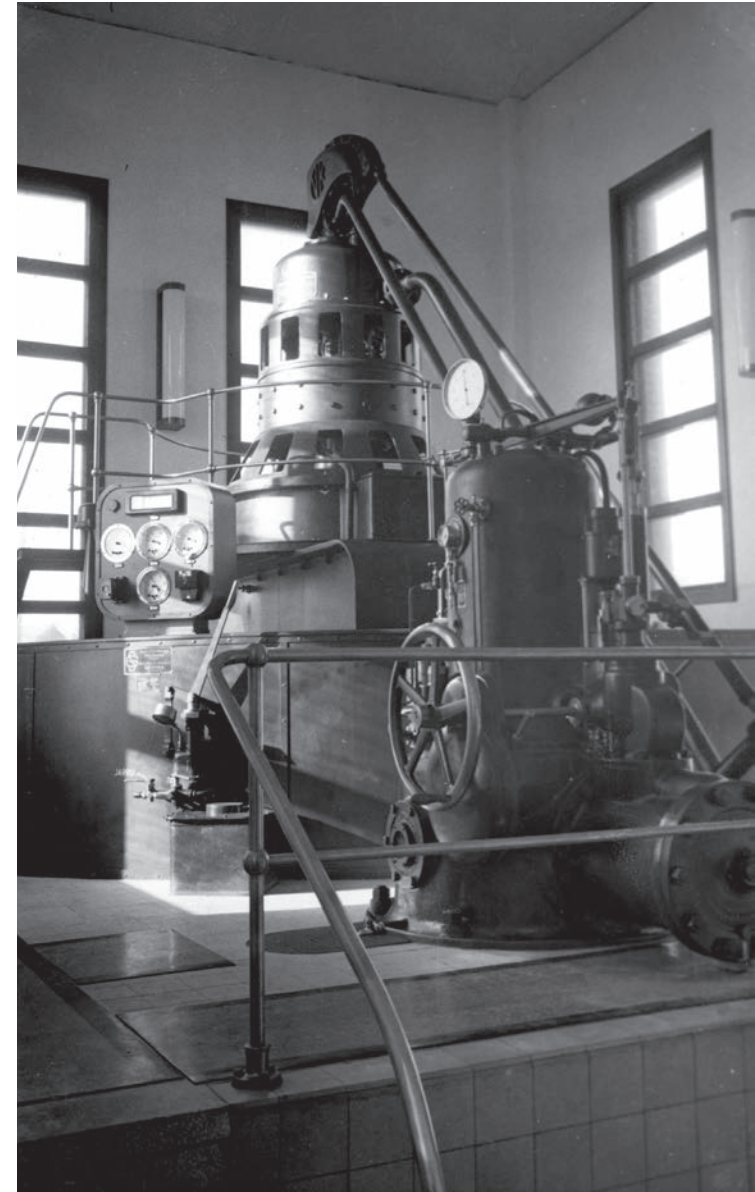
Sähkölaitoksen johtokunta tuli edellä mainittuja ongelmia pohdittuaan siihen tulokseen, että kaupungin oli joko ostettava lisää sähköä muualta tai sähkölaitoksen voima-asema oli kunnostettava ja sitä oli jälleen laajennettava. Asiaa tutkittiin, ja jälkimmäinen vaihtoehto osoittautui kaupungille edullisemmaksi. Koska sähkölaitoksen senhetkiset vesiturbiinit hyödynsivät jo kaiken laitokselle tulevan veden, oli vedensaantia lisättävä ennen kuin koneistoa voitiin uusia. Lopulta saatiin ostettua Veljekset Åström Oy:n Sahasaaressa sijaitseva saha, joka oli perustamisensa ajalta peräisin olevan sopimuksen nojalla käyttänyt Lasaretinväylän vettä jo yli 200 vuotta. Kaupat tehtiin vuonna 1937, ja samalla sähkölaitoksen haltuun siirtyivät muutkin Sahasaaren rakennukset.¹²⁶

¹²³Ibid., s. 99-100.

¹²⁴Liite 4, laajennuspiirustukset vuodelta 1928.

¹²⁵Junnelius, op. cit., s. 100-2.

¹²⁶Ibid., s. 102-3.

Kuva 74. Sisäkuva uudesta turbiinihallista vuonna 1938. SK.

Kuva 75. Turbiinihallia rakennetaan huhtikuussa 1937. SK.

Kuva 76. Juuri valmistunut turbiinihalli joulukuussa 1937. SK.

Voima-asemaa päästiin nyt laajentamaan Sahasaaren suuntaan, ja vuoden 1937 kuluessa länsipäättyyn rakennettiin uusi turbiinihalli, johon sijoitettiin entisiin koneisiin verrattuna valtava, lähes 1330 kilowatin vesiturbiini (kuva 74). Uudella koneistolla sähkölaitos pystyi saamaan vesivoimasta kaksi kertaa enemmän tehoa kuin vanhat koneet ja Åströmin Sahasaaren voima-asema olivat yhteensä tuottaneet. Turbiinihallin rakennussuunnitelmat ja piirustukset laati helsinkiläinen Neuvotteleva Insinööri-toimisto Consulting. Rakennustyöt (kuva 75.) sujuivat suunnitelmien mukaisesti, mutta niitä hidastuttivat pohjakallion halkeamista johtuvat vesivuodot. Uudet laitteet otettiin käyttöön joulukuussa 1937, minkä jälkeen vanhat vesivoimakoneet voitiin myydä.¹²⁷

Uusi turbiinihalli poikkesi julkisivuiltaan vanhasta voima-asemasta aiempia laajennuksia enemmän. Ennen 1930-lukua voimalan julkisivujen väri ei ollut juuri muuttunut, mutta hallin rakentamisen jälkeen ne maalattiin kauttaaltaan homogeenisen vaaleiksi. Uudisosan julkisivut olivat puhtaaksimuurattua tiiltä ja ne erottuivat vanhasta jugend-tyylisestä massasta myös uusklassistista esifunktionalismia henkineellä suunnittelullaan (kuva 76). Pihan puolelta tarkasteltuna turbiinihalli on lähes kuution muotoinen, siinä on pystysuuntaiset nauhaikkunat ja klassismia henkivä voimakas räystäsmuoto.

Toisen maailmansodan aikaan sähkölaitoksella kärsittiin polttoaineen puutteesta ja pommituksista, jotka vaurioittivat sekä johtolinjoja että sähkölaitoksen hallintorakennusta. Sodan kynnyksellä aloitettuja Merikosken uuden voimalaitoksen rakennustöitä viivästytti työvoiman ja rakennusmateriaalin vähyys, ja Lasaretinväylän voimalaitos vastasi edelleen koko kaupungin sähkönjakelusta. Jotta sähkön tuotanto uutta voimalaitosta rakennettaessa olisi ollut keskeytymätöntä, vanhat turbiinit ja generaattorit pidettiin yhtäjaksoisesti toiminnassa vuoteen 1949 asti.¹²⁸

¹²⁷Ibid., s. 104-5.

¹²⁸Hietakari, op. cit., s. 119-21

Kun Merikosken laitoksen kolmas koneisto vuonna 1954 saatiin käyntiin, vanhan voima-aseman koneita ei enää tarvittu.¹²⁹ Sähkölaitos ei kuitenkaan uskaltanut myydä etenkin höyrykoneita vielä tässä vaiheessa, jos Lasaretin väylän voimaa vielä tarvittaisiin. Niinpä vuonna 1960, kun höyrykoneista vihdoinkin luovuttiin, niille ei enää löytynyt ostajaa, vaan ne täytyi myydä romuna. Myös vuonna 1928 rakennettu savupiippu myytiin alkuvuodesta 1960. Vesivoimakoneet myytiin Norjaan vuonna 1964. Vielä tuolloin kaupungin suunnitelmissa oli rakennuttaa yliopiston kampusalue Hupisaarille ja Koskikeskuksen yhteyteen, minkä vuoksi myös Lasaretinväylän sähkölaitoksen korjaamo- ja varastoalue Sahasaareissa oli sitouduttu luovuttamaan Oulun yliopistolle vuoden 1970 loppuun mennessä. Voimalan ja hallintorakennuksen alueesta aiottiin luopua ”sitten, kun niitä ei enää käytetä nykyisiin tarkoituksiinsa”. Niille oli kuitenkin jo ryhdytty etsimään uutta tonttia.¹³⁰

Vuoden 1937 turbiinihallin rakentamisen jälkeen suurimmat muutokset voimaseमारakennuksessa tapahtuivat sisätiloissa. Vuonna 1959 ullakkokerroksen kylmää osaa rakennettiin entistä jäsenellymmäksi varastotilaksi, ja toiseen kerrokseen tehtiin uusia toimistohuoneita.¹³¹ Vuonna 1960 myös konehuoneen pohjoisosa otettiin toimistokäyttöön: sinne sijoitettiin huoneet suunnittelu- ja verkostoinisööreille sekä piirtäjille.¹³²

Voimalarakennukseen sijoitettiin kaupungin kaukolämpökeskus vuonna 1969 (kuva 78). Sähkölaitoksella oli jo 1960-luvun alussa tultu siihen tulokseen, että Ouluun kannattaisi rakentaa kaukolämpöverkko, ja että koneisto olisi hyvä sijoittaa vajakäyttöisen voimalan kattilahuoneeseen. Asiaa ehdotettiin kaupungin johdolle ensimmäisen kerran vuonna 1963, mutta se otti tulta alleen vasta sähkölaitoksen teetettyä kaukolämpöverkon kannattavuudesta uuden tutkimuksen vuonna 1967. Kaukolämpötoiminta oli alkanut Suomessa 1950-luvulla,¹³³ ja sen

¹²⁹Turo Manninen, *Oulun kaupungin historia VI 1945-1990*, Oulun kaupunki, 1995, s. 219.

¹³⁰Hietakari, op. cit., s. 194-5.

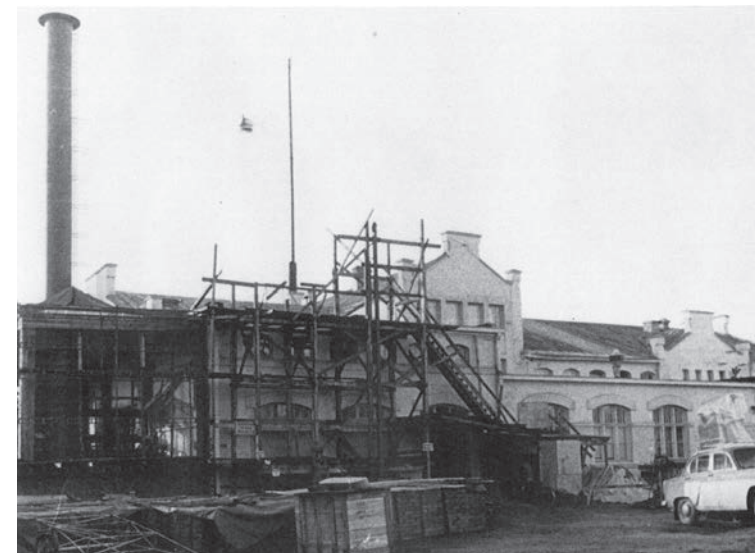
¹³¹Liite 5, vuoden 1959 muutospiirustukset.

¹³²Liite 6, vuoden 1960 muutospiirustukset.

¹³³Poikkeuksena vuonna 1940 valmistunut Helsingin Olympiakylä; Manninen, op. cit., s. 221.

Kuva 77. Sähkölaitos toisen maailmansodan aikana vuonna 1939. Vesialtaan rannalla sodan aikainen polttopuutarasto. OE.

Kuva 78. Kaukolämpökeskus rakenteilla. OE.

Kuva 79. Voimalan väritystä vuonna 1988. OYAO/AH.

oli huomattu vähentävän ilmansaasteita merkittävästi.¹³⁴ Lämpökeskuslaajennus toteutettiin 14. 3. 1969 päivättyjen piirustusten¹³⁵ mukaisena voima-aseman itäpäätyyn ja se käsitti tasakattoisen rakennusmassan lisäksi 32 metriä korkean peltikuorisen piipun. Piirustuksissa suunnittelijaksi on merkitty Consulting-niminen toimisto. Julkisivut noudattavat materiaaleiltaan, väreiltään ja listaprofiileiltaan rakennuksen vanhemman osan ulkoasua, mutta sisäänkäynnin puolella laajennusosan ulkoseinä on vedetty hienovaraisesti sisään vanhan julkisivun linjasta. Sisäpihan puolella laajennus on erotettu vanhasta osasta seinään upotetun syöksytornin avulla.

Lämpökeskusta rakennettaessa muu osa voimalarakennuksesta oli sähkölaitoksen käytössä varastona. Lokakuussa 1979 päivättyjen piirustusten¹³⁶ mukaan voimalan sisätilat remontoitiin perusteellisesti Oulun energialaitoksen suunnittelutoimiston käyttöön. Alakertaan sijoitettiin asiakaspalvelu- ja piirustustiloja, yläkertaan toimistoja ja puhelinrelehuone. Molempiin kerrokseen rakennettiin wc- ja pesutilat. Opetusviraston koulukuraattorit saivat rakennuksesta toimistotilaa vuonna 1983. Viraston muun henkilökunnan muutettua entiseen konttorirakennukseen vuonna 1985 Oulun kaupungin oppimateriaalikeskus siirrettiin voima-asemalle 1980-luvun lopussa.¹³⁷ Muutostöitä koskevat piirustukset on päivätty toukokuussa 1988.¹³⁸ Oppimateriaalikeskuksen aikana rakennuksen julkisivut kokivat dramaattisen muutoksen, kun vuosikymmeniä kestänyt vaalea monokromia vaihtui alkuperäisen kaltaiseen väritykseen, jossa vaalea rappaus ja puhtaaksimuurattu tiilipinta vuorottelevat. Värityssuunnitelma laadittiin kaupungin rakennusviraston talosuunnitteluosastolla toukokuussa 1990.¹³⁹

¹³⁴Ibid., s. 221-222.

¹³⁵Liite 7, lämpökeskuksen piirustukset.

¹³⁶Liite 8, vuoden 1979 muutospiirustukset.

¹³⁷Jaana Räsänen, "Inventointi, Sähkölaitoksen vanha voima-asema", Oulun yliopisto, 1989.

¹³⁸Liite 9, vuoden 1988 muutospiirustukset.

¹³⁹Liite 10, vuoden 1990 ulkovärityssuunnitelma.

Voimalan viimeisimpiä käyttäjiä olivat Myllytullin koulun oppilaat ja henkilökunta. Koulun kuvataidetilat muuttivat rakennukseen 1990-luvun lopulla. Muutospiirustukset ovat vuoden 1998 marraskuulta.¹⁴⁰ Rakennuksen alakertaan sijoitettiin opettajien huoneen lisäksi piirustus-, maalaus-, kuvanveisto- ja keramiikkatilat. Yläkerrassa oli pimiö ja tilat grafiikan työstämistä varten.

Elokuun puolivälissä vuonna 2006 syttyneen tulipalon syy ei ole tiedossa.¹⁴¹ Tuli ja savu vahingoittivat pahoin koko rakennusta lämpökeskuksen päätyä lukuun ottamatta; alakerran taidetilat tuhoutuivat täysin.

4.3. Konttorirakennus

Sähkölaitoksen entinen konttorirakennus voima-aseman vieressä on sekin alkujaan Viktor Sucksdorffin suunnittelema. Rakennus valmistui vuonna 1909 ja ensimmäiset vuotensa se palveli työntekijöiden asuinrakennuksena. Kun sähkölaitos laajentui ja toimisto- ja varastotilat voima-aseamalla alkoivat käydä riittämättömiksi, osa asuinhuoneista muutettiin toimistoiksi. Myöhemmin konttorirakennusta vielä laajennettiin, jolloin sinne saatiin myös myynti- ja näyttelytiloja. Oulun kaupungin energialaitos toimi rakennuksessa vuoteen 1984, minkä jälkeen kiinteistön hallinta siirtyi opetusvirastolle. Opetusvirasto muutti pois rakennuksesta oletetun homevaurion vuoksi vuodenvaihteessa 2006-07.¹⁴² Tällä hetkellä rakennus on tyhjillään.

Kolmikerroksinen jugendrakennus on tiilirunkoinen kellarin luonnonkiviperustuksia lukuun ottamatta. Väliseinätkin ovat pääosin tiilestä, mutta joukossa on myös muutamia kevyitä rankorakenteisia seiniä. Kellarin ja ensimmäisen kerroksen välisen välipohjan kantavana rakenteena ovat rataakskot ja tiiliholvit; muut välipohjat

¹⁴⁰Liite 11, vuoden 1998 muutospiirustukset.

¹⁴¹Hannu Kääriäinen, Martti Hekkanen, "Tulipalon vaurioiden arviointi, Myllytullin taidetilat, Oulu", VTT, Oulu, 2006, s. 2.

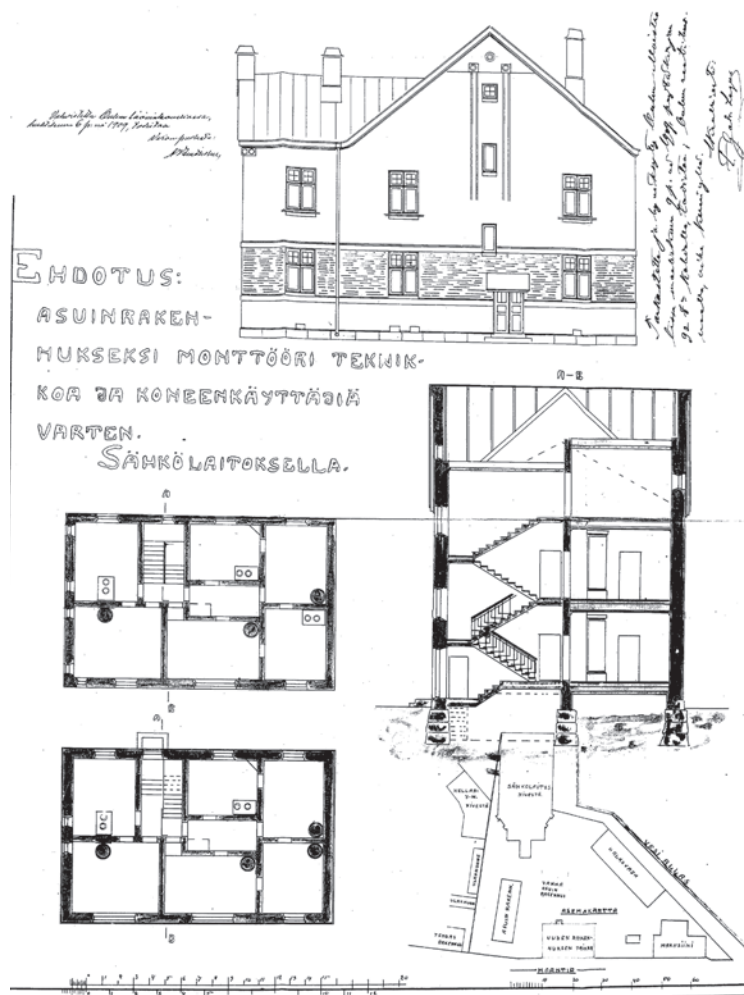
¹⁴²Virpi Rajala, Eini Vasu, *Lasaretinväylän voima-aseman alueen avoin tontinluovutuskilpailu alueen kehittämiseksi, taustaohje*, Oulun kaupunki, 2008, s. 14.

Kuva 80. Myllytullin koulun oppilaita kuvataidetunnilla. Seija Hepomäki.

Kuva 81. Sähkölaitoksen entinen konttorirakennus vuonna 2004. Alatulkkila et. al., 2004.

Kuva 82. Sucksdorffin suunnitelma sähkölaitoksen koneenkäyttäjien asuinrakennukseksi (ei mittakaavassa). OKA.

ovat puurakenteisia.¹⁴³ Ikkunat ja ovet ovat niin ikään puisia, ja 1980-luvulla uusituista ikkunoista on tehty pieniruutuisia alkuperäisten tapaan. Rakennuksen vesikatto on mansardi- ja harjakaton yhdistelmä, jonka katteena on konesaumattu pelti. Vesikaton alla on matala ja kylmä ullakkotila, jossa on puupilareita katon kannattajina.

Tiilijulkisivut ovat rapattuja, ja niitä on jäsennetty rappaamattomalla maalatulla vaakasuuntaisella nauhalla ensimmäisen kerroksen ikkunoiden kohdalla. Lisäksi niissä on muutamia muita hillittyjä koristeaihteita. Sisäpuolella on valuasfalttipintainen parveke, joka rakennuksessa tehdyn kuntoarvion mukaan on kannatettu rakennuksen rungosta ratakiskoilla.¹⁴⁴

4.3.1. Suunnittelu ja rakennusaika

Sähkölaitoksen johtokunnan ehdotus henkilökunnan asuinrakennuksen rakentamisesta sähkölaitoksen tontille hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa helmikuussa 1909. Rakennuksen kustannusarvio oli 34 000 markkaa ja se valmistui samana vuonna.¹⁴⁵ Aikaisemmin voima-aseman työntekijät olivat asuneet aseman vieressä vanhassa myllärin asunnossa, jota oli kaavailtu laajennettavaksi (kuva 83). Vanha rakennus päädyttiin kuitenkin säilyttämään sellaisenaan, ja uusi asuinrakennus sijoitettiin nykyisen Kasarmintien varteen. Uudisrakennuksesta oli ehditty kaavailla puurakenteistakin (kuva 84.), mutta lopulta oli päädytty tiilirunkoiseen kaksikerroksiseen vaihtoehtoon, jossa oli yhteensä 12 asuinhuonetta (kuva 82). Lisäksi harjakattoisessa rakennuksessa oli ullakko ja pieni kellari. Sucksdorffin alkuperäisten piirustusten mukaan julkisivut ovat olleet vaaleaksi rapattuja ja niitä jäsentävä nauha ensimmäisen kerroksen kohdalla on ollut puhtaaksimuurattua tiiltä.

¹⁴³Jaakko Alatulkkila; Mikko Erkkilä; Oiva Taipalus, "Kuntoarvioraportti, Oulun kaupunki, opetusvirasto", Jaakko Pöyry Infra, JP talotekniikka, Oulu, 2004, s. 18.

¹⁴⁴Ibid.

¹⁴⁵Junnelius, op. cit., s. 88.

4.3.2. Käytön aikaiset muutokset

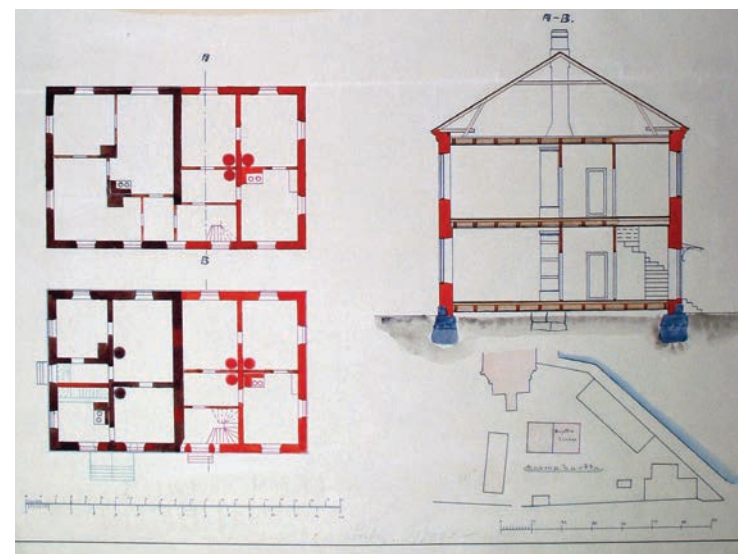
Konttorirakennuksessa on rakennusajan jälkeen tehty neljä huomattavaa muutosta, suurimpana niistä rakennuksen pidentäminen ja korottaminen vuonna 1920. Vuosikymmenen vaihteeseen mennessä sähkölaitoksen toiminta oli laajentunut niin, että vanhat tilat olivat käyneet auttamattoman ahtaiksi. Sähkön toimittamisen ohella oli alettu myös asentaa sisäjohtoja ja myydä alan tarvikkeita. Lisäksi Oulussa podettiin pahaä asuntopulaa, minkä vuoksi sähkölaitoksen oli vaikea saada palkattua uutta henkilökuntaa. Tarvittiin sekä uusia asuntoja työmiehille että kauppa-, näyttely- ja varastotilaa myytävälle tarvikkeille. Sähkölaitoksen johtokunnan ehdotus konttorirakennuksen laajentamiseksi hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa toukokuussa 1920.¹⁴⁶

Laajennuspiirustukset (kuva 85, liite 13) laati voima-asemankin laajennuksen suunnitellut arkkitehti Karl Sandelin. Konttorirakennusta korotettiin kerroksella, ja sen pituus kaksinkertaistui, kun sitä jatkettiin pohjoispäädystä kadun suuntaisesti. Ulko-ovea ja suuria näyttelytilan ikkunoita lukuun ottamatta katujulkisivusta tuli täysin symmetrinen vanhan osan suhteen. Näyttelytilassa oli samanlaiset kaari-ikkunat kuin voima-asemassa, ja ne poikkesivat ulkonäöltään konttorirakennuksen muista ikkunoista. Laajennustyön yhteydessä kellaritiloja korotettiin ja kellarin seinät muurattiin tiilestä luonnonkivimuurin sisäpuolelle. Kellarikerrokseen sijoitettiin varastotilat, ensimmäiseen kerrokseen näyttely- ja toimistotiloja (sekä yksi asunto eteläpäätyyn) ja ylemmät kerrokset varattiin asuinkäyttöön. Asuntoihin rakennettiin wc- ja peseytymistilat.

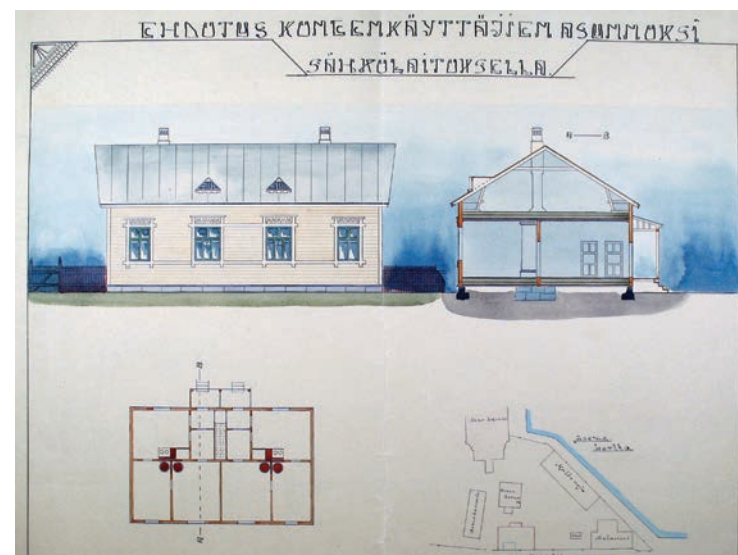
Seuraavat huomattavat muutokset konttorirakennuksessa tapahtuivat 1930-luvulla. Vuoden 1936 huhtikuussa tarkastettujen piirustusten¹⁴⁷ mukaan yksi sisäpihan sisäänkäynnistä poistettiin ja korvattiin ikkunalla. Käytävä pääsisäänkäynnin yhteydessä laajennettiin aulaksi ja sisäänkäynnin viereisiä ikkunoita suurennettiin julkisivun vanhemman päädyn ikkunoiden kaltaisiksi. Koska näyttelytilakin otettiin toimistokäyttöön, myös sen ikkunat muutettiin samanlaisiksi. Rakennus varustettiin vesikeskuslämmityksellä, minkä vuoksi kaikki entiset uu-

¹⁴⁶Junnelius, *ibid.*, s. 95.

¹⁴⁷Liite 14, vuoden 1936 muutospirustukset.

Kuva 83. Suunnitelma mylläriin asuinrakennuksen laajentamiseksi (ei mittakaavassa). OMA.

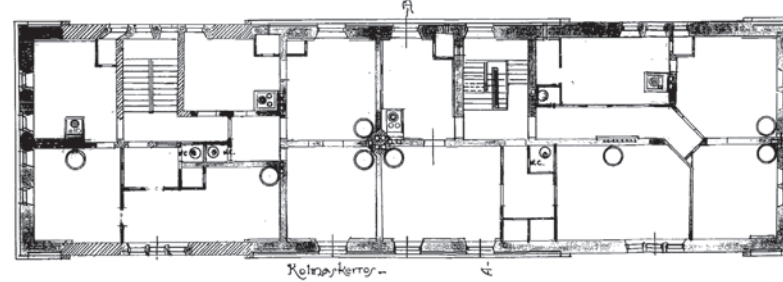
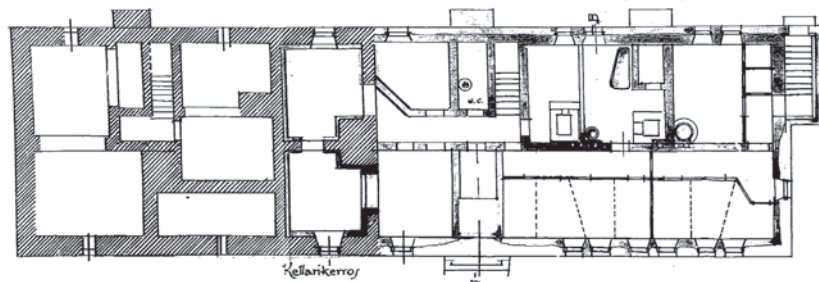
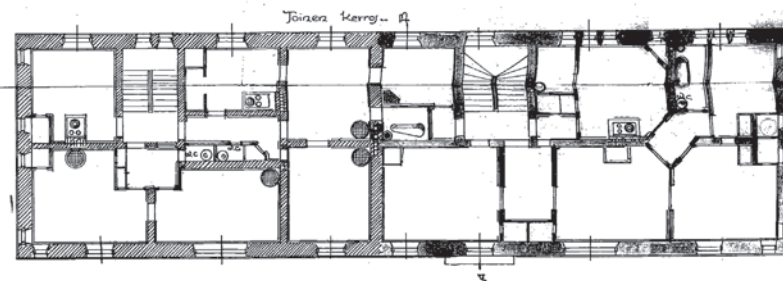
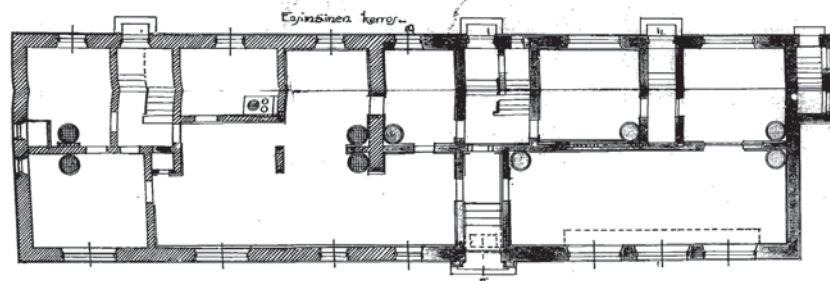
Kuva 84. Vaihtoehtoinen suunnitelma koneenkäyttäjien asunnoiksi (ei mittakaavassa). OMA.

Fiirragas Oulun kaupungin
 Sotakorvauksen toimilla olevan
 Konttorirakennuksen lisäraken-
 nusta varten...

Maakuntala Oulun läänin
 asuinrakennus päätös
 päivänä Lokakuuta 1920, kohden.
 Määräsi: L. Heikkilä.

Tasokki ja symmetrisi
 la. kaupungin Maakuntala 1920
 Päätös 19.10.1920 päätöksen 8011
 Keskityttiin toimien ja tilojen
 määrän aika karsymisella.
 Vuorokauden
 S. J. Heikkilä

Ohje 37. 10. 1920
 Kari Jännele

Kuva 85. Sandelinin laajennuspiirustukset vuodelta 1920 (ei mittakaavassa). OKA.

nit oli piirustuksissa osoitettu purettaviksi. Muita sisätilojen keskeisiä muutoksia olivat näyttelytilan jakaminen pieniksi konttoreiksi lasisilla väliseinillä ja uuden kassaholvin rakentaminen avokonttorin yhteyteen.

Konttorirakennus vaurioitui pahoin talvisodan pommituksissa vuoden 1940 tammikuussa (kuva 87). Pommit aiheuttivat vahinkoa myös jakeluverkolle, mutta voima-asema säästyivät tuhoilta eikä sähkön jakelu missään vaiheessa katkennut kokonaan. Vaurioiden korjaaminen tuli maksamaan yhteensä 65 000 markkaa.¹⁴⁸

Vuonna 1970 rakennuksen huonejako muistutti jo kovasti nykyistä. Maanpäälisissä kerroksissa huoneet ryhmittivät rakennuksen keskellä olevien käytävien ympärille ja kellariin oli saatu ruokailu-, sosiaali- ja saunatilat henkilökunnalle. Toukokuussa 1970 päivätyjen muutospiirustusten¹⁴⁹ mukaan huonejako muuttui vähiten ensimmäisessä kerroksessa, jossa tilat olivat jo entuudestaan käytävän varrella. Suurin muutos oli pääsisäänkäynnin aulan kutistuminen lyhyeksi käytäväksi. Toisessa ja kolmannessa kerroksessa avattiin tiloja toimistoiksi purkamalla asuinhuoneistojen aikaisia komeroita ja väliseiniä. Kolmannen kerroksen osalta piirustusta muutettiin vielä jälkepäin; uudempi vaihtoehto on vuoden 1970 heinäkuulta.

Rakenneselvityksen¹⁵⁰ mukaan uudet väliseinät olivat puurakenteisia ja luja-levypintaisia, ja lattiamateriaalina käytettiin Finnflex-laattaa. Osa sisäovista vaihdettiin uusiin palo-oviin, joista pääporrashuoneen olivat lankalasia varustettuja teräsovia. Julkisivujen muutokset eivät olleet suuria, mutta vuonna 1973 otetun valokuvan mukaan ne oli voima-aseman julkisivujen tapaan maalattu kauttaaltaan samalla vaaleanruskealla värillä (kuva 88). Vuonna 1983 julkisivut saivat nykyisen värityksensä,¹⁵¹ joka valokuvien perusteella muistuttaa rakennuksen varhaisempaa ulkoasua.

¹⁴⁸Hietakari, op. cit., s. 162.

¹⁴⁹Liite 15, vuoden 1970 muutospiirustukset.

¹⁵⁰Liite 15, selvitys rakenteista vuodelta 1970.

¹⁵¹Liite 16, vuoden 1985 muutospiirustukset.

Kuva 86. Konttorirakennus vuonna 1930. SK.

Kuva 87. Talvisodan pommituksissa aiheutuneita vahinkoja. SK.

Kuva 88. Rakennuksen väritystä vuonna 1973. OYAO/AH.

Kuva 89. Kuva entisen konttorirakennuksen sisätiloista helmikuussa 2010. AM.

Sähkölaitoksen konttorirakennus oli luonnollisesti ensimmäisiä oululaisia rakennuksia, jotka liitettiin kaukolämpöverkkoon vuonna 1970. Rakennuksen lämpöjohdot ovat peräisin tuolta ajalta. Opetusviraston muuttaessa rakennukseen vuonna 1985, vesi- ja viemäriputket sekä sähköjärjestelmä uudistettiin ja ilmanvaihto muutettiin koneelliseksi. Myös ikkunat vaihdettiin uusiin MSE-tyypin kolmilasiisiin puuikkunoihin, jotka kuitenkin mukailivat ulkonäöltään alkuperäisiä ruutuikkunoita. Ilmanvaihdon laitteita ja kanavia asennettiin lisää vielä vuonna 1997, ja vuonna 2001 uusittiin rakennuksen käyttövesi- ja lämmityssiirtimet.¹⁵²

Sisätiloiltaan rakennus muuttui vuoden 1985 remontissa täysin (kuva 89).¹⁵³ Valtaosa seinistä tapetoitiin lasikuitutapetilla, lattioihin asennettiin muovimatto ja sisäovet sekä valaisimet vaihdettiin. Entiselleen jätettiin ainoastaan paikalla valetut mosaiikkibetoniportaikot ja pääsisäänkäynnin ovi, joka oli uusittu aiemmin. Kellarissa laajennettiin sosiaalitiloja ja muutettiin keittiön toimintoja siten, että kahvio sai lisää tilaa. Uuden tuulikaapin kohdalla tukittiin kaksi ikkunaa, ja yksi varastohuoneista muutettiin tupakkatilaksi. Muissa kerroksissa tilojen uudelleenjärjestelyt koskivat lähinnä wc-tiloja ja käytäviä. Myös wc- ja vesikalusteet uusittiin remontin yhteydessä. Uudet väliseinät olivat kipsilevypintaisia teräsrankaseiniä muualla paitsi keittiössä, jonne rakennettiin myös muutama tiilirakenteinen väliseinä.¹⁵⁴ Sisäpihan toisen sisäänkäynnin yhteyteen tehtiin uusi tuulikaappi ja luiska liikuntaesteisille. Pääsisäänkäynnin aulaan rakennettiin hissi, jonka kohdalla ollut katujulkisivun ikkuna tukittiin.

¹⁵²Alatulkkila et. al., op. cit., s. 6-7, s. 16.

¹⁵³Liite 16, vuoden 1985 muutospiirustukset.

¹⁵⁴Alatulkkila et. al., op. cit., s. 8, s. 27.

4.4. Alueen muita rakennuksia

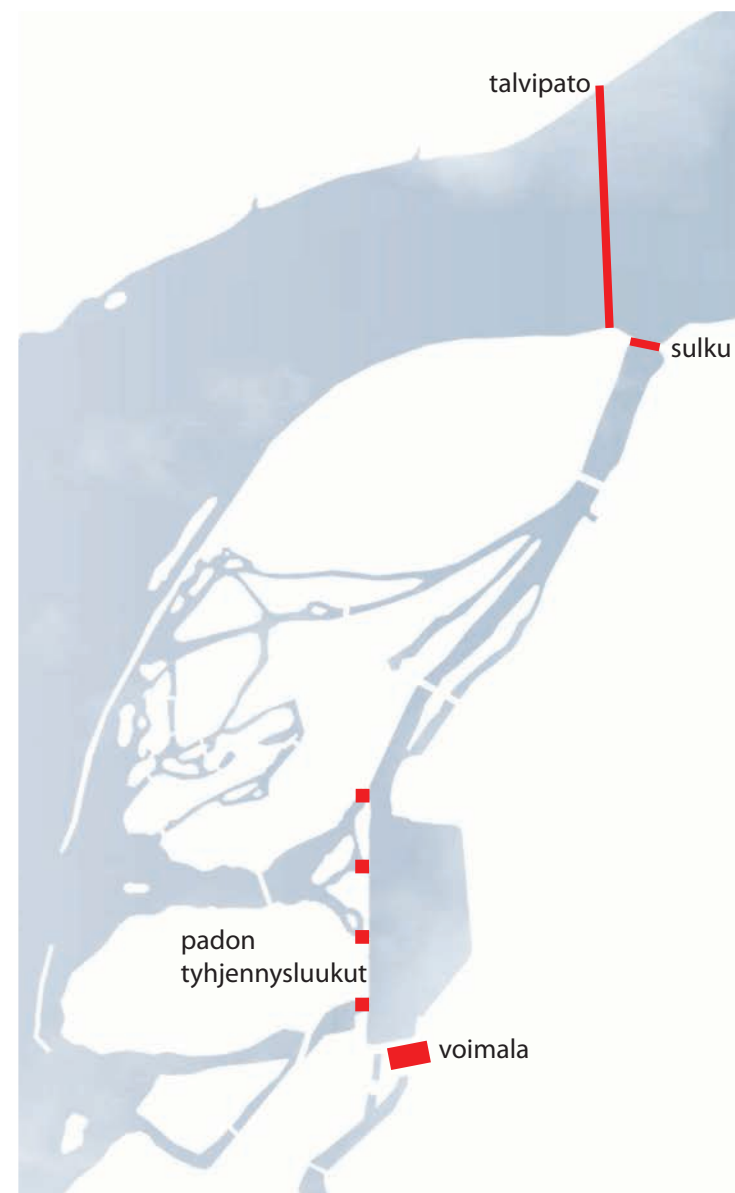
Voima-aseman ja konttorirakennuksen tonteilla on ajan mittaan ollut myös useita pienempiä rakennuksia. Tärkeimpiä näistä ovat olleet työntekijöiden asuinrakennukset ja tulokanavan veden säätelyyn liittyneet rakennelmat. Jälkimmäisistä ovat säilyneet pitkä maapato vesialtaan länsireunalla ja siihen liittyneet tyhjennysaukot. Pihan pohjoispuolella taidemuseon lähellä on pieni puinen huvimaja ja vesialtaan itärannalla laitur.

4.4.1. Vesirakentaminen

Vaikka voima-asemarakennuksen pohjoispuolinen vesiallas oli olennaisessa asemassa sekä myllyn, sahan että sähkölaitoksen aikana, sen nykyinen rooli on enää maisemallinen. Kooltaan allas on noin puolet siitä, mitä se oli sähkölaitoksen toiminnan aikana. Altaan Hupisaarten puoleisella reunalla on voima-aseman rakennustöiden yhteydessä valmistunut maapato. Pato on vuosien saatossa peittynyt maakerroksien alle, mutta patovallilla on altaan ohella edelleen huomattava maisemallinen rooli Hupisaarten puistoalueella. Se alkaa Sahasaaren koillisnurkasta ja jatkuu voimalaitoksen entisen vesialtaan reunassa taidemuseolle asti. Padon eteläisin tyhjennysluukku ja sen päällä olleen rakennuksen perustukset ovat edelleen paikoillaan samoin kuin pohjoisimman tyhjennysluukun aukko. Kanavan varren kivimuurit ovat säilyneet, mutta niitä ei ole tiettävästi enää kunnostettu sähkölaitostoiminnan loputtua.

Lasaretinväylän alkupäässä, Lasaretinsaaren kupeessa on väylän vettä säännöstelevä sulkulaitos. Nykyisen sulkulaitoksen rakennusajankohdasta ei tätä selvitystä laadittaessa löytynyt tarkkaa tietoa, mutta se on todennäköisesti valmistunut samaan aikaan Merikosken voimalaitoksen ja Koskikeskuksen rakennustöiden kanssa, jolloin Oulujoen veden hallitsemiseksi rakennettiin uusia patoja ja myös jokirantaa muokattiin.¹⁵⁵

¹⁵⁵VI kaupunginosan korttelin 28 tontteja nro 26, 27 ja 28 sekä puisto- ja vesialuetta koskeva asemakaavan muutos, ohjausryhmän kokous, Oulun kaupungin tekninen keskus, 3. 2. 2010.

Kuva 90. Lasaretinväylän veden säätelyyn liittyneet rakennelmat 1900-luvun alussa. AM.

Kuva 91. Sillat voimalaitoksen kanavan yllä. Vasemmalla Saha-
saari. OTK.

Kuva 92. Vesialtaan viereisen maapadon pohjoisin tyhjennysaukko syksyllä 2009.
AM.

Lasaretinväylää alettiin muokata kaupungin myllyn perustamisen jälkeen. Henrik Holmbomin vuonna 1786 piirtämässä kartassa väylän länsirannan suora muoto on selvästi nähtävissä (kuva 27). Rannassa ei kuitenkaan vielä ollut yhtenäistä pengertä, vaan se oli Hupisaarten pienempien vesiväyliä halkoma. Myllyn pohjoispuolelle oli myös jo muodostunut vesiallas, joka ulottui nykyisen Kasarmintien varteen. Kasarmintien puoli altaasta täytettiin Merikosken voimalaitoksen työmaalta kuljetetuilla louhintamassoilla,¹⁵⁶ ja 1940-luvun loppuun mennessä allas oli jo saanut nykyisen muotonsa.

Ennen sähkölaitoksen voima-aseman rakennustöitä vuonna 1903 Lasaretinväylän alkupäähän rakennettiin nostokoneilla aukaistavilla luukuilla varustettu sulkulaitos (kuva 93). Laitoksen ansiosta kaikki sen alapuoliset rakennustyöt pystyttiin tekemään kuivalla maalla. Lisäksi sulun avulla voitiin ehkäistä sähkölaitoksen vesialtaan ja tulokanavan tulviminen, jolloin päästiin myös Myllytullin suunnalta kaupunkia talvisin uhanneista tulvista. Sulkulaitos suunniteltiin niin, että matalan veden aikana luukuista voitiin aina laskea vettä vähintään 20 m³ sekunnissa.¹⁵⁷ Kirjassaan *Oulun kaupungin sähkölaitos 1889-1939* sähkölaitoksen johtokunnan jäsen ja puheenjohtaja (1918-20), diplomi-insinööri K. I. Junnelius kuvaa sulkulaitosta seuraavasti:

Mitä sitten sulkulaitoksen rakenteeseen tulee, on siinä 10 luukua, jotka liikkuvat pystysuoraan asetettuja rautapalkkeja pitkin; nämä ovat alapäästään kiinnitetyt kallioperässä olevaan kivikynnykseen ja yläpäästään vaakasuoraan rautarakenteeseen, joka samalla kannattaa luukkujen nostokoneistojen viereen johtavaa siltää; luukut ovat 1,6 metriä leveät ja nostokoneiden suurin nostovoima on 3 tonnia; avattuina laskevat luukut kanavaan matalan veden aikana saman vesimäärän, 20 m³ sekunnissa, minkä kanavat voivat läpäistä 1 metrin (muutamissa kapeimmissa kohdissa 1,34 metrin) nopeudella sekunnissa.¹⁵⁸

Sulun valmistuttua voima-aseman pohjoispuolista vesiallasta syvennettiin kahden metrin syvyiseksi ja sen länsireunaan Hupisaaria vasten rakennettiin edelleen

¹⁵⁶Pirjo Sirén; Tiina Perälä, *Hupisaarten puistoalueen yleissuunnitelma*, Oulun Kaupunki, 2001, s. 26.

¹⁵⁷Junnelius, op. cit., s. 44.

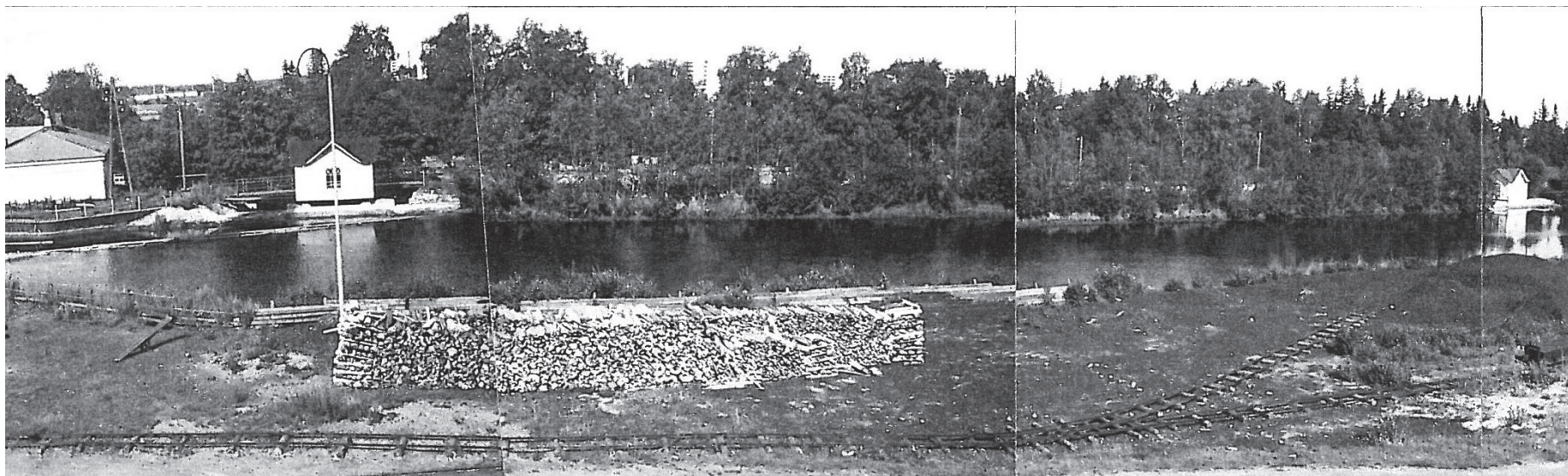
¹⁵⁸Ibid., s. 66.

Kuva 93. Ensimmäinen sulkulaitos kanavan yläpäässä Lasarettisaaren kupeessa. Kuvattu vuonna 1938. SK.

Kuva 94. Maapadon eteläisin tyhjennysaukko ja "lämmitettävän huoneen" perustukset syksyllä 2009. AM.

Kuva 95. Sähkölaitoksen vesiallas ja maapato lämmityshuoneineen vuonna 1957. OE.

havaittavissa oleva pato. Pidon rakentamiseen käytettiin altaan ja kanavien syventämisestä saatua maata. Sisimpänä rakenteena on kallioon ulottuva puinen ponttiseinä, jonka molemmilla puolilla on 30 cm tiivistä savea. Ulkoa pato suojattiin kivillä. Padossa oli neljä tyhjennysluukkuja, joiden päälle rakennettiin ”pienet lämmitettävät huoneet” jäätymisen estämiseksi. Käytännössä nämä ”huoneet” olivat pieniä, harjakattoisia, itsenäisiä rakennuksia (kuva 95). Myöhemmistä kartoista voi huomata, että Kiikkusaaren padon puoleisen reunan tultua ehjemmäksi maan kohoamisen myötä tyhjennysluukkuja oli käytössä enää vain kaksi. Näiden luukkujen yläpuoliset rakennukset olivat valokuvien perusteella paikoillaan vielä 1960-luvulla. Pidon lisäksi myös Lasaretinväylän kanavan reunat on rakennettu kivistä vesialtaalta sulkulaitokselle asti.¹⁵⁹

¹⁵⁹Ibid., s. 67.

Kun vesiallasta ja tulokanavaa sulkulaitoksen rakentamisen jälkeen syvennettiin, kustannusarviosta poiketen puhdistettiin myös voimalaitoksen alapuolinen menokanava. Työ ei ollut voimalaitoksen tehontarpeen kannalta välttämätön, mutta sen ansiosta putouksen koko korkeus saatiin hyödynnettyä, ja raivaus oli helpointa tehdä kanavan ollessa kuivana. Tulokanavan pituus oli 660 metriä, menokanavan 460 metriä.¹⁶⁰ Kanavan yli rakennettiin myös kolme uutta siltaa.¹⁶¹

¹⁶⁰Ibid., s. 66.

¹⁶¹Hietakari, op. cit., s. 48.

Koska Lasaretinväylän sähkölaitos oli ensimmäinen kunnallinen sähkölaitos koko Pohjois-Suomessa, sen työntekijät joutuivat kehittämään menetelmiä kylmän sään aiheuttamien ongelmien torjumiseksi ja poistamiseksi.¹⁶² Laitoksen ensimmäinen talvi oli lauha eikä Oulujoki päässyt jäätymään, minkä vuoksi vesilaitoksen kanavan niskassa muodostui hyhmää ja kohvajäätä. Kanavaa täytyi aukaista miesvoimin veden tarpeen mukaan, mutta siitä ei kuitenkaan koitunut haittaa sähkölaitoksen toiminnalle. Seuraavana talvena vesilaitoksen turbiinit olivat jään aiheuttamien häiriöiden takia pois toiminnasta ainoastaan yhtenä päivänä, jolloin sähkölaitoksen oli turvauduttava höyryvoimaan.¹⁶³

Hyhmää muodostuu veteen sitä enemmän mitä nopeammin vesi virtaa, ja sähkölaitoksella tiedostettiin, että jääongelmat sulkulaitoksen yläpuolella tulisivat pahenemaan sitä mukaa kuin sähkön tarve lisääntyisi. Laitoksella puntaroiitiin mahdollisuutta jatkaa vesilaitoksen kanavaa sulun pohjoispuolelle rautatiesillalle asti niin, että tähän uuteen kanavan osaan rakennettaisiin lisää sulkuluukkuja virran suuntaisesti. Hanketta ei kuitenkaan pidetty kiireellisenä, ja se jäi lopulta toteuttamatta.¹⁶⁴

Sähkön kulutuksen nopean kasvun myötä turbiinit tarvitsivat entistä enemmän vettä, ja Oulujoen ollessa matalimmillaan vedestä alkoi olla jo puutetta. Vuonna 1908 sähkölaitoksen johtokunta anoi läänin kuvernööriltä lupaa rakentaa Merikoskeen tilapäinen pato, joka talviaikaan turvaisi riittävän veden saannin. Pato suunniteltiin rakennettavaksi Lasaretin saaren rannasta vinosti yläjuoksuun päin Merikosken yli. Kuvernööri hyväksyi anomuksen seuraavana vuonna, ja siitä lähtien talvipato (kuva 96.) rakennettiin joka vuosi joulukuun alussa. Pato sai olla paikoillaan talven yli huhtikuun puoleen väliin saakka. Padon ainoa huono puoli oli se, että se keräsi suppoa¹⁶⁵, jota kulkeutui voimalaitokselle asti. Suppoa ohjattiin joen pääuomaan toisen patolaitteen ja ohjepuomien avulla.¹⁶⁶

¹⁶²Ibid., s. 4.

¹⁶³Junnelius, op. cit., s. 78.

¹⁶⁴Ibid., s. 79.

¹⁶⁵Supoksi kutsutaan virtaavaan veteen pakkasella pohjasta alkaen muodostuvaa jäähyhmää.

¹⁶⁶Junnelius, op. cit., s. 88-89.

Kuva 96. Merikoskeen rakennettu talvipato vuonna 1939. SK.

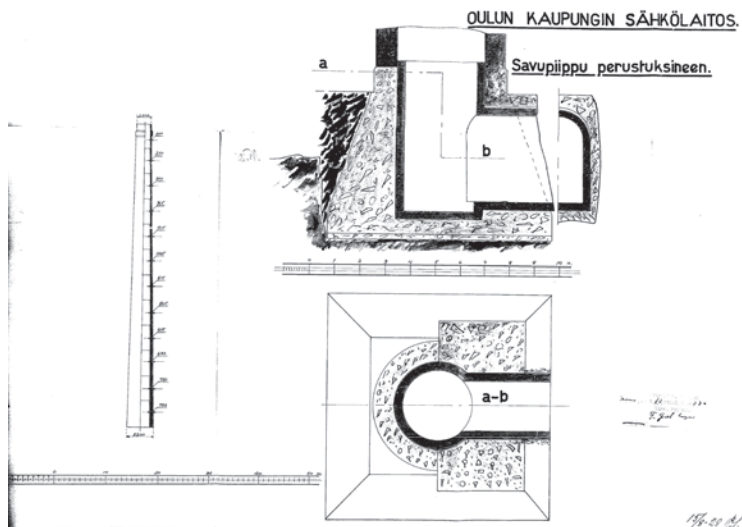
Kuva 97. Työmiehiä sähkölaitoksen vesialtaalla turbiinihallin rakennustöiden yhteydessä vuonna 1937. Junnelius, 1939.

Kuva 98. Miehiä korjaamassa yläkanavaa vuonna 1948. SK.

Jää- ja suppo-ongelmat ratkesivat lopullisesti talvella 1937-38, kun voimalaitoksen uusi turbiini oli otettu käyttöön. Yläkanavaa muokattiin ja voimalaitoksen vanhat jääluukut korvattiin uudella leveämmällä, koneellisesti liikuteltavalla ja lämmityslaitteilla varustetulla jääluukulla. Luukku vähensi hukkaveden määrää laskettaessa jäitä voimalaitoksen ohi. Jään tarttuminen välppiin¹⁶⁷ estettiin hankkimalla lämmitettävät talvivälppät.¹⁶⁸ Yläkanavaa korjattiin sittemmin vielä ainakin vuonna 1948 (kuva 98).

Sota-aikana sähkölaitos oli vaikeuksissa, sillä kivihien tuonti pysähtyi ja kotimaisten polttoaineiden hinnat nousivat niin korkeiksi, että ne vaikuttivat huomattavasti sähkön tuotantokustannuksiin. Polttopuiden hankintakin vaikeutui. Sähkön tuotannon turvaamiseksi Merikosken tulevan suurvoimalaitoksen rakentamista valmistellut toimikunta ehdotti uuden laitoksen järjestelypadon rakentamisen aikaistamista. Näin Lasaretinväylän voimalaitokselle voitaisiin ohjata kaikki mahdollinen vesi ympäri vuoden. Pato rakennettiin väliaikaiseksi vuonna 1940, mutta sodan viivyttäessä Merikosken voimalaitoksen rakentamista se jäi lopulta paikoilleen vuoteen 1947 saakka.¹⁶⁹

Kuva 99. Savupiipun piirustukset vuodelta 1928 (ei mittakaavassa). OKA.

4.4.2. Asuntoja ja piharakennuksia

Sähkölaitoksen alueen rakennuksista epäilemättä huomiota herättävin on ollut 1920-luvun lopussa rakennettu savupiippu, jonka piirustukset on voima-aseman laajennuspiirustusten tapaan päivätty 15. 8. 1928 (kuva 99). Savupiippu rakennettiin voima-aseman uusia höyrykoneita varten, ja sillä oli korkeutta hulppeat 60 metriä. Juuressa piipun halkaisija oli 5,2 metriä ja seinämän paksuus 78 senttimetriä. Piippu myytiin tarpeettomana vuoden 1960 helmikuussa järjestetyssä huutokaupassa.¹⁷⁰

¹⁶⁷Välppä on pumppujohdon, turbiinikammion tms. edessä oleva isosilmäinen siivilä.

¹⁶⁸Junnelius, op. cit., s. 105-6.

¹⁶⁹Hietakari, op. cit., 119-121.

¹⁷⁰ibid., s. 195.

Toinen kokonsa puolesta huomattava rakennus oli paikalla olleesta höyrymyllystä ja siihen liittyneestä makasiinista yhdistetty Åströmin nahkatehtaan koneremmittehtaan rakennus (kuva 100.) nykyisen Kasarmintien varressa voima-aseman eteläpuolella. Rakennus oli valmistunut vuonna 1883¹⁷¹, ja sen rakennustapa oli suomalaisittain erittäin harvinainen. Ulkoseinissä oli hirsirunko, jonka välit oli täytetty tiilellä saksalaiseen *Fachwerk* -tyyliin. Rakennukseen käytetyt tiilet oli poltettu tiilitehtaassa Myllytullissa tien toisella puolen.¹⁷² Veljekset Åström Oy oli ostanut voima-aseman eteläpuolisen Jakobsdalin tontin jo vuonna 1869. Merikapteeni Axel Åströmin omistamat höyrymylly ja makasiini kuuluivat kauppaan, ja ne muutettiin koneremmittehtaaksi vuonna 1901.¹⁷³

Koneremmittehtaan toiminta rakennuksessa loppui vuonna 1922, minkä jälkeen sitä käytettiin pitkään varastona. Pohjoispäässä toimi myös puusepänerastas. Toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1946 rakennus muutettiin asuinkerrostaloksi nahkatehtaan työntekijöille. Aikaa myöten talossa asui vanhojen "åströmiläisten" lisäksi muitakin oululaisia. Nahkatehtaan jälkeen rakennuksen omisti Suomen Yhdyspankki, joka myi sen 1980-luvun alussa Insinööriyö Oy:lle. Vuonna 1981 kerrostalo purettiin (kuva 101.), koska sen tilalle oli tarkoitus rakentaa "toimistotalon tyyppinen" kolmekerroksinen uudisrakennus.¹⁷⁴ Hanke jäi kuitenkin toteuttamatta ja tontti on ollut tyhjiillään lähes 30 vuotta.

Muita alueen asuinrakennuksia ovat olleet puolitoistakerroksinen myllärin asunto ja asunnoiksi muutettu vuosisadan vaihteen yksikerroksinen pitkä makasiinirakennus. Myllärin asunto oli julkisivuiltaan hyvin samankaltainen 1850-luvun lopulla rakennetun myllän¹⁷⁵ kanssa, ja valokuvista voidaankin päätellä sen valmistuneen ennen 1880-lukua (kuva 39). Rakennus purettiin 1910-luvulla sähkölaitoksen ko-

¹⁷¹Kustaa Hautala, *Oulun kaupungin historia IV 1856-1918*, Oulun kaupunki, 1976, s. 195.

¹⁷²Niilo Wilenius, "Myllytullista katoaa vanhaa talohistoriaa", *Kaleva* (Oulu), 22. 11. 1981, s. 11.

¹⁷³Karl Mannelin, *Bröder Åström Aktiebolag 1863-1913*, Bröder Åström Aktiebolag, Helsingfors, 1913, s. 79.

¹⁷⁴Wilenius, loc. cit.

¹⁷⁵Kustaa Hautala, *Oulun kaupungin historia III 1809-1856*, Oulun kaupunki, 1975, s. 272-4.

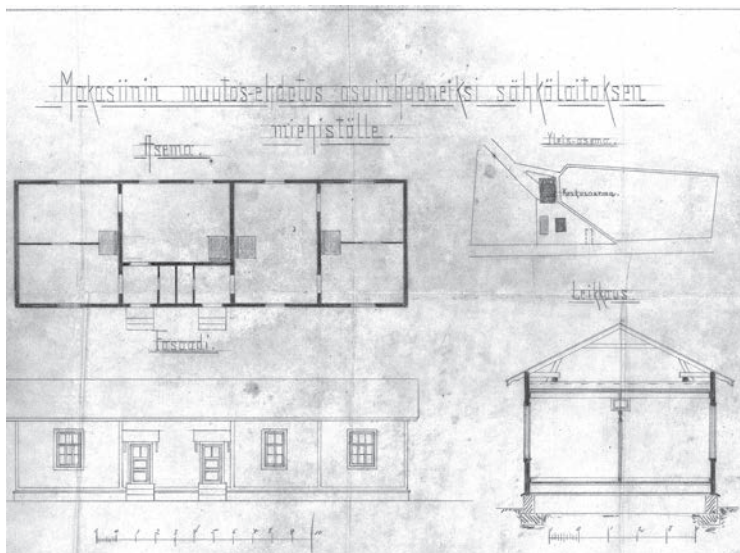
Kuva 100. Åströmin nahkatehtaan koneremmittehdas 1900-luvun alussa. Mannelin, 1913.

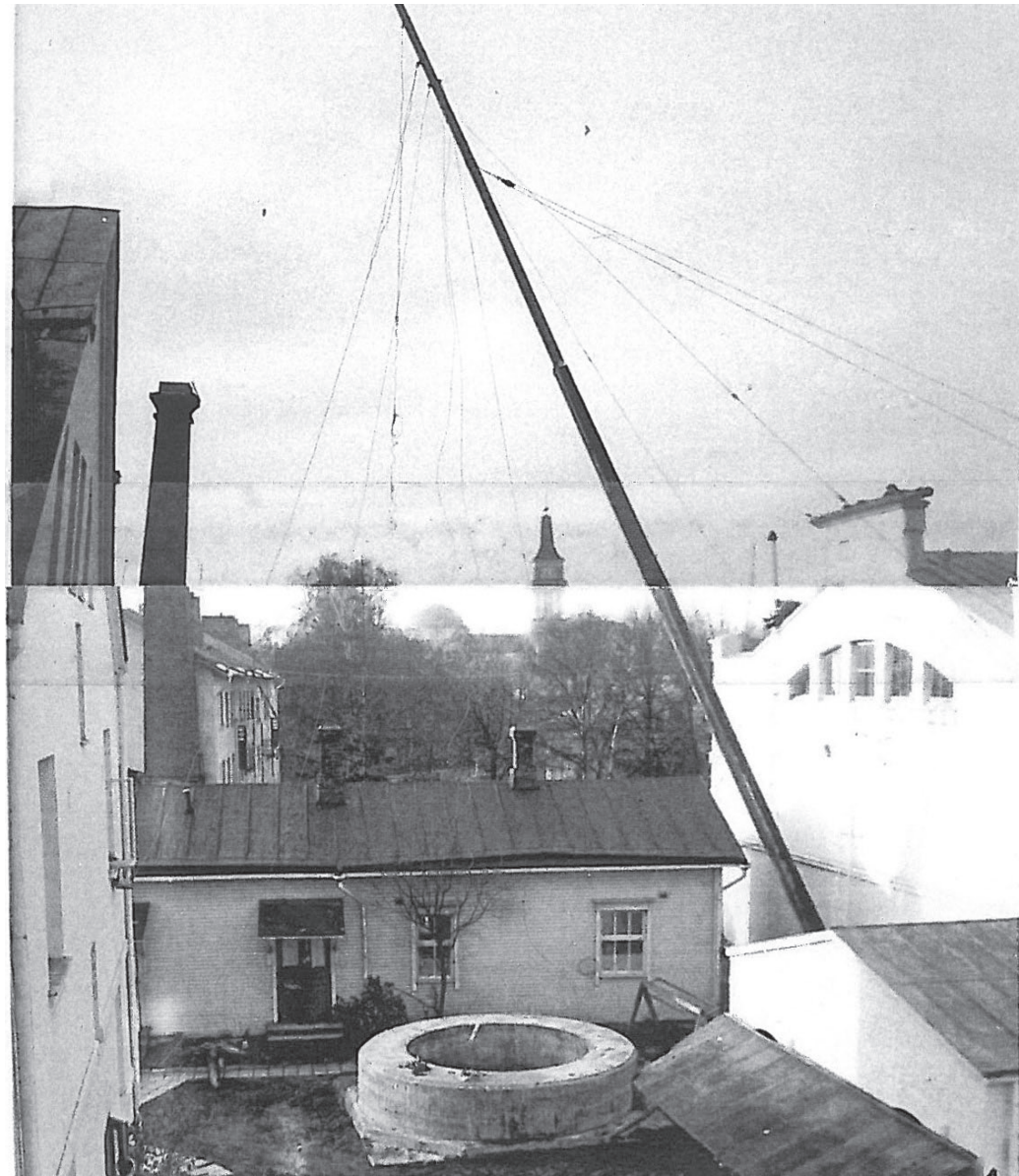
Kuva 101. Asuinkerrostaloksi muutettua koneremmittehtaan rakennusta puretaan. OYAO/AH.

Kuva 102. Myllytullia 1910-luvulla. Sähkölaitoksen piipun oikealla puolella vanha mylläriin asunto ja makasiinirakennus. PPM.

Kuva 103. Makasiinin muutospiirustukset (ei mittakaavassa). OKA.

Kuva 104. Kuva sähkölaitoksen pihalta vuodelta 1965 (kahdesta kuvasta koostettu, valokuva-albumista). Asunnoiksi muutetun makasiinirakennuksen edessä pois myydyin savupiipun perustukset. OE.

neenkäyttäjien asuinrakennuksen valmistuttua.

Makasiinirakennus oli myllärin asuntoa nuorempi, se valmistui 1900-luvun alussa (kuva 102). Piirustuksista päätellen makasiini ei palvellut alkuperäistä käyttötarkoitusta kovinkaan kauan, sillä kaupungininsinööri Brandtin suunnitteleman muutoksen asiakirjat on päivätty toukokuussa 1905 (kuva 103). Rakennus purettiin voima-aseman lämpökeskuslaajennuksen tieltä vuonna 1969.¹⁷⁶

4.4.3. Öljysäiliöt, laituri ja huvimaja

Oulun Energian öljysäiliöt (kuva 105.) rakennettiin täyttömaalle sähkölaitoksen vesialtaan viereen vuonna 1969 yhtä aikaa voima-asemarakennuksen päädyn lämpökeskuksen kanssa. Molemmat säiliöt purettiin loppuvuodesta 2009. Sylinterinmuotoisten säiliöiden ulkoverhous oli tummanharmaata profiilipeltiä ja katot konesaumattua peltiä. Säiliöiden välissä oli pieni punatiilinen pumppuase-
ma.

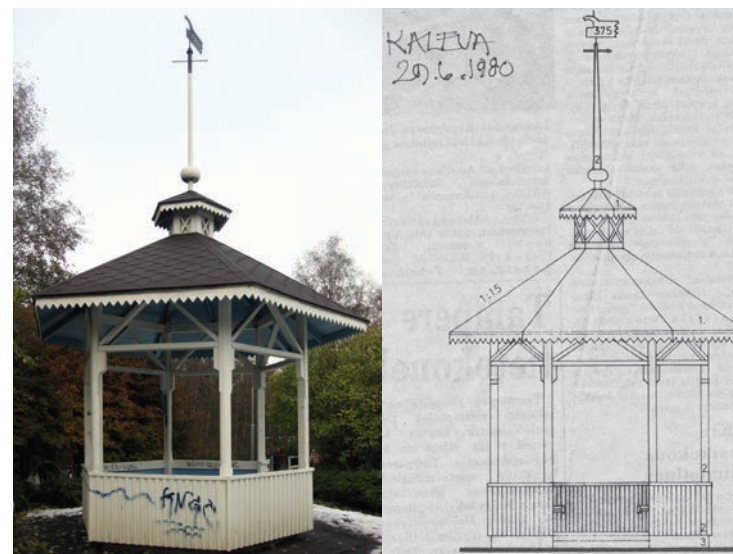
Paikoitusalueen pohjoispuolella sijaitseva pieni huvimaja on tuuliviirinsä mukaan rakennettu vuonna 1994, mutta sen piirustukset on esitelty sanomalehti *Kalevassa* jo kesäkuussa 1980.¹⁷⁷ Huopakattoinen puurakenteinen huvimaja on maalattu ulkopuolelta valkoiseksi ja sisältä vaaleansiniseksi (kuva 106). Yhdessä Plaatansaarelle rakennetun toisen huvimajan kanssa se muistuttaa Hupisaarille 1800-luvun lopulla rakennetuista huvimajasta ja paviljongista. Sekä maja että puurakenteinen laituri sen vieressä liittyvät olennaisesti puistoalueen kävelyreit-
teihin.

¹⁷⁶Liite 1, lämpökeskuksen piirustukset.

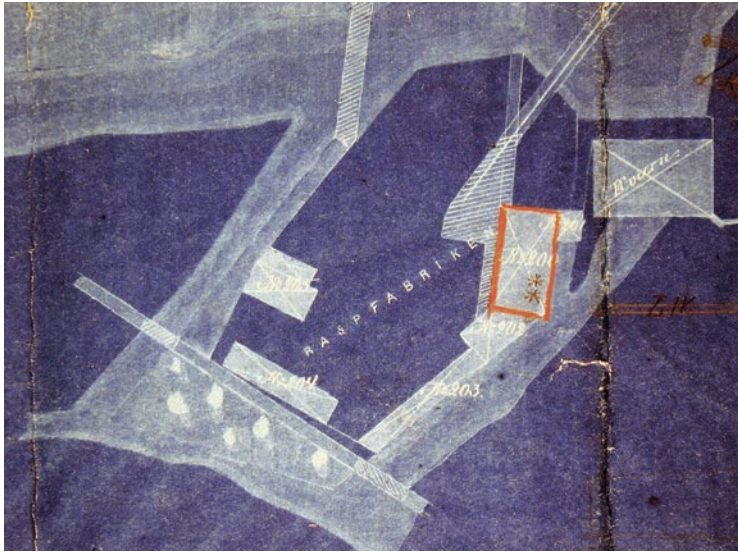
¹⁷⁷Niilo Wilenius, "Kuuskanttinen Hupisaarille", *Kaleva* (Oulu), 29. 6. 1980, s. 11.

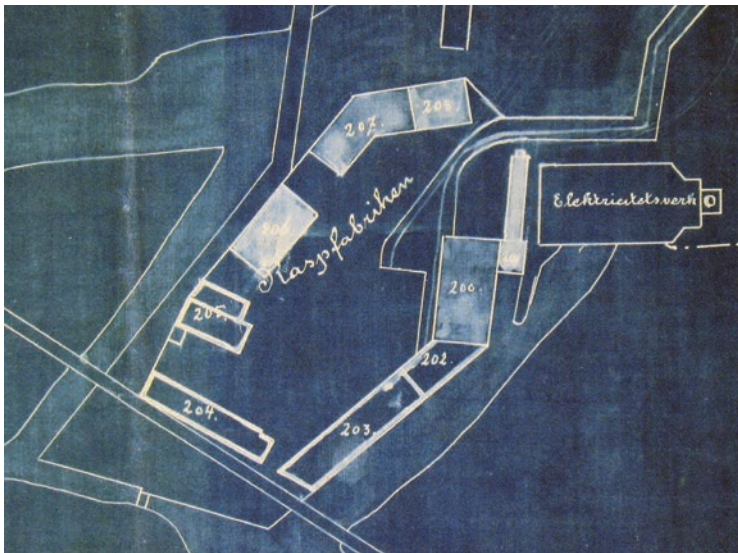
Kuva 105. Öljysäiliöt kesällä 2008. OTK.

Kuva 106. Huvimaja syksyllä 2009. Piirustus huvimajasta (ei mittakaavassa). AM; OYAO/AH.

Kuva 107. Asemapiirros Sahasaaresta vuosisadan vaihteessa ennen sähkölaitoksen rakentamista. OMA.

Kuva 108. Asemapiirros pian sähkölaitoksen rakentamisen jälkeen. Saaren pohjoisosassa paja ja puusepän verstaas. OMA.

4.5. Sahasaaren rakennukset

Ensimmäinen teollinen saha aloitti toimintansa Sahasaaresta vuonna 1731, mutta Hupisaarten putaisissa oli ollut muita pienempiä sahoja mahdollisesti jo isovihan aikana.¹⁷⁸ Saarella oli sahatoimintaa vuoteen 1937 saakka, jolloin saaren omistus siirtyi Oulun sähkölaitokselle.¹⁷⁹ Sahan lisäksi saarella on ollut pienempiä asuin-, korjaamo- ja varastorakennuksia.

Nykyään Sahasaaren vanhasta rakennuskannasta on jäljellä kolme rakennusta: paja, korjaamo ja hirsinen piharakennus. Näiden lisäksi saarella on Pikkaralasta museoesineenä tuotu vanha muuntaja, kaapelikeloa varten tarvittu nosturi ja uusi pienempi muuntaja, joka on edelleen toiminnassa.¹⁸⁰ Muut rakennukset ovat tällä hetkellä vailla käyttöä.

4.5.1. Saha

Sahasaaren ensimmäisen sahan perusti kauppias K. Fagerholm. Sahan tiedetään olleen vanhanaikaista karkeateräistä mallia, mutta saharakennuksesta ei tiettävästi ole säilynyt kuvia tai piirustuksia. Saha muutettiin hienoteräiseksi 1700-luvun loppupuolella ja myöhemmin Fagerholmin aikana sitä vielä laajennettiin.¹⁸¹

Vuonna 1856 puurakenteinen saha sijaitsi saaren kaakkoisosassa. Samana vuonna tehdyn tarkastuskertomuksen mukaan saharakennus oli 35 sylvä pitkä, 17 ½ sylvä leveä ja 13 sylvä korkea (joko n. 74,5 m x 37 m x 27,5 m tai 63 m x 31,5 m x 23,5 m¹⁸²), ja siinä oli kaksi raamia sekä vesipyörä. Kerrottiin myös, että sahan pihapiiriin kuului lisäksi paja, tupa ja lautarakenteinen talo, jotka sahan tapaan

¹⁷⁸Aimo Halila, *Oulun kaupungin historia II 1721-1809*, Oulun kaupunki, 1953, s. 392.

¹⁷⁹Junnelius, op. cit., s. 102-3.

¹⁸⁰Kokous rakennusten suojelusta ja kaavamerkinnoista 23. 10. 2009.

¹⁸¹Halila, op. cit., s. 394, s. 402-3.

¹⁸²Autonomian ajan Suomessa oli käytössä venäläinen sylin mitta, joka vastaa noin 2,134 metriä. Sen rinnalla käytettiin kuitenkin edelleen ruotsalaista syliä (1,8 metriä). Museovirasto, Vanhat mitat rakentamisessa, <http://www.nba.fi/fi/vanhatmitat>, 14.4.2010.

olivat huonokuntoisia.¹⁸³ Sahan tuolloin omistanut kauppias P. W. Wiiger halusi suurentaa tuotantoa ja uudistaa vanhat rakennukset, mutta saha paloi kaupungin myllyn palon yhteydessä vuonna 1857.¹⁸⁴

Wiigerin tehtyä konkurssin puolet sahasta siirtyi Bergbomin kauppahuoneen omistukseen vuonna 1871. Kauppahuoneen aikana 1870-luvulla harjakattoinen saharakennus oli leveä ja matala, valokuvien perusteella ilmeisesti maalaamaton puurakennus (kuva 14). Myöhemmin 1800-luvulla rakennusta laajennettiin rakentamalla sen eteläpäätyyn lisäsiipi, joka oli lähes saman kokoinen kuin rakennuksen vanhempi osa. Uudessa osassa oli kaksi kerrosta ja valkoisiksi maalatut ruutuikkunat, joista ainakin osassa oli muodissa olleen sveitsiläistyylin mukaan koristeellisiksi sahatut vuorilaudat (kuva 18) . Sahasaaren saha oli osa vuonna 1879 perustettua Oulun Saha Osakeyhtiötä.¹⁸⁵

Veljekset Åström Oy osti sahan Oulun Saha Oy:ltä vuonna 1891¹⁸⁶, minkä jälkeen puutavaraa ei enää sahattu myyntiin, vaan ainoastaan Åströmin nahkatehtaan omiin tarpeisiin. Saharakennuksen vanhin osa korvattiin uudella kolmikerroksisella rakennuksella, jonne sijoitettiin sahan ohella muita puuntyöstökoneita sekä nahkatehtaan sähkölaitos ja pumppuasema.¹⁸⁷ Komea harjakattoinen puurakennus oli nikkarityyliä, eli siinä oli sekä uusrenessanssin että sveitsiläistyylin piirteitä. Julkisivupinnat oli jaettu kentiksi valkoisilla vuorilaudoilla ja -listoilla, ja suuret ikkunat olivat koristeellisen pieniruutuisia (kuvat 109 ja 110). Aiemman lisäsiiven jatkeeksi saaren eteläreunaan rakennettiin pitkä vaja. Saha oli toiminnassa vuoteen 1937 asti, jolloin se purettiin tarpeettomana.¹⁸⁸

¹⁸³Hautala, op. cit., 1975, s. 278-79.

¹⁸⁴Hautala, op. cit., 1976, s. 183.

¹⁸⁵Ibid., s. 183-4.

¹⁸⁶Ibid., s. 171.

¹⁸⁷Mannelin, op. cit., s. 43, s. 86.

¹⁸⁸Oulun kaupungin sähkölaitos osti sahan ja muut rakennukset, koska se tarvitsi käyttöönsä kaiken Lasarettiväylän vesivoiman; Junnelius, op. cit., s.102-3.

Kuva 109. Saha Åströmin nahkatehtaan aikaan 1930-luvulla. Junnelius, 1939.

Kuva 110. Åströmien saharakennus Sahasaaren puolelta. Junnelius, 1939.

Kuva 111. Varastoksi muutettu puusepänverstas ja paja sähkölaitoksen aikaan vuonna 1939. SK.

Kuva 112. Työmies sähkölaitoksen varikolla. Taustalla entinen puusepän verstas. OE.

4.5.2. Muut rakennukset

Sahasaaren lounaisnurkkaan oli jo ennen 1870-lukua rakennettu hirsinen, pitkä yksikerroksinen asuinrakennus. Valokuvien perusteella voi päätellä rakennuksen olleen alun perin punamullattu valkoisilla vuorilautoilla (kuva 18). Kaikki ikkunat olivat kuusiruutuisia, mutta muuta rakennusta kapeammassa itäpäädyssä ne olivat huomattavasti muita suurempia. Rakennuksessa oli ainakin kolme asuntoa, joissa oli vuorollaan asunut niin Oulun Saha Oy:n, Veljekset Åström Oy:n kuin Oulun kaupungin sähkölaitoksenkin henkilökuntaa. Viimeisimpiä asukkaita ennen rakennuksen purkamista 1980-luvulla olivat sähkölaitoksen talonmies ja kuljetuspuolen työntekijät.¹⁸⁹

Asuinrakennuksen kanssa samoihin aikoihin rakennettu punamullattu hirsinen piharakennus (kuva 115) lienee alun perin ollut talli.¹⁹⁰ Nahkatehtaan ja sähkölaitoksen aikana rakennusta käytettiin varastona.¹⁹¹ Harjakattoisen tallin kyljessä oli 1800-luvun lopusta 1930-luvulle pienempi lapekattoinen rakennus, joka purettiin uuden korjaamon tieltä. Tallirakennusta on korjattu 2000-luvun alkupuolella ja tätä nykyä se on ikäsekseen melko hyvässä kunnossa, vaikka ulkoseinät ovatkin sään kuluttamat ja paikoin lahonneet. Rakennus on mitattu ja dokumentoitu valokuvin (Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus) kesällä 2009.¹⁹²

Veljekset Åström Oy:n ostettua Sahasaaren saari aidattiin ja sinne rakennettiin uusia huolto- ja varastorakennuksia nahkatehtaan tarpeisiin. Vuonna 1904 saaren pohjoisosaan valmistui edelleen paikalla oleva paja, joka ilmeisesti rakennettiin alun perin puutavaran kuivaamoksi, ja puusepän verstas (kuva 111). Tiilirakenteinen paja ja puinen verstas rakennettiin kiinni toisiinsa, ja verstarsrakennus myötäili saaren reunaa loivassa kulmassa. Molemmissa rakennuksissa oli kaksi kerrosta ja tiilikatteinen harjakatto, joka oli pajan päädyssä aumattu. Verstaan toisessa kerroksessa oli maalauspuu, jossa maalattiin pääasiassa nah-

¹⁸⁹Martti Tikkasen haastattelu 28. 8. 2009.

¹⁹⁰Virpi Rajala, Eini Vasu, *Lasaretinväylän voima-aseman alueen avoin tontinluovutuskilpailu alueen kehittämiseksi, taustaohje*, Oulun kaupunki, 2008, s. 14.

¹⁹¹Mannelin, op. cit., s. 41; Martti Tikkasen haastattelu 28. 8. 2009.

¹⁹²Tatu Raitalan haastattelu 13. 11. 2009; Liite 20, Sahasaaren tallin mittauspiirustukset.

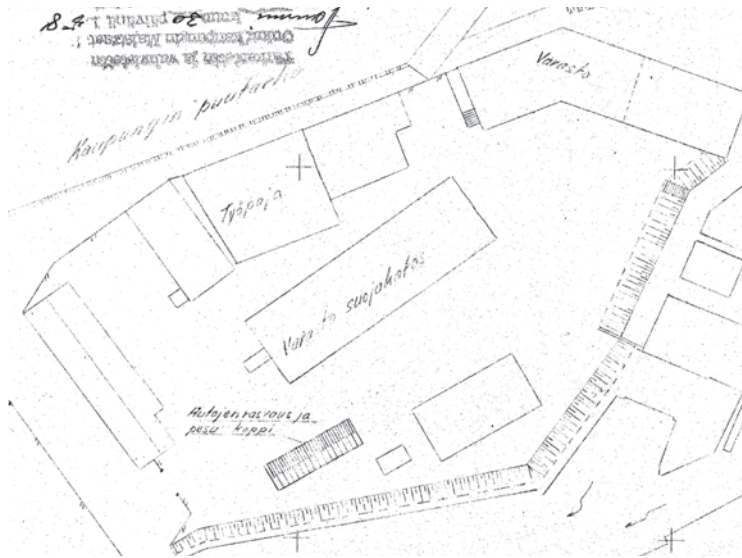
Kuva 113. Paja ja kaapelikelanosturi vuonna 2008. OTK.

Kuva 114. Sahasaaren korjaamorakennus vuonna 2009.
Tatu Raitala.

Kuva 115. Hirsirakenteista tallia mitataan kesällä 2009.
Tatu Raitala.

Kuva 116. Asemapiirros vuodelta 1957 (ei mittakaavassa). Keskellä entinen liiteri, vasemmalla asuinrakennus. OTK.

Kuva 117. Sähkölaitoksen työntekijöitä kaapelikelanosturilla pajan edessä. OE.

kavaljaiden puuosia; puuntyöstötilat olivat alakerrassa.¹⁹³ Sähkölaitoksen aikana molemmat rakennukset otettiin varastokäyttöön.¹⁹⁴

Verstas oli saharakennuksen tapaan nikkarityyliä. Siinä oli luonnonkiviperustus - jonka saaren reunaa tukeva muurimainen osa on säilynyt - ja vaaleaksi maalattu ulkolaudoitus oli jaettu listoilla erisuuntaisiksi kentiksi. Sekä toisen kerroksen haukkaikkunat että ensimmäisen kerroksen suuret T-ikkunat olivat pieniruutuisia ja ne oli maalattu huomattavasti ulkokuorasta tummemmalla värillä. Pajan ikkunat ovat samanlaiset, mutta muutoin vaaleaksi rapattu rakennus on pelkistetympi.

Pजारакеннус oli lähes päivittäisessä käytössä vielä 1980-luvun puolivälissä.¹⁹⁵ Nykyään se on huonossa kunnossa (kuva 113). Ikkuna-aukot on peitetty vanerilla, mutta pihajulkisivun puiset peiliovet ovat vielä tallella. Pihan puolella julkisivun rappaus on pahasti lohkeillut ja irronnut suurilta osin. Kanavan puoleisen takajulkisivun yläosassa on kosteuden aiheuttamia vaurioita, mutta muuten rappaus ei ole kärsinyt niin paljon kuin pihan puolella. Siellä vahinkoa ovat lisänneet sekä julkisivuun myöhemmin kiinnitetyn kaapelikelanosturin rakenteet että liian lähellä kasvavat puut ja muu kasvillisuus. Länsipäädyn huoneen rataisiko-tiiliholvikatto on osin sortunut, ja lattialla olevat sahanpurukasat keräävät kosteutta.

Nahkatehtaan aikaisiin huolto- ja varastorakennuksiin kuului vielä kellarillinen puuliiteri, jonka piirustukset on päivätty 26. 8. 1913.¹⁹⁶ Lähes 35 metriä pitkä liiteri keskellä saarta oli hallitseva rakennus sekä nahkatehtaan että sähkölaitoksen aikana. Sähkölaitos käytti liiteriä myöhemmin myös varastokatoksena.

Oulun kaupungin sähkölaitoksen ostettua Sahasaaren vuonna 1937 saha laajennuksineen purettiin ja tallin ja varastokatoksen väliin rakennettiin kaksikerroksinen korjaamorakennus (kuva 114). Rakennuksen ulkoseinät ovat valkoiseksi rapattua tiiltä ja välipohja paikalla valettua betonia. Alakerroksessa oli korjaamotiloja ja

¹⁹³Mannelin, op. cit., s. 82.

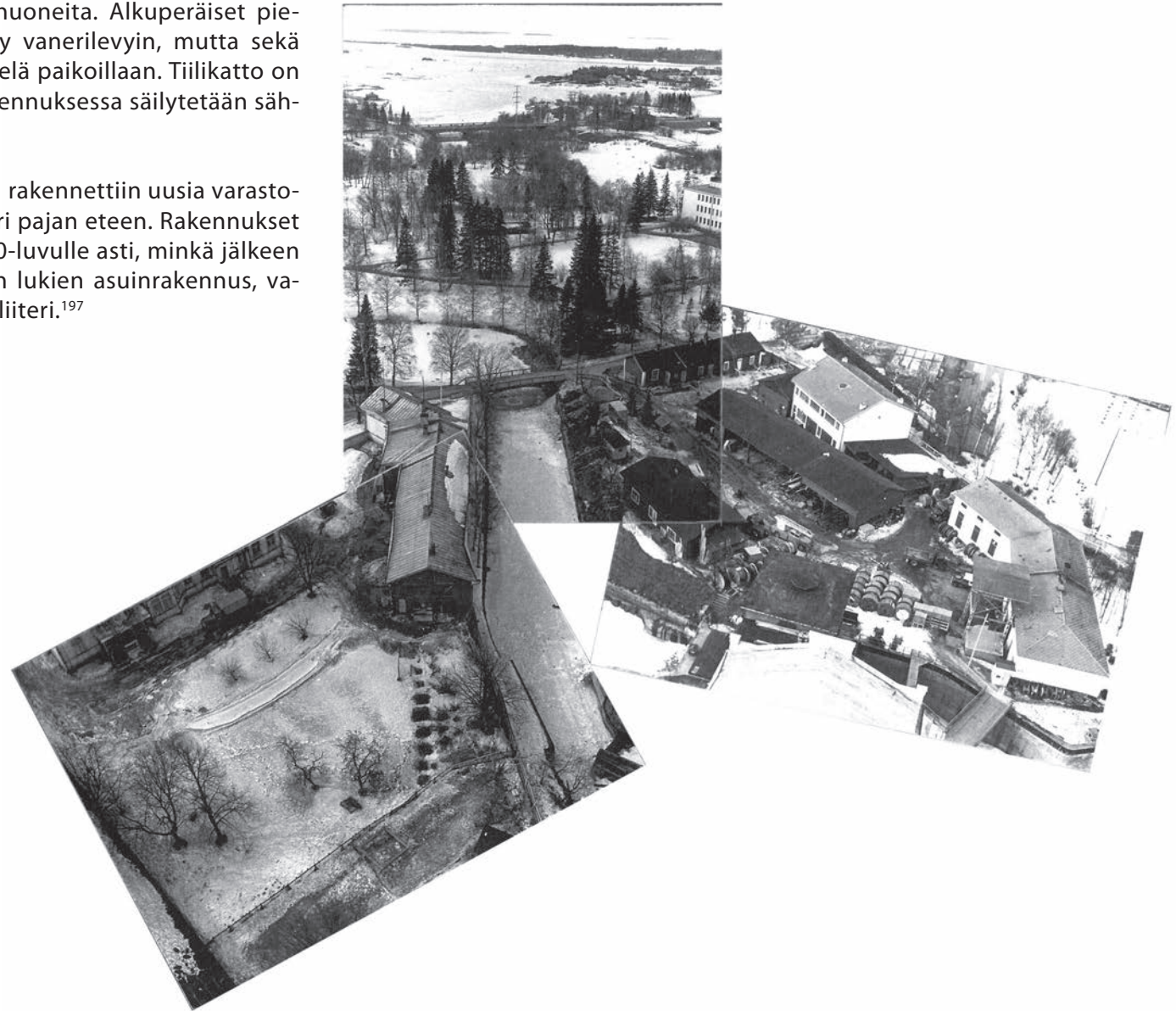
¹⁹⁴Martti Tikkasen haastattelu 28. 8. 2009.

¹⁹⁵”Oulun sähkömuseo tuuliajolla”, *Kaleva* (Oulu), 14. 2. 1985, s. 3.

¹⁹⁶Liite 17, Sahasaaren puuliiterin piirustukset vuodelta 1913.

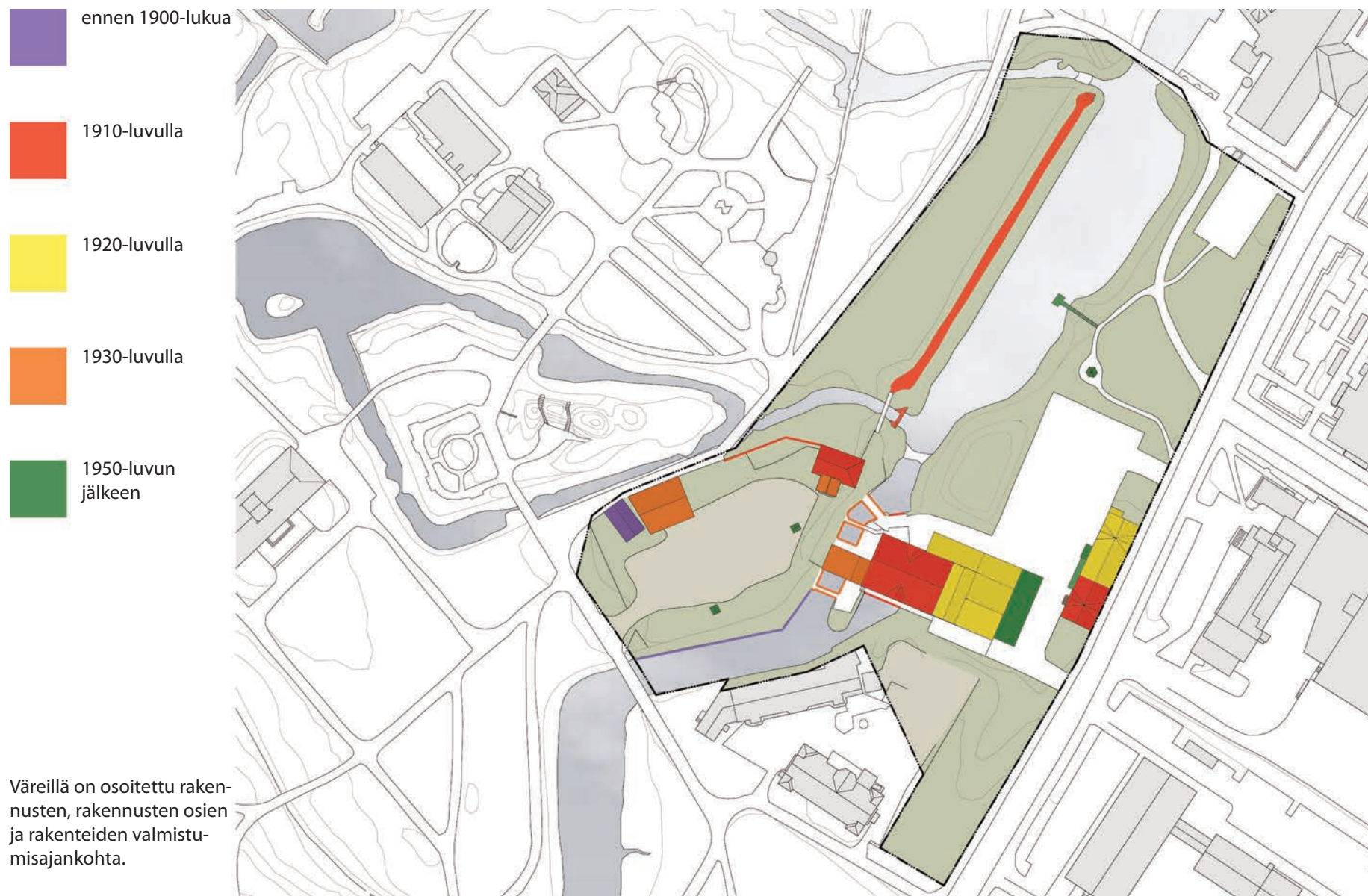
yläkerrassa niiden lisäksi toimistohuoneita. Alkuperäiset pieniruutuiset puuikkunat on peitetty vanerilevyin, mutta sekä ne että rakennuksen puiset ovet vielä paikoillaan. Tiilikatto on korjattu vuonna 1995. Nykyään rakennuksessa säilytetään sähkölaitoksen museoesineistöä.

Sähkölaitoksen aikana Sahasaareen rakennettiin uusia varastorakennuksia sekä kaapelikelanosturi pajan eteen. Rakennukset olivat sähkölaitoksen käytössä 1980-luvulle asti, minkä jälkeen suurin osa niistä purettiin, mukaan lukien asuinrakennus, varastot, entinen puusepänverstas ja liiteri.¹⁹⁷

¹⁹⁷Martti Tikkasen haastattelu 28. 8. 2009.

Kuva 118. Sahasaaren rakennukset 1960-luvulla (kolmesta kuvasta koostettu, valokuva-albumista). OE.

Kuva 119. Säilyneisyyskartta selvityksessä tarkasteltavasta alueesta. AM.

5. NYKYTILANNE JA SÄILYNEISYYS

5.1. Voimalaitos

Voimalaitoksen tulipalossa elokuussa 2006 pahimmin tuhoutuivat länsipäädyn turbiinihalli ja Myllytullin koulun kuvataideopetuksen käytössä olleet tilat, joihin lukeutui myös rakennuksen vanhin osa. Vuonna 1919 rakennetun laajennuksen ja vanhan osan välinen seinä rajasi tulipalon niin, että rakennuksen itäpääty säästyi pahimmilta vaurioilta. Tulipalon jälkeen rakennuksessa on tehty ilkivaltaa ja muun muassa suurin osa ikkunoista on rikottu. Loppuvuodesta 2009 rakennuksesta rai-vattiin pois palaneet osat ja irtaimisto. Tässä yhteydessä purettiin useita väliseiniä sekä eteläjulkisivusta vuonna 1903 rakennetun osan romahtamisvaarassa ollut päätykolmio. Kevään 2010 asemakaavaluonnoksessa itäpäädyn lämpökeskuslaajennus on osoitettu purettavaksi pihatien ja kevyen liikenteen väylän alta.¹⁹⁸

5.1.1. Julkisivut

Suurin osa sekä uudemman, vuonna 1937 rakennetun turbiinihallin että alkuperäisen, vuonna 1903 rakennetun vanhan turbiinihallin puisista ikkunoista ja ovista on tuhoutunut tulipalossa. Uudemman turbiinihallin kellarikerroksen ikkunat alakanavan puolella ovat säilyneet. Rakennuksen muiden osien ikkunat on suojattu vanerilevyillä, mutta myös niitä on rikottu. Ikkunat ovat pääosin alkuperäisiä maalattuja puuikkunoita, tosin lämpökeskuksen pihan puoleisten ikkunoiden tilalle on 1970-luvulla vaihdettu ovet. Samassa yhteydessä lämpökeskuksen eteläjulkisivun yläkerran ikkunat on vaihdettu metallisäleiköihin. Vanhan turbiinihallin käyttötarkoituksen muututtua 1930-luvulla myös sen pihan puoleiset ikkunat vaihdettiin oviksi. Suurempi ovista säilyi tulipalossa, mutta purettiin vuoden 2009 syksyllä. Ullakon ikkunat pihan puolella on uusittu ennen 1970-lukua, niiden muoto on alun perin ollut eteläjulkisivun ikkunoita vastaava.

¹⁹⁸VI kaupunginosan korttelin 28 tontteja nro 26, 27 ja 28 sekä puisto- ja vesialuetta koskeva asemakaavan muutos, ohjausryhmän kokous, Oulun kaupungin tekninen keskus, 3. 2. 2010.

Kuva 120. Tulipalon tuhoama välipohjaa entisen konehuoneen kohdalla voimalan vanhimmassa osassa. AM.

Kuva 121. Vettä ohjaavien rakenteiden tutkimista kohdekäynnillä syksyllä 2009. AM.

Kuva 122. Voimalan eteläjulkisivua syksyllä 2009. AM.

Kuva 123. Vanhan turbiinihallin sisätilaa kesällä 2009. Vasemmalla seinässä aukot konehuoneeseen. Päätykolmio ikkunoiden yläpuolella purettiin saman vuoden syksyllä. AM.

Palaneiden osien julkisivut ovat pahoin nokeentuneet, minkä lisäksi niiden alaosat on rakennuksen ollessa palon jälkeen tyhjillään maalattu täyteen graffiteja (kuva 122). Vuoden 2006 tulipalossa vuonna 1903 rakennetun osan yläpohja romahti, ja myös vuoden 1919 laajennuksen yläpohja paloi osittain. Etelänpuoleisen julkisivun yläosasta paloi hirsipalkki, mikä heikensi huomattavasti yläosan nyt jo puretun päätykolmion vakautta. Valtion teknillisellä tutkimuskeskuksella lokakuussa 2006 teetetyssä tulipalon vaurioiden kartoituksessa suositeltiin eteläjulkisivun tuentaa rakennuksen vanhimmassa osassa.¹⁹⁹

5.1.2. Sisätilat

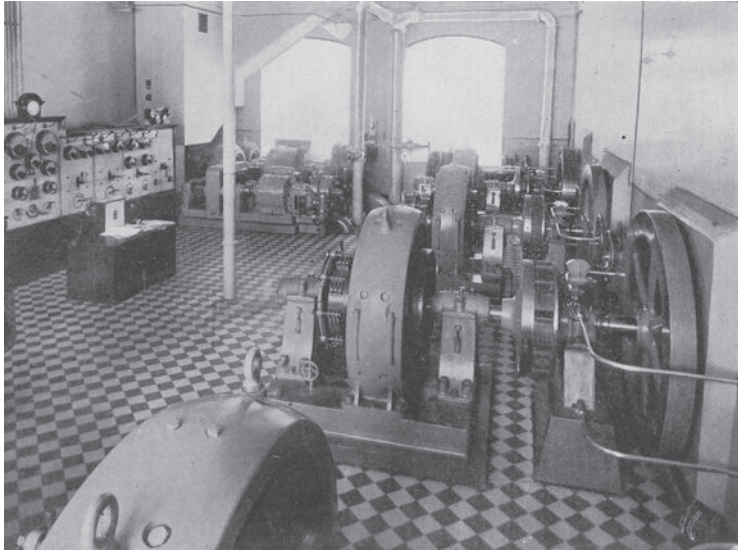
Tulipalon jälkeen voimalarakennuksen kaikista kerroksista on purettu useita vaurioituneita seinä- ja välipohjarakenteita. Rakennuksen ainoat vahingoittumat sisätilat ovat lämpökeskuksen päädyssä. Ne eivät ole juurikaan muuttuneet sen jälkeen, kun lämpökeskus 1960- ja 1970-luvun vaihteessa rakennettiin. Oulun energian valvomo lämpökeskuksen viereisessä tilassa oli kärsinyt palossa lähinnä savusta, mutta myöhemmin tiloja on rikottu ja sotkettu. Etenkin 1970-luvulla rakennetut wc- ja pesutilat ovat huonossa kunnossa luvattomien vierailijoiden jäljiltä.

Myllytullin koulun käytössä olleet tilat voimalarakennuksen keskiosassa valvomon vieressä tuhoutuivat tulipalossa suurilta osin, minkä vuoksi syksyllä 2009 tiloista purettiin kaikki jäljellä olevat väliseinät sekä välipohjarakenteet ensimmäisen ja toisen kerroksen väliltä. Voima-aseman ensimmäisestä rakennusvaiheesta on säilynyt punavalkoinen laattalattia entisen konehuoneen kohdalla ja välipohjaa tukenut valurautainen pilari keskellä huonetta. Myös ensimmäisen kerroksen ikkunoiden puuosat ovat molemmissa julkisivuissa edelleen paikoillaan. Huoneen laattalattia jatkuu valvomon puolelle, missä se on huomattavasti palanutta osaa paremmassa kunnossa.

¹⁹⁹Hannu Kääriäinen, Martti Hekkanen, "Tulipalon vaurioiden arviointi, Myllytullin taide-tilat, Oulu", VTT, Oulu, 2006, s. 5.

Kuva 124. Länsipäädyn turbiinihalli kesällä 2009. AM.

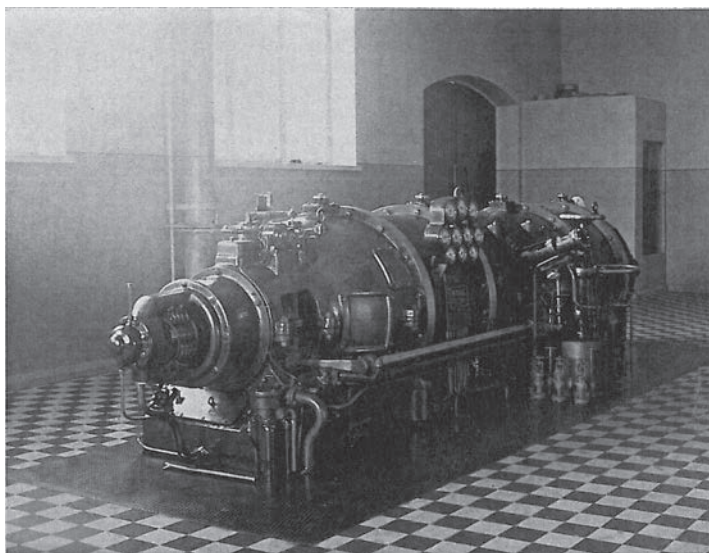
Kuva 125. Kuva konehuoneesta vuonna 1914. Lattian keskellä oleva pilari on edelleen paikoillaan. Junnelius, 1939.

Kuva 126. Generaattoreita ja turbiineja yhdistäneet aukot ovat säilyneet. Lattiasta voi havaita myös koneiden paikat. AM.

Kuva 127. Voimalan vanhinta osaa, vuonna 1903 rakennettu konehuone syksyllä 2009. Lattialaatoitus ja palaneen välipohjan teräspalkki ovat alkuperäisiä. AM.

Kuva 128. Yksi sähkölaitoksen höyrykoneista konehuoneessa vuonna 1930. OE.

Kuva 129. Höyrykoneen paikka syksyllä 2009. AM.

Kuva 130. Konehuoneen vuonna 1928 rakennettu osa marraskuussa 2009. AM.

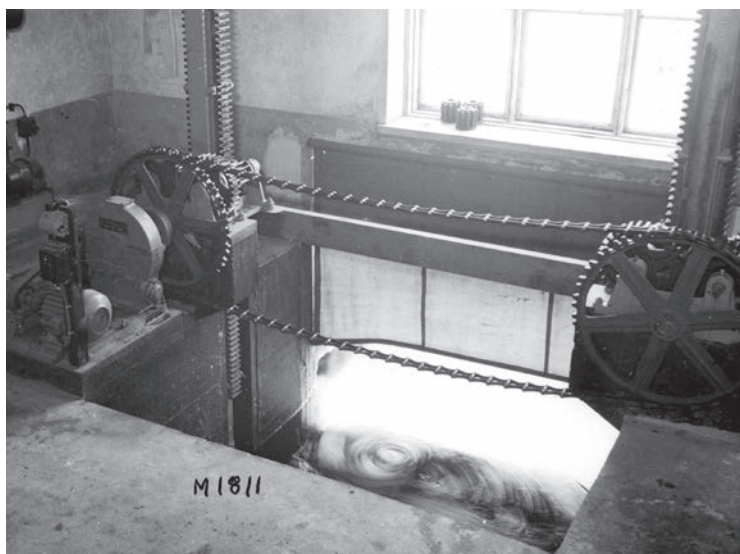
Kuva 131. Sisätiloja voimalarakennuksen toisessa kerroksessa syksyllä 2009. Kevyitä väliseiniä ja palossa vaurioituneita pintoja on purettu. AM.

Kuva 132. Voimalan säilynyt mosaiikkibetoniportaikko. AM.

Kuva 133. Sisätiloja voimalan kolmannesta kerroksesta, 2009. AM.

Kuva 134. Veden virtauksen säätelyyn liittyntä koneistoa. Valokuva vuodelta 1939. SK.

Kuva 135. Säilyntä koneistoa kesällä 2009. AM.

Voimalan vuonna 1919 rakennettu osa on yläpohjaa lukuun ottamatta vahingoittunut ainoastaan ilkeivallan seurauksena. Kolmannen kerroksen kevyitä lasiväliseiniä on rikottu eikä ikkunoissa ole enää laseja. Toisaalta siellä on säilynyt alkuperäisiä katto- ja seinäpaneeleja sekä useita ovia, heloja ja sähkökytkimiä. Kuvataideopetuksen entisten grafiikantilojen väliseinät ja wc-kalusteet rakennuksen toisessa kerroksessa on tarkoituksellisesti purettu vuoden 2009 syksyllä. Kerrosten välinen alkuperäinen mosaiikkibetoniporras puu-rautakaiteineen on säilynyt hyväkuntoisena. Kylmän ullakon varastotilojen seinät, kiintokalusteet ja valaisimet ovat säilyneet.

Vuosisadan alussa rakennetun vanhemman turbiinihallin osalta rakennuksessa ovat säilyneet ainoastaan ulkoseinät ja osa alapohjan kantavista rakenteista. Syksyn 2009 purkutöiden yhteydessä hallin läntisen puolen alaosa on täytetty maalla. Uusi turbiinihalli rakennuksen länsipäädyssä on sisätiloiltaan paremmassa kunnossa (kuva 124). Hallin alkuperäinen laattalattia on säilynyt osittain, mutta matalampaan osaan hallin ja muun rakennuksen välillä on tulipalon jälkeen luovaa valettu betoninen rullalautailuramppi.

Voimalarakennuksen kellarin säilyneisyyttä ei ole tämän selvityksen puitteissa päästy tutkimaan.

5.2. Konttorirakennus

Opetusviraston käytössä viimeksi olleen konttorirakennuksen sisätilat ovat pääosin vuoden 1985 remontin jäljiltä, mutta osa kiinteistä komeroista ja wc-kalusteista on purettu vuonna 2009. Julkisivuissa muutokset ovat olleet vähäisiä.

5.2.1. Julkisivut

Rakennuksen julkisivut eivät ole muuttuneet merkittävästi vuoden 1920 laajennuksen jälkeen. Sisäpihan puolelle on rakennettu uusi tuulikaappi ja siihen liittyvät luiska ja portaat vuonna 1985. Myös alkuperäistä mallia imitoivat puuikkunat on asennettu samana vuonna. Pääsisäänkäynnin ovi on vuoden 1936 remontin jäljiltä, muut ovet ovat ikkunoiden ikäisiä. Julkisivut on maalattu silikaattimaalilla vuonna 1983.²⁰⁰ Eri rakennusvaiheita kuvaavista säilyneisyyskaavioista (liite 2) käyvät ilmi vuosina 1909 ja 1920 rakennetut julkisivujen osat.

5.2.2. Sisätilat

Konttorirakennuksen sisätilat on remontoitu perusteellisesti vuonna 1985. Pohjapiirustusten perusteella ainoastaan ensimmäiseen kerrokseen on tämän jälkeen tehty muutamia pieniä muutoksia. Kerroksen pohjoispäättyyn on rakennettu muutama kevytrakenteinen lasiseinä, jotka mukailevat vuoden 1936 huonejakoa ja kylpyhuone rakennuksen toisessa päässä on muutettu pieneksi keittiöksi. Lähes kaikkien huonetilojen seinissä on valkoiseksi maalattua lasikuitutapetti ja lattiassa muovimatto. Pesu- ja wc-tiloissa sekä useimmissa kellarin tiloissa on alaslaskettu levykatto. Sisäovet ovat kevytrakenteisia laaka- ja peiliovia. Sisätilatutkimuksen avulla voidaan selvittää, onko uudempien kerrosten alla säilynyt vanhempia pintamateriaaleja (esimerkiksi lattialaudoitusta).

Sisätilat, joissa on säilynyt näkyvillä aiempiakin rakennekerroksia, on merkitty

²⁰⁰Maalaamisesta kerrotaan vuoden 1985 muutospiirustuksissa, liite 16.

Kuva 136. Kuva konttorirakennuksen toisesta porrashuoneesta vuonna 2010. AM.

Kuva 137. Sisäkuva toimistosta vuonna 1929. Etualalla konttoripäällikkö J. E. Näyhä. OE.

Kuva 138. Toimistotiloja vuonna 1939. Junnelius, 1939.

Kuva 139. Kellarin portaikko vuonna 2010. AM.

Kuva 140. Keittiö ensimmäisessä kerroksessa vuonna 2010. AM.

Kuva 141. Kellarin kokoontumistiloja vuonna 2010. AM

Kuva 142. Kuva piirustuskonttorista vuonna 1939. SK.

Kuva 143. Toimistohuoneiden sisäkaton muoto on säilynyt. AM.

säilyneisyyskaavioihin (liite 2) harmaalla rasteroinnilla. Tällaisia tiloja ovat rakennuksen kaikki porrashuoneet, puolet kellarin tiloista ja ensimmäisen kerroksen pohjoispäättyyn rakennettu holvi, jossa on säilynyt vanha laattalattia. Osassa kellarin huoltotiloista on näkyvillä alkuperäinen paikalla valettu välipohja ja rapaamattomia tiiliseiniä. Lähes kaikki rakennuksen kiviseinät ovat alkuperäisiä.

Pääporrashuoneiden mosaiikkibetoniaskelmat ja –tasanteet ovat säilyneet hyvässä kunnossa. Samoihin aikoihin rakennetun voima-aseman porrashuoneen tavoin myös niissä on kauniit rautakaiteet puisilla käsijohteilla. Useiden ikkunoiden ansiosta tilavat porrashuoneet ovat myös valoisia.

5.3. Sahasaaren rakennukset

Kukin Sahasaarella säilyneistä vanhoista rakennuksista edustaa eri aikakautta saaren historiassa. Jo ennen 1870-lukua valmistunut hirsinen talli on ensimmäisiä sahatoiminnan aikana saarelle rakennettuja rakennuksia, vuonna 1904 rakennettu paja muistuttaa Åströmin nahkatehtaan ajasta, ja korjaamo rakennettiin saaren omistuksen siirryttyä sähkölaitokselle 1930-luvulla.

Hirsirakennuksen julkisivut ovat sään ja seiniä vasten pakkautuneen lumen kosteuden vaurioittamat. Rakennuksen ollessa tyhjiään kosteus on tehnyt vahinkoa myös sisätiloissa, mutta 2000-luvun alkupuolella korjattu katto on suojellut enemmältä kastumiselta. Pihan perällä oleva paja on rakennuksista huonokuntoisin. Julkisivurappaus on pahoin vaurioitunut, mutta ovet ja levyillä suojatut ikkunat ovat säilyneet. Sisätiloja ei tämän selvityksen yhteydessä ole voitu tutkia lähemmin.

Korjaamorakennus on säilynyt kohtalaisen hyväkuntoisena, joskin julkisivuissa on rappausvaurioita. Ulko-ovet ja ikkunat ovat säilyneet. Vaikka vesikatto on korjattu 1990-luvulla, yläkerrassa on kosteuden aiheuttamia valumajälkiä seinissä ja katossa, joista myös maali on paikoin irronnut. Sisätiloiltaan korjaamo on tietävästi säilynyt jokseenkin muuttumattomana. Puiset peiliovet, valaisimet ja kerrosten välinen portaikko kaiteineen ovat alkuperäisiä.

Kuva 144. Lähellä rakennettujen korjaamon (vas.) ja tallin väliin talvisin kasautuva lumi vaurioittaa niiden julkisivuja. AM.

Kuva 145. Korjaamon yläkerrassa säilytetään sähkölaitoksen historiaan liittyvää esineistöä. Tatu Raitala, 2009.

- Hupisaarten puistoalue
- entinen teollisuusalue (limitty puiston kanssa)
- asuinalue
- vankilan alue
- tärkeitä näkömääkseleitä
- rajaavat elementit: rautatie, joki, rakennusten rintamat, tiivis katutila taidemuseolla
- pääasialliset reitit alueella
- selvityksessä tarkasteltavan alueen raja
- (liikenteelliset) tiivistymät, solmukohdat
- maamerkit

Kuva 146. Kaupunkikuvallisia elementtejä. AM

5.4. Kaupunkikuva ja kaupunkiarkeologinen säilyneisyys

Lasaretinväylän ympäristön kaupunkikuva on ajallisesti kerroksellinen heijastuen kaupunkiympäristön rakentumista usean sadan vuoden kuluessa. Tällaista historiallisen jatkuvuuden ilmenemistä pidetään yhtenä hyvän kaupunkikuvan kriteerinä.²⁰¹ Myllytullin alue on myös toiminnallisesti monipuolinen: siellä on asuinrakennuksia, kouluja, toimisto- ja liikerakennuksia sekä vehreä kaupunkipuisto. Näiden ohella huomattava kaupunkikuvallinen elementti on kaupunginosan halki virtaava kanava, jonka ympärille alue alun perin alkoi rakentua. Viehättävät vanhat teollisuusrakennukset, historiallisesti arvokas puisto ja veden läheisyys tekevät paikasta omaleimaisen.

Oheisessa kaaviossa (kuva 146.) on esitetty keskeisiä kaupunkikuvallisia elementtejä. Myllytulli jakautuu neljään identiteetiltään erilaiseen alueeseen: Hupisaarten historiallisesti ja maisemallisesti arvokkaaseen puistoon, puiston kanssa osittain limittyvään vanhaan teollisuusympäristöön, entisten teollisuustonttien paikalle rakennettuun uudempaan asuinalueeseen ja lääninvangilan alueeseen. Voimakkaita rajaavia elementtejä ovat puiston länsipuolella virtaava Oulujoki, joesta haarautuva Lasaretinväylä, rautatie alueen itäpuolella sekä keskustan ruutukaavan ja Kasarmintien varren rakennusten muodostamat rintamat. Taidemuseon ja vanhan tehdasrakennuksen välissä tiivistyvä ja kaartuva katutila erottaa kadun eteläosan julkisten rakennusten vyöhykkeen pohjoisen asuinkerrostaloista.

Käytetyimmät liikenneväylät on merkitty kaavioon sinisellä värillä. Kasarmintien lisäksi niitä ovat kevyen liikenteen Hupisaartenväylä, rautatien suuntainen Tulliväylä ja sen Kasarmintiehen yhdistävä Nahkatehtaankatu. Asuinalueella on vilkkaasti liikennöityjä kevyen liikenteen reittejä. Liikenteellisiä tiivistymiä muodostuu Åströmin puistoon, jo mainittuun "sumppuun" taidemuseon edustalla ja risteysalueille. Tärkeitä näkymäakseleita ovat kanavan suuntainen näkymä voimalan ja taidemuseon välillä sekä näkymä Kasarmintien ja puiston välillä. Kaaviossa on esitetty myös kaupunkikuvallisesti huomattavat rakennukset.

²⁰¹Helka-Liisa Hentilä; Maarit Wiik, *Kaupunkikuva asukkaiden kokemana - Vantaan kokeilu-projektin kuvaus*, Ympäristöministeriö, 2003, s. 6-7, s. 8.

Kuva 147. Ilmakuva vuodelta 1947. Kuvassa näkyvät puutarhat Hupisaarilla sekä suuret ja väljät teollisuustontit. OTK.

Kuva 148. Nykyisen taidemuseon (oik.) ja tehdasrakennuksen välinen katutila on ollut tiivis jo nahkatehtaan aikana. PPM.

Kuva 149. Näkymä Nahkatehtaankadun ja Kasarmintien risteyksestä vuonna 2008. OTK.

Huolimatta sijainnistaan aivan keskustan tuntumassa alue Kasarmintien molemmiin puolin on luonteeltaan seesteinen ja puistomainen. Radan viereen rakennettu asuinalue on samankaltaisine rakennustyyppineen ja yhdenmukaisine värityksineen jokseenkin monotoninen joenrannan kerrostuneempaan ympäristöön verrattuna. Koska alkuperäisten väljien teollisuustonttien tilalle on rakennettu tiiviitä ja muodoiltaan orgaanisia asuinkortteleja, alueen teollinen historia ilmenee kaupunkikuvassa vain aikakauden rakennusten kautta. Tulevaisuudessa keskustan kehittäminen kohdistanee entistä enemmän painetta Myllytullin rakentamiseen, mikä saattaa muodostua uhaksi erityisesti Kasarmintien ympäristön nykyiselle rauhalliselle ilmeelle.

Hupisaarten puistoalueelle avautuvien näkymien ja Kasarmintien varteen istutettujen puiden ansiosta myös katutila on varsin vihreä. Keskustan kiviseinien rajaamasta ympäristöstä tultaessa ero

on selkeästi havaittavissa. Kasarmintiestä oli jo vuoden 1825 asemakaavassa ehdotettu puiden reunustamaa bulevardia, mutta nykyiset tienvarsi-istutukset ovat kuvien perusteella huomattavasti nuorempia. Istutukset ja puisto pehmentävät ja yhtenäistävät kirjavaa rakennuskantaa. Katutila on vaihtelevaa: Åströmin puiston ja entisen koneremmittehtaan tyhjän tontin vuoksi se on Kasarmintien alkupäässä melko hajanaista, kun taas taidemuseon kohdalla se yllättäen tiivistyy. Rakennukset vuorottelevat joko aivan kiinni katulinjassa tai reilusti kauempana. Tien materiaali vaihtuu Åströmin puiston jälkeen kivetystä asfaltiksi ikään kuin muistutuksena vanhasta tulliaidasta ja keskustan ulkopuolelle siirtymisestä. Kevyen liikenteen reitit ovat toimivia, kuten Oulussa yleensäkin.

Lasaretinväylän alueella ei Museoviraston mukaan ole tehty kaupunkiarkeologisia tutkimuksia. Oulun keskustaa on 2000-luvulla tutkittu laajalti, mutta kaivaukset ovat keskittyneet kaupungin vanhimmille asuinalueille keskustassa.²⁰² Nahkatehtaan tunnelit teiden ja vesialtaan alla voisivat tulevaisuudessa antaa aihetta tutkimuksille. Myös Sahasaaresta ja vesirakenteiden yhteydestä löytynee eri ikäisiä kerrostumia.

Hupisaaret kevyen liikenteen reitteineen ovat nykyään hyvin hoidettua kaupunkipuistoa. Kasvillisuudeltaan avoimempaa Pakolansaarta hallitsevat museon rakennus ja useat muistomerkit; Kiikkusaarassa on kahvila ja lasten leikkikenttä. Sucksdorffin suunnittelemassa lastentarhan piharakennuksessa, Alaköökissä, toimii päiväkoti.²⁰³ Hupisaarten alueella on myös vuonna 1987 valmistunut arkkitehti Pekka Lukkaraisen suunnittelema kesäteatterirakennus.²⁰⁴

²⁰²Tiia Ikonen; Teemu Mökkönen, *Oulu – Uleåborg. Kaupunkiarkeologinen inventointi*, Museovirasto, 2002. s. i-ii.

²⁰³Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystalvet, historia, <http://www.ouka.fi/Sote/paivahoito/kotisivut/Alakooki/Historia.html>, 25. 3. 2010.

²⁰⁴Oulun Työväen näyttämö, Hupisaarten kesäteatteri, <http://www.otn.fi/index.php?p=esittely&sp=kesateatteri>, 25. 3. 2010.

Kuva 150. Näkymä taidemuseolta voimalarakennukselle vuonna 2008. Kanavalla ja puistolla on merkittävä rooli kaupunkikuvassa. OTK.

Kuva 151. Näkymä Åströmin puiston kevyen liikenteen reittien ja Kasarmintien risteyksestä vuonna 2008. OTK.

Kuva 152. Lasarettinväylän sähkölaitos elokuussa 1939. SK.

6. YHTEENVETO JA ARVOTTAMINEN

Tämän selvityksen tarkoitus on ollut tutkia Lasarettinväylän alueen ja siihen liittyvien rakennusten rakentumisen ja käytön historiaa sekä nykytilaa. Tutkitun alueen rakennushistoria on pitkä, ja sen kehittymiseen ovat ehtineet vaikuttaa useat eri tahot. Vesiväylän ympäristöä on alettu muokata jo kaupungin myllyn perustamisen jälkeen, mutta näkyvimmin Lasarettinväylän alueeseen on vaikuttanut sahojen, nahkatehtaan ja sähkölaitoksen toiminta. Vesivoiman hyödyntämisellä on Myllytullissa pitkät perinteet, ja Lasarettinväylä on myös ensimmäisiä sähkön tuotantoon valjastettuja vesialueita Suomessa. Väylän ympärille kehittynyt teollisuus on edesauttanut kokonaisen kaupunginosan kehittymistä maaseutumaisesta urbaaniksi ympäristöksi.

6.1. Lasarettinväylän alue 1600-luvulta 2000-luvulle

Itse Lasarettinväylän kanavaa on muokattu sekä myllyn että voimalaitoksen aikana 1600-luvulta lähtien. Myös vesiallas sähkölaitoksen pohjoispuolella on peräisin myllyn ajoilta; se alkoi muodostua jo 1700-luvulla. Sähkölaitoksen rakentamisen aikana vuonna 1903 altaan Hupisaarten puoleiselle reunalle rakennettiin pato ja väylän yläpään sulkulaitos, jolla väylässä virtaavan veden määrää voitiin hallita. Sulkulaitos on sittemmin rakennettu uudelleen, mutta vesialtaan pato on säilynyt.

Rakennuskannassa tapahtuneet muutokset ovat suoraan verrannollisia sähkölaitostoiminnan kehittymiseen viime vuosisadan alkupuolella. Voimala rakennettiin ja sitä laajennettiin sähkön tuotantoon tarvittujen toimintojen ehdoilla, mikä on edelleen havaittavissa rakennuksen eri osissa. Sähkön kysynnän valtaisa kasvu heijastui suoraan myös sekä konttorirakennuksen laajentamiseen että Sahasaaren rakentamiseen 1900-luvulla.

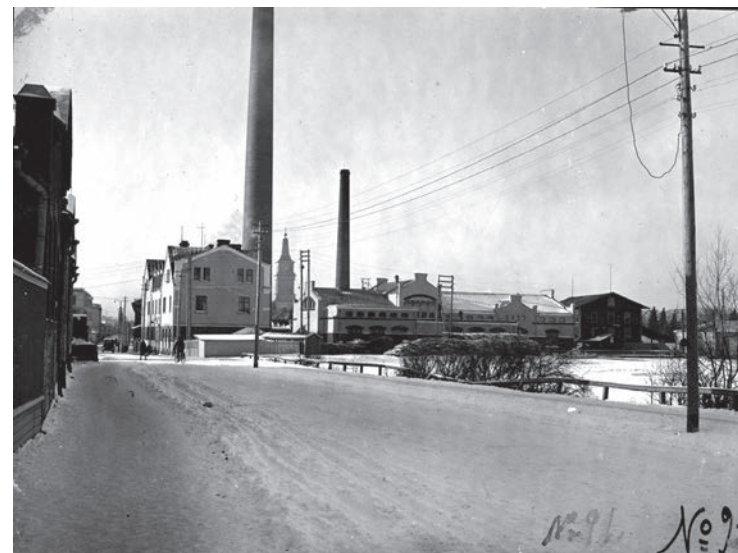
Kaupungin mylly toimi Lasarettinväylässä vuoteen 1903 saakka, jolloin sen paikalle rakennettiin Oulun kaupungin sähkölaitoksen uusi voima-asema. Se oli yksi

ensimmäisistä vesivoimaa käyttävistä voimalaitoksista Suomessa. Sähkön käyttö voimanlähteenä yleistyi 1900-luvun alkupuolella ja laitoksen koneistoa jouduttiin uusimaan useaan otteeseen. Uudet, suuremmat laitteet edellyttivät voimalarakennuksen laajentamista. Ensimmäinen laajennus valmistui vuonna 1921, jolloin rakennuksesta tuli kerrosta korkeampi ja itäpäättyyn rakennettiin entistä tilavampi kattilahuone. Uusien höyrykoneiden vuoksi sekä kone- että kattilahuonetta laajennettiin vuonna 1928, jolloin kattilahuoneen viereen rakennettiin myös uusi savupiippu. Koska voimantarve kasvoi jatkuvasti, sähkölaitos osti vuonna 1937 Åströmin nahkatehtaalta Sahasaaren rakennuksineen ja sai näin käyttöönsä väylän vesivoiman kokonaisuudessaan. Vielä samana vuonna länsipäättyyn valmistui komea turbiinihalli, jonne sijoitettu turbiini korvasi vaihtovirtaan siirtymisen myötä vanhanaikaisiksi käyneet aikaisemmat vesiturbiinit.

Merikosken voimalaitoksen valmistuttua Lasaretiinväylän voimala kävi tarpeettomaksi ja se oli sähkölaitoksen käytössä varasto- ja toimistotiloina 1980-luvun puoliväliin asti. Oulun kaupungin oppimateriaalikeskus toimi rakennuksessa vuodesta 1985 vuoteen 1998, jolloin se otettiin Myllytullin koulun käyttöön. Rakennuksen länsipäättyyn rakennettiin vuonna 1970 uudisosa, jonne sijoitettiin Oulun kaupungin energialaitoksen²⁰⁵ kaukolämpökeskus. Lämpökeskus on yhä käytössä, mutta muu rakennus vahingoittui pahoin tulipalossa vuonna 2006.

Voimalan viereen vuonna 1909 rakennettuun koneenkäyttäjien asuinrakennukseen on niin ikään tehty suuria muutoksia. Sähkölaitoksen tarvitessa uutta toimisto- ja näyttelytilaa rakennusta pidennettiin ja korotettiin vuonna 1920. Alin kerros muutettiin konttoriksi ja ylempiin kerroksiin rakennettiin uusia asuntoja. Seuraavalla vuosikymmenellä tehdyt muutokset koskivat rakennuksen julkisivuja ja siirtymistä uuneista keskuslämmitykseen. Ne toteutettiin vuoden 1936 piirustusten mukaisesti. Konttorirakennus otettiin vuonna Opetusviraston käyttöön 1985, jolloin sisätilat uudistettiin perusteellisesti. Viraston muutettua toisaalle vuodenvaihteessa 2006-07 rakennus jäi vaille käyttöä.

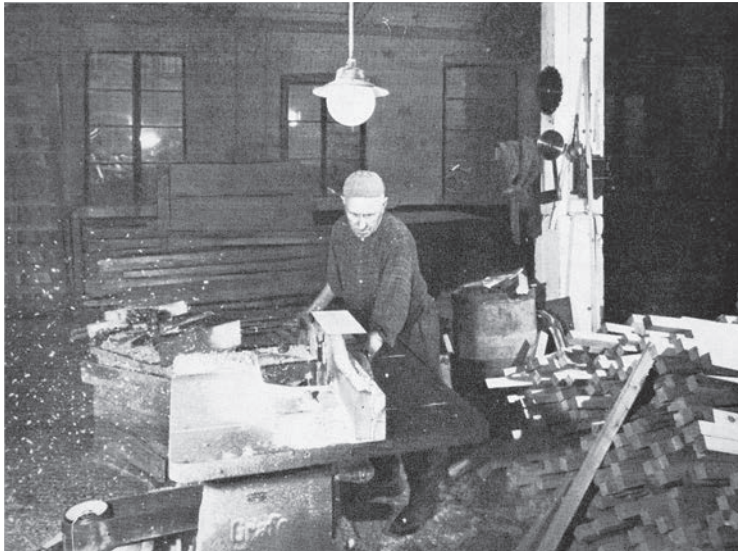
²⁰⁵Oulun kaupungin sähkölaitos muutti nimensä energialaitokseksi kaukolämmön tuotannon aloittamisen yhteydessä.

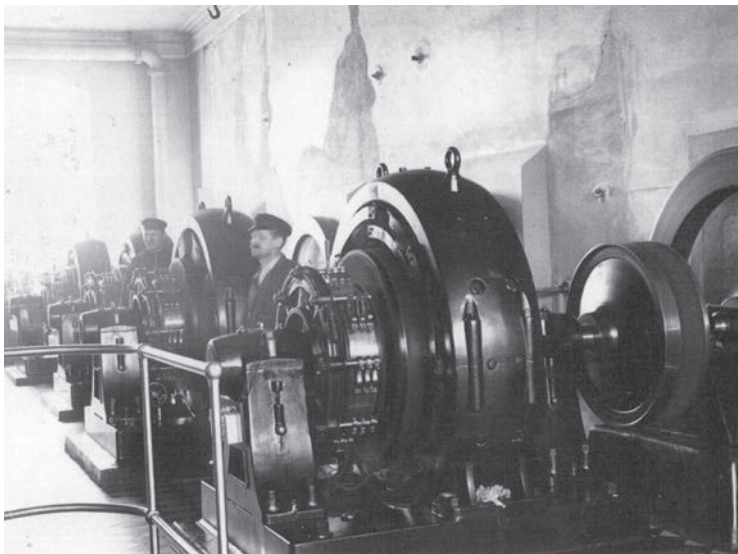
Kuva 153. Näkymä Kasarmintieltä vuonna 1930. SK.

Kuva 154. Toimistotiloja konttorirakennuksessa vuonna 1939. Junnelius, 1939.

Kuva 155. Puuseppä työssään Åströmin verstaalla Sahasaaresa. OMA.

Kuva 156. "Koneet ja miehet rautaa." 1900-luvun alun valokuva Oulun Energian albumista. OE.

Sahasaaren rakentuminen alkoi ensimmäisen sahan perustamisen myötä vuonna 1731. Se kuului Suomen suurimpiin ja oli vuoteen 1874 asti ainoa kaupallinen saha Oulussa. Tältä aikakaudelta on peräisin alun perin ilmeisesti talliksi rakennettu saaren vanhin säilynyt rakennus. Oulun Saha Oy:n aikana 1800-luvun lopulla sahatoiminta laajeni, kunnes saari sahoineen myytiin Veljekset Åström Oy:lle vuonna 1891. Nahkatehtaan menestyksen myötä Sahasaaren rakennuskanta kasvoi ja saaresta tuli osa vilkasta teollisuusaluetta. Nyt jo huonokuntoinen vanha pajarakenus saaren perällä on rakennettu vuonna 1904 puun kuivaamoksi nahkatehtaan puusepänverstaan yhteyteen. Saaren siirryttyä sähkölaitoksen omistukseen vuonna 1937 sinne rakennettiin vielä joitakin huolto- ja varastorakennuksia. Niistä on säilynyt korjaamorakennus saaren länsilaidalla. Sahasaari oli sähkölaitoksen varikkoaluetta 1980-luvun puoleen väliin saakka, minkä jälkeen alue autioitui ja rakennuksia purettiin.

6.2. Kulttuurihistoriallinen arvottaminen

Lasaretinväylän alue ympäristöineen on luokiteltu kulttuurihistorialtaan valtakunnallisesti merkittäväksi.²⁰⁶ Jotta kulttuuriympäristön suojelutarpeet voidaan tunnistaa, ympäristöä ja sen osia on kyettävä arvottamaan. Rakennushistoriallisen selvityksen yhteydessä tarkastellaan kohteen kulttuurihistoriallisia ja muita arvoja, jotka ovat riippumattomia käyttöarvoista. Niiden määrittäminen on sidoksissa kohteesta saatavan tiedon määrään ja laatuun. Arvottamisen yhteydessä on pohdittava, minkälaisien erityispiirteiden halutaan säilyvän, minkä lisäksi kohteen historiallista luonnetta on osattava analysoida sekä suhteuttaa laajempaan kokonaisuuteen tai ilmiöön.²⁰⁷ Rakennetun kulttuuriympäristön käsite "viittaa sekä konkreettisesti rakennettuun ympäristöön että maankäytön ja rakentamisen historiaan ja tapaan, jolla se on syntynyt".²⁰⁸ Tämä on huomioitava myös selvitet-

²⁰⁶Rakennettu kulttuuriympäristö – valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, Museovirasto, Helsinki, 1993, s. 247.

²⁰⁷"Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rakennusperinnön suojelemisesta sekä laeiksi maankäyttö- ja rakennuslain 57 ja 166 §:n ja rikoslain 48 luvun 6 §:n muuttamisesta", Helsinki, 2009, s. 3.

²⁰⁸Rakennusperinto.fi, käsitteistö, http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/

täessä rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyviä arvoja.

Ilmeisimpiä kulttuurihistoriallisista arvoista ovat *historialliset todistusarvot*, joihin lukeutuvat muun muassa kohteen ikä ja ainutlaatuisuus muuhun rakennuskantaan verrattuna. Historialliset arvot sisältävät myös aineetonta historiaa: ympäristön ja rakennusten heijastamia historiallisia ilmiötä, tapahtumia ja prosesseja.

Lasaretinväylän ympäristössä kyseessä ovat suureksi osaksi teollistumisen historiaan liittyvät arvot. Yleensä ne ovat enemmän sidoksissa merkkeihin teollisesta toiminnasta kuin itse rakennettuun ympäristöön.²⁰⁹ Voimalarakennuksen tapauksessa on kuitenkin kyse koko sähkölaitostoiminnan kehityksen symbolista Oulun kaupungin sähkölaitoksen oltua ensimmäisiä julkisia laitoksia alallaan koko Euroopassa. Itse rakennus on Suomen toiseksi vanhin kaupungin keskustaan rakennettu voimalaitos.²¹⁰ Samanlaisia arvoja liittyy vesialtaan ja kanavan rakenteisiin, joita on muokattu vesivoiman tuottamiseksi miltei 400 vuoden ajan. Teollisuushistoriaan kytkeytyvät arvot ovat myös teknillisiä ja tieteellisiä, erilaisiin laitteisiin ja keksintöihin liittyviä. Tällaisia arvoja löytyy voimalarakennuksen laitteisiin liittyvistä rakennelmista, kuten turbiinihallista ja vanhaan konehuoneeseen generaattoreiden ja höyrykoneiden sijoittamista varten tehdyistä aukoista (kuva 157). Konehuoneen palanutta välipohjaa kannattanut valurautainen pilari-palkkirakenne (kuva 157.) sekä alapohjaan ja kanavaan liittyneet varhaiset rautabetonirakenteet (kuva 158.) ovat esimerkkejä teollisuusrakentamisen vuosisadan vaihteessa mukanaan tuomista uusista ratkaisuista. Kaikilla alueen rakennuksilla on historiallista todistusarvoa oman aikakautensa rakennustyyppien ja -tapojen edustajina.

fi_FI/Kasitteisto/#rakennettu_kulttuuriymparisto, 14.4.2010.

²⁰⁹TICCIH, Industrial heritage, http://www.mnactec.cat/ticcih/industrial_heritage.htm, 25. 3. 2010.

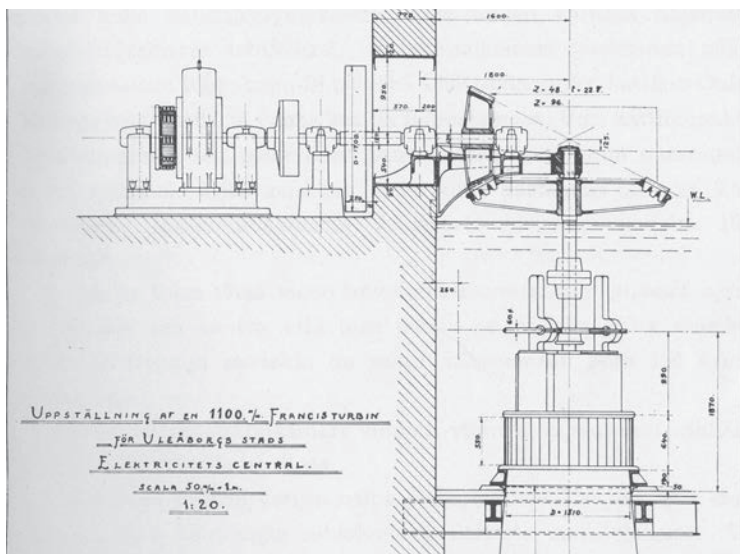
²¹⁰Ensimmäinen rakennettiin Tampereelle vuonna 1891.

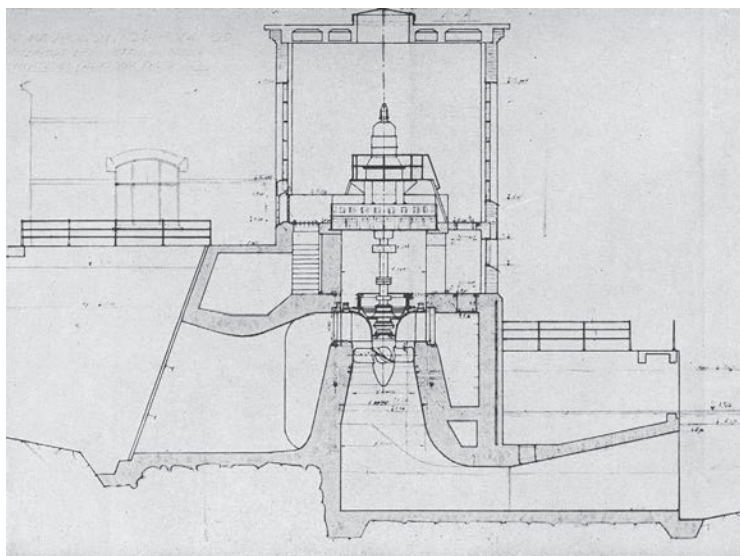
Kuva 157. Vanhan konehuoneen säilyneitä alkuperäisiä rakenteita syksyllä 2009. AM.

Kuva 158. Vuonna 1903 rakennettuja vettä ohjaavia rakenteita voimalaitoksen sisällä syksyllä 2009. AM.

Kuva 159. Piirustus voimalaitoksen ensimmäisistä vesiturbiineista. Junnelius, 1939.

Kuva 160. Leikkauspiirustus vuonna 1937 valmistuneesta uudesta turbiinihallista. Junnelius, 1939.

Säilyneisyysarvot täydentävät historiallisia todistusarvoja. Eri aikakausilta säilyneistä elementeistä käyvät ilmi kohteessa tapahtuneet muutokset ja usein myös niihin johtanut kehitys. Säilyneisyyteen kuuluvat autenttisuuden ja aitouden käsitteet, kerrostuneisuus ja patina. Autenttisuus ei liity ainoastaan kohteen alkuperäiseen käyttöön vaan myös erilaiset kohteessa toteutetut muutokset voivat tuoda lisää säilyttämisen arvoisia ominaisuuksia. Historiallinen kerroksellisuus ja jatkuvuuden ilmeneminen ovat tärkeitä säilyneisyysarvoja. Patinalla tarkoitetaan iästä ja käytöstä aiheutuneita ja niistä kertovia jälkiä, jotka ovat välttämättömiä kohteelle ominaisen luonteen säilyttämisen kannalta.²¹¹

Lasaretinväylän alueella autenttisuutensa parhaiten säilyttäneitä rakennuksia ovat Sahasaaren talli, korjaamo ja paja, joihin ei ole käytön aikana tehty suuria muutoksia. Korjaamorakennus on säilynyt sisätiloiltaan lähes alkuperäisessä asussaan. Autenttisina voidaan pitää myös kaikkia veden säätelyyn liittyneitä kanavan ja sähkölaitoksen rakenteita. Voimalan julkisivut ilmentävät alueen rakennuksista parhaiten ajallista kerrostuneisuutta: kaikki rakennusvaiheet ovat luettavissa, toisin kuin konttorirakennuksessa. Jälkimmäisen ulkoasusta on havaittavissa 1980-luvulla rakennetut osat, mutta aiempia rakennusvaihetta ei voi erottaa toisistaan. Konttorirakennuksen sisätiloissa viimeisintä remonttia vanhemmat osat ovat kerrosten välisiä portaita lukuun ottamatta tuhoutuneet tai jääneet uusien kerrostumien alle. Voimalan sisätilojen yhteydessä ei tulipalon aiheuttamien tuhojen vuoksi voi enää puhua kerrostuneisuudesta.

Rakennushistorialliset arvot muodostuvat kohteen rakentamisen ja siinä tehtyjen muutosten ja korjausten synnyttämistä ominaisuuksista. Tärkeää on tunnistaa tyyllivirtauksiin ja rakentamisen kehitykseen liittyvät piirteet ja suhteuttaa ne rakennusajankohtana käytettävissä olleisiin voimavaroihin. Kohteessa käytetyt uudet tekniset, taiteelliset tai toiminnalliset keksinnöt ja tekniset järjestelmät liisäävät sen rakennushistoriallista arvoa.²¹²

²¹¹"Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rakennusperinnön suojelemisesta sekä laeiksi maankäyttö- ja rakennuslain 57 ja 166 §:n ja rikoslain 48 luvun 6 §:n muuttamisesta", loc. cit.

²¹²ibid.

Lasaretiinväylän alueen tapauksessa tällaisia ovat jo edellä mainitut rakennusaikaan nähden edistyneet rakenteet voimalassa sekä vesirakentamiseen ja erityisesti jään torjuntaan liittyneet innovaatiot. Victor Sucksdorffin suunnitelmienä sekä voimala että konttori kuuluvat Oulun ensimmäisiin jugend-tyyliä edustaviin rakennuksiin. Julkisivuille leimaa antavia ovat komeat päätykolmiot, ikkunoiden yläpuoliset koristeaiheet sekä rappauksen ja puhtaaksimuuratun tiilen yhdistäminen. Konttorirakennuksen julkisivuissa on jugendille tyyppillisiä katto- ja ikkunamuotoja sekä ornamentteja.

Voimala on erityisen mielenkiintoinen ja koristeellinen rakennustyyppinsä muihin suomalaisiin edustajiin verrattuna, mikä johtuu myös siitä, että se on Suomen vanhimpia. Suurin osa muista vesivoimalaitoksista on rakennettu 1920-50 -lukujen aikana, ja ne ovat tyyliltään pelkistettyjä klassistisia tai funktionalistisia rakennuksia. Säilyneistä höyryvoimaloista Suvilahden voimalaitos Helsingissä (1913) ja Ratinan voima-asema Tampereella (1919) ovat lähimpänä Lasaretiinväylän voimalaitoksen jugend-tyyliä.²¹³

Sahasaaren rakennuksista erityistä rakennushistoriallista arvoa on korjaamoraakennuksen autenttisine säilyneillä sisätiloilla sekä pajan yläpohjassa käytetyllä ratakiskoholvirakenteella. Samanlainen rakennusajankohdalle tyyppinen holvirakenne on säilynyt myös konttorirakennuksen kellarissa.

Rakennustaiteelliset arvot limittyvät osittain rakennushistoriallisten arvojen kanssa. Taiteelliset ja visuaaliset arvot liittyvät kohteen arkkitehtonisten ansioiden lisäksi toiminnallisiin ja rakenteellisiin ratkaisuihin ja niiden toteutuksen laatuun. Rakennustaiteellista arvoa voi olla myös yksittäisellä rakennuksen osalla, yksityiskohdalla tai koristeella.²¹⁴ Sisätiloilla on rakennustaiteellista arvoa etenkin, jos interiöörit ovat säilyneet ehjinä kokonaisuuksina. Hallituksen vuoden 2009 rakennussuojelulakiesityksen mukaan ”sisätilojen arvo muodostuu tilasta

²¹³Lauri Putkonen, *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt*, Ympäristöministeriö, 1989, s. 59-61.

²¹⁴”Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rakennusperinnön suojelemisesta sekä laeiksi maankäyttö- ja rakennuslain 57 ja 166 §:n ja rikoslain 48 luvun 6 §:n muuttamisesta”, loc. cit.

Kuva 161. Sahasaaren korjaamon sisätiloja vuonna 2009. Tatu Raitala.

Kuva 162. Konttorirakennuksen kellarin välipohjan ratakiskoholveja. Alatulkkila et. al., 2004.

Kuva 163. Pato voimalaitoksen vesialtaan ja Hupisaarten puistoalueen välissä syksyllä 2009. AM.

ja sen käytön jättämistä jäljistä sekä kiinteästä kalustuksesta ja tilan toimintaan liittyvistä huonekaluista tai laitteistoista, jotka on suunniteltu erityisesti tätä tilaa varten”.²¹⁵

Lasaretinväylän alueen rakennuksissa huomattavaa rakennustaiteellista arvoa on voimala- ja konttorirakennuksen julkisivuilla sekä osalla sisätiloista. Sisätilat ovat säilyneet yhtenäisinä ja autenttisinä ainoastaan jo mainitussa Sahasaaren korjaamorakennuksessa. Sekä voimala- että konttorirakennuksen sisätiloissa on kuitenkin säilynyt osia, joita voidaan pitää arvokkaina. Voimalarakennuksessa tällaisia tiloja ovat vuonna 1937 rakennettu turbiinihalli ja vuonna 1903 rakennetun osan vanha konehuone. Vaikka tilat ovat kärsineet pahoin tulipalossa, niiden sähkölaitoksen toimintaan liittyneet elementit ovat arvokkaita. Molemmissa tiloissa on myös säilynyt osia alkuperäisestä lattialaatoituksesta. Lisäksi sekä voimalan että konttorin porrashuoneiden mosaiikkibetoniportaat puukaiteineen lukeutuvat sisätilojen harvoihin autenttisiin osiin. Voimalan kolmannen kerroksen sisätiloissa säilyneillä valaisimilla, paneloinneilla ja ovilla heloineen on rakennustaiteellista arvoa.

Rakennettuun ympäristöön kytkeytyy myös *ympäristöhistoriallisia, maisemallisia ja kaupunkikuvallisia arvoja*. Ympäristöhistoriallisia arvoja ovat muun muassa rakentumisen vaiheisiin, maankäytön historiaan, ihmisen ja luonnon vuorovaikutukseen ja historiallisiin puistoihin liittyvät arvot. Kaupunkikuvallisiin ja maisemallisiin arvoihin vaikuttavat kohteen sijoittuminen ja suhde ympäristöön, ympäristön rakenne ja ulkonäkö.²¹⁶

Lasaretinväylän alueella tärkeimmät ympäristöhistorialliset arvot ovat sidoksissa vesivoiman käyttöönottoon ja sitä kautta vesialtaan ja -väylän muokkaamiseen ja rakenteisiin. Kanavalla, vesialtaalla ja sen reunaan rakennetulla padolla on kullakin huomattavaa maisemallista arvoa. Hupisaarten kaupunkipuisto on merkittävä historiallinen puisto, jonka maisemallista arvoa lisäävät muun muassa saarille aikojen saatossa rakennetut erilaiset puutarhat ja Plaatansaaren puupuisto.

²¹⁵Ibid., s. 5.

²¹⁶Ibid., s. 4-5.

Kaupunkikuvassa yksittäinen rakennus asettuu joko luontevaksi osaksi kokonaisuutta tai se muodostuu aluetta muovaavaksi tai sitä hallitsevaksi. Monumentaalisilla rakennuksilla on usein kaupunkikuvallista arvoa jo valmistuessaan.²¹⁷ Tällaiseksi maamerkiksi voi lukea sähkölaitoksen voimalarakennuksen, jonka huomattava kaupunkikuvallinen asema perustui aluksi muun ympäristön rakentamattomuuteen. Myöhemmin hallitsevaksi elementiksi muodostui voimalaitoksen yhteyteen vuonna 1928 rakennettu savupiippu. Myös rakennuksen sijainti pitkän vesiväylän päätteenä ja puiston keskellä tekee siitä kaupunkikuvallisesti merkittävän. Konttorirakennuksen ja Sahasaaren rakennusten kaupunkikuvallinen arvo perustuu niiden rooliin ympäristöä rajaavina elementteinä.

Rakennushistoriallisessa selvityksessä esille tulleet seikat helpottavat aluetta koskevien suojelupäätösten tekemistä ja viitoittavat tulevia toimenpiteitä. Käytetty lähdeaineisto antaa suuntaa mahdollisille jatkotutkimuksille. Suositeltavaa on tutkia jatkossa ainakin konttorirakennuksen sisätilojen pintarakenteiden alle mahdollisesti jääneitä vanhempia kerrostumia. Lasaretinväylän alueella tulisi tehdä myös kaupunkiarkeologisia tutkimuksia, jotta voitaisiin tarkemmin selvittää vesialtaan viereisen padon rakenteelliset kerrokset sekä maan alla kulkevien tehdastunneleiden sijainti ja mahdolliset muut rakenteet. Jos alueen historiaan on tarvetta perehtyä vielä yksityiskohtaisemmin, on syytä tutustua perusteellisemmin Veljekset Åström Oy:n ja Oulun Saha Oy:n arkistoihin sekä niihin liittyvään kuvamateriaaliin.

Kuva 164. Näkymä voimalaitosalueelle vuonna 1949. OE.

²¹⁷ibid.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Halila, Aimo. *Oulun kaupungin historia II, 1721-1809*. Oulun kaupunki, 1953
- Hautala, Kustaa. *Oulun kaupungin historia III, 1809-1856*. Oulun kaupunki, 1975
- _____. *Oulun kaupungin historia IV, 1856-1918*. Oulun kaupunki, 1976
- _____. *Oulun kaupungin historia V, 1918-1945*. Oulun kaupunki, 1982
- Hentilä, Helka-Liisa; Wiik, Maarit. *Kaupunkikuva asukkaiden kokemana - Vantaan kokeiluprojektin kuvaus*. Ympäristöministeriö, Helsinki, 2003.
- Hietakari, Eero. *Oulun kaupungin sähkölaitos 1889-1964*. Oulun kaupungin sähkölaitos, 1964
- Huusko, Katri et al. *Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*. Oulun kaupunki, 1986
- Julku, Kyösti, toim. *Valkean kaupungin vaiheet, Oulun historiaa*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Jyväskylä, 1987
- Junnelius, K. I., toim. *Oulun kaupungin sähkölaitos 1889-1939*. Oulun kaupungin sähkölaitos, 1939
- Ikonen, Tiia; Mökkönen, Teemu. *Oulu – Uleåborg. Kaupunkiarkeologinen inventointi*. Museovirasto, Helsinki, 2002
- Kallio-Seppä, Titta. *Oulu – Uleåborg. Kaupunkiarkeologisen inventoinnin päivitys*. Museovirasto, Helsinki, 2007.
- Kantonen, Timo. *Satakunta sahaa Suomessa – Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia ja –ympäristöjä*. Museovirasto, Helsinki, 1996.
- Kokkonen-Weisshäupl, Leena. ”Unohdettu Victor J. Sucksdorff Hermolan jugend-ilmeen luoja”. *Kaleva*, huhtikuu 3, 1987
- Kähkönen, Eeva-Liisa. *Oulujoen suiston luonnonolot, kirjallisuusselvitys*. Oulun kaupunki, Ympäristövirasto, 1999
- Lahti, Juhana et al., toim. *Mistä tietoa rakennusten historiasta? Lähdeopas ammattilaisille ja asianharrastajille*. 2. laajennettu painos, Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki, 2003
- Lynch, Kevin. *The Image of the City*. The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1986 (18. painos).
- Mannelin, Karl. *Bröder Åström Aktiebolag 1863-1913*, Bröder Åström Aktiebolag, Helsingfors, 1913
- Manninen, Turo. *Oulun kaupungin historia VI, 1945-1990*. Oulun kaupunki, 1995
- Niskala, Kaarina. *Hurmaavat Hupisaaret*. Studio Ilpo Okkonen, Oulu, 2005
- Niskala, Kaarina; Okkonen, Ilpo. *Oulun graadi, 350 v. asemakaavoitusta*. Studio Ilpo Okkonen, Oulu, 2002
- ”Oulun sähkömuseo tuuliajolla”. *Kaleva*, helmikuu 14, 1985
- ”Oulun voiman ja valon lähde”. *Kaleva*, huhtikuu 6, 1930
- Putkonen, Lauri. *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt*. Ympäristöministeriö, Helsinki, 1989.
- Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1*. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993
- Rajala, Virpi; Vasu, Eini. *Lasaretinväylän voima-aseman alueen avoin tontinluovutuskilpailu alueen kehittämiseksi, taustaohje*. Oulun kaupunki, 2008
- Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Museovirasto, Helsinki, 1993
- Sirén, Pirjo; Perälä, Tiina. *Hupisaarten puistoalueen yleissuunnitelma*. Oulun kaupunki, 2001
- Snellman, P. W. *Kertomus Oulun kaupaseuran ja Oulun kauppiaiden eläkelaitoksen toiminnasta vuosina 1771-1939*. Oulun kauppiaiden eläke- ja apurahalaitos, Oulu 1939

Teppo, Jorma. *Oulun lääninarkkitehdit J. Oldenburgista H. Andersiniin*. Näyttelyn käsiohjelma, Oulun yliopisto, 1978
Vasala, Paavo, toim. *Sata vuotta sähköä Oulussa 1889-1989, Juhlakirja*. Energialaitos, Oulu, 1989
Virkkunen, A.H. *Oulun kaupungin historia I, 1610-1721*. 2. painos, Oulun kaupunki, 1953
Virtanen, Sakari. *Nuottasaaresta Wall Streetille – Oulun metsäteollisuus kauppahuoneista Stora Ensoon*. Stora Enso, Oulu, 2003.
Weljekset Åström Osakeyhtiö 1863-1953, Weljekset Åström Osakeyhtiö, Oulu 1953
Wickberg, Nils Erik. "Victor Sucksdorff 80v.". *Arkkitehti*, kesäkuu, 1946
_____. "Victor Sucksdorff In Memoriam". *Arkkitehti*, joulukuu, 1952
Wilenius, Niilo. "Kuuskantainen Hupisaarille". *Kaleva*, kesäkuu 29, 1980
_____. "Myllytullista katoaa vanhaa talohistoriaa". *Kaleva*, marraskuu 11, 1981

Julkaisemattomat lähteet

Alatulkila, Jaakko; Erkkilä, Mikko; Taipalus, Oiva. "Kuntoarvioraportti, Oulun kaupunki, opetusvirasto." Jaakko Pöyry Infra, JP talotekniikka, Oulu, 2004
"Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rakennusperinnön suojelemisesta sekä laeiksi maankäyttö- ja rakennuslain 57 ja 166 §:n ja rikoslain 48 luvun 6 §:n muuttamisesta." Helsinki, 2009.
Koukkari, Tommi. "Oulun Pallas-korttelin rakennushistoriaselvitys." Diplomityö, Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto, 2005
Kääriäinen, Hannu; Hekkanen, Martti. "Tulipalon vaurioiden arviointi, Myllytullin taidetilat, Oulu". VTT, Oulu, 2006
Niskala, Kaarina; Oikonen, Heikki. Oulun kaupungin pienoismalli v. 1938. Pohjois-Pohjanmaan museo, 1997
Oikarinen, Ulla-Maija. "Inventointi, Oulun kaupungin kouluvirasto (energialaitoksen päärak.)." Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto, 1988
"Opetusviraston peruskorjaus, tekninen hankeselvitys." Arkkitehtitoimisto Pekka Lukkaroinen, Oulu, 2005
Räsänen, Jaana. "Inventointi, Sähkölaitoksen vanha voima-asema." Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto, 1989
Savolainen, Hanne. "Kulttuurikortteli Oulun Lasarettiväylän alueelle." Diplomityö, Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto, 2009
Tyni, Katja. "Vanhojen teollisuusrakennusten arvot ja uusi käyttö – käsitteet ja suunnitteluprosessi." Syventävät opinnot, Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto, 1995
Vaskonen, Simo. "Inventointi, Oulun kaupungin oppimateriaalikeskus." Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto, 1996

Internet-lähteet

Helsingin katutila - ohjeita ja esimerkkejä. HKR / katuosasto. Rakennusviraston julkaisut 2004 (25. 3. 2010):

<http://www.hel.fi/static/hkr/julkaisut/katutila/Luku1.pdf>

Hotelli-ravintola Lasaretin kotisivut, Lasaretinsaaren historia (26. 10. 2009):

http://www.lasaretti.com/WebRoot/1004145/2_palstaa_1.aspx?id=1011606

Kauppinen, Eeva: Victor J. Sucksdorff suunnitteli joukon Oulun näyttävimpiä maamerkkejä. Kaleva.plus, 2. 9. 2006 (27. 1. 2010):

http://www.lb.kaleva.fi/plus/juttu593941_page0.htm

Karttatie, Oulun seudun karttapalvelu (voimassa oleva asemakaava) (2. 1. 2010):

www.kartta.ouka.fi

Museoviraston luettelo valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä, Oulujoen suistoalue (4. 11. 2009):

<http://www.nba.fi/rky1993/kohde1031.htm>

Museovirasto, Vanhat mitat rakentamisessa (14.4.2010):

<http://www.nba.fi/fi/vanhatmitat>

NetMOT –internetsanakirja:

<http://mot.kielikone.fi.proxy.pc124152.oulu.fi:8080/mot/OUYO/netmot.exe>

Oulun Energian historiikki (15. 7. 2009):

www.oulunenergia.fi/index.php?337

www.oulunenergia.fi/index.php?338

www.oulunenergia.fi/index.php?339

www.oulunenergia.fi/index.php?340

www.oulunenergia.fi/index.php?341

www.oulunenergia.fi/index.php?342

Oulun ev. lut. seurakunnat, Oulujoen kirkko (27. 1. 2010):

<http://www.oulunseurakunnat.fi/oulujoenkirkko>

Oulun historialliset kartat (8. 1. 2010):

http://www.ouka.fi/tekninen/kartat/oulun_historialliset_kartat.html

Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystalvet, historia (25. 3. 2010):

<http://www.ouka.fi/Sote/paivahoito/kotisivut/Alakooki/Historia.html>

Oulun keskustan maankäytön ja liikenteen tavoitesuunnitelma 2020, MALI 2020 (10. 1. 2010):

http://www.ouka.fi/yleiskaavoitus/pdf/MALI_2020.pdf

Oulun taidemuseo, rakennus ja näyttelytilat (25. 3. 2010):

http://www.ouka.fi/taidemuseo/b_info/g_rakennustilat.html

Oulun työväen näyttämö, Hupisaarten kesäteatteri, (25. 3. 2010):
<http://www.otn.fi/index.php?p=esittely&sp=kesateatteri>

Oulun yleiskaava 2020 (10. 1. 2010):
<http://www.ouka.fi/yleiskaavoitus/yleiskaavat/yk2020>

Pateniemen sahan historiaa (3. 3. 2010):
<http://www.ouka.fi/yhdistykset/pateniemi/Pateniemen%20saha.html>

Pohjois-Pohjanmaan museon kotisivut (25. 3. 2010):
<http://www.ouka.fi/ppm/>

Projekti uutiset.fi: Oulun Kansainvälinen koulu (25. 3. 2010):
<http://www.projektiutiset.fi/fi/artikkelit/oulu-kansainvalinen-koulu>

Rakennusperinto.fi, Käsitteistö (14.4.2010):
http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/#rakennettu_kulttuuriymparisto

Rakennusperinto.fi / Tammerkosken muutos ja rakennusperintö, Mikko Järvi (4. 11. 2009):
http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/artikkelit/fi_FI/tammerkoski/

Rakennusperinto.fi / Teollisuuskaupungit, Johanna Nurminen (4. 11. 2009):
http://www.rakennusperinto.fi/rakennusperintomme/artikkelit/fi_FI/Teollisuuskaupungit/

Stiftelsen Alma och K. A. Snellman Säätiön historiikki (27. 1. 2010):
http://www oulu.fi/snellman/lomakkeet/Snellman_historiikki.pdf

Stora Enso (3. 3. 2010):
<http://www.storaenso.com>

TICCIH, Industrial heritage (25. 3. 2010):
http://www.mnactec.cat/ticcih/industrial_heritage.htm

Tiedekeskus Tietomaan historiikki (25. 3. 2010):
<http://www.tietomaa.fi/tiedekeskus/historia.html>

Tilastokeskuksen rahanarvonkerroin 1860-2008 (4. 1. 2010):
http://www.tilastokeskus.fi/til/khi/2008/khi_2008_2009-01-16_tau_001.html

Wikipedia:
<http://fi.wikipedia.org>

Haastattelut ja kokoukset

26. 6. 2009 kohdekäynti, kirjoittajan lisäksi läsnä Raimo Pahkala ja Mikko Kilpi (Hartela Forum Oy) ja Kimmo Kuismanen (arkkitehtitoimisto Kimmo Kuismanen)
28. 8. 2009 haastattelu, virastomestari Martti Tikkanen, Oulun Energia
23. 10. 2009 kokous rakennusten suojelusta ja kaavamerkinnöistä, kirjoittajan lisäksi läsnä Kimmo Kuismanen (arkkitehtitoimisto Kimmo Kuismanen) ja Raimo Tikka (Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus)
28. 10. 2009 kohdekäynti, kirjoittajan lisäksi läsnä Raimo Pahkala ja Mikko Kilpi (Hartela Forum Oy) sekä Kimmo Kuismanen ja Anna-Maija Huovinen (arkkitehtitoimisto Kimmo Kuismanen)
13. 11. 2009 haastattelu, Tatu Raitala, Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus
18. 11. 2009 kohdekäynti, kirjoittajan lisäksi läsnä Raimo Tikka (Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus), Juhani Turpeinen ja Teija Ylimartimo (Pohjois-Pohjanmaan museo)
18. 11. 2009 haastattelu, arkkitehti Raimo Tikka, Pohjois-Pohjanmaan korjausrakentamiskeskus
1. 12. 2009 haastattelu, kuvataideopettaja Seija Hepomäki, Myllytullin koulu
3. 2. 2010 VI kaupunginosan korttelin 28 tontteja nro 26, 27 ja 28 sekä puisto- ja vesialuetta koskeva asemakaavan muutos, ohjausryhmän kokous, Oulun kaupungin tekninen keskus

ARKISTOT

Oulun kaupungin tekninen keskus (OTK), rakennusvalvonta ja karttapiste
Uusikatu 26
90015 OULUN KAUPUNKI

Pohjois-Pohjanmaan museo (PPM), valokuva-arkisto
Ainolan puisto
90015 OULUN KAUPUNKI

Oulun maakunta-arkisto (OMA)
Arkistokatu 6
90100 OULU

Oulun kaupunginarkisto (OKA)
Kansankatu 55
90015 OULUN KAUPUNKI

Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston (OYAO) arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto (AH)
Aleksanterinkatu 6
90014 OULUN YLIOPISTO

Sanomalehti Kalevan arkisto (SK)
Lekatie 1
90140 OULU

Oulun Energian arkisto (OE)
Kasarmintie 6
90130 OULU

KUVALÄHTEET

Kuva 1. Anniina Meriläinen. Ilmakuva,OTK.
Kuva 2. Blom Kartta Oy, 2006. OTK.
Kuva 3. Arkkitehtitoimisto Kimmo Kuismanen, 2009.
Kuva 4. SK.
Kuva 5. Vasala, 1989.
Kuva 6. Ibid.
Kuva 7. Ibid
Kuva 8. Junnelius, 1939.
Kuva 9. Junnelius, 1939.
Kuva 10. Vasala, 1989.
Kuva 11. Ibid.
Kuva 12. SK.
Kuva 13. Snellman, 1939.
Kuva 14. PPM.
Kuva 15. Kantonen, 1996.
Kuva 16. OMA.
Kuva 17. Kantonen, 1996.
Kuva 18. PPM.
Kuva 19. Kantonen, 1996.
Kuva 20. Anniina Meriläinen. Ilmakuva, OTK.
Kuva 21. Mannelin, 1913.
Kuva 22. Anniina Meriläinen, 2009.
 Kuva pajarakenuksesta, OYAO/AH.
Kuva 23. OYAO/AH.
Kuva 24. Eini Vasu, 2008. OTK.
Kuva 25. OKA.
Kuva 26. OKA.
Kuva 27. OKA.
Kuva 28. OKA.
Kuva 29. OMA.
Kuva 30. OKA.

Kuva 31. OKA.
Kuva 32. OTK.
Kuva 33. OMA.
Kuva 34. Anniina Meriläinen.
Kuva 35. *Idem.*
Kuva 36. *Idem.*
Kuva 37. *Idem.*
Kuva 38. *Idem.*
Kuva 39. PPM.
Kuva 40. OKA.
Kuva 41. Hautala, 1976.
Kuva 42. Ibid.
Kuva 43. PPM.
Kuva 44. Hautala, 1976.
Kuva 45. Wikimedia Commons.
Kuva 46. Wikimedia Commons, 2003.
Kuva 47. Wikimedia Commons, 2008.
Kuva 48. OYAO/AH.
Kuva 49. PPM.
Kuva 50. Raimo Ahonen, 2009. Linja Arkkitehdit.
Kuva 51. OTK.
Kuva 52. Niskala, 2002.
Kuva 53. Eini Vasu, 2008. OTK.
Kuva 54. *Idem.*
Kuva 55. OYAO/AH.
Kuva 56. OYAO/AH.
Kuva 57. Wikimedia Commons, 2006.
Kuva 58. Wikimedia Commons, 2006.
Kuva 59. Wikimedia Commons, 2008.
Kuva 60. Wikimedia Commons, 2006.
Kuva 61. Anniina Meriläinen, 2010.
Kuva 62. OE.
Kuva 63. OE.
Kuva 64. Mannelin, 1913.

Kuva 65. OKA.
Kuva 66. SK.
Kuva 67. OE.
Kuva 68. OKA.
Kuva 69. Junnelius, 1939.
Kuva 70. OE.
Kuva 71. OKA.
Kuva 72. OKA.
Kuva 73. SK.
Kuva 74. SK.
Kuva 75. SK.
Kuva 76. SK.
Kuva 77. OE.
Kuva 78. OE.
Kuva 79. Jyrki Reinikainen, 1988. OYAO/AH.
Kuva 80. Seija Hepomäki.
Kuva 81. Alatulkkila, et. al., 2004.
Kuva 82. OKA.
Kuva 83. OMA.
Kuva 84. OMA.
Kuva 85. OKA.
Kuva 86. SK.
Kuva 87. SK.
Kuva 88. Jorma Huusko, 1973. OYAO/AH.
Kuva 89. Anniina Meriläinen, 2010.
Kuva 90. Anniina Meriläinen.
Kuva 91. Eini Vasu, 2008. OTK.
Kuva 92. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 93. SK.
Kuva 94. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 95. OE.
Kuva 96. SK.
Kuva 97. Junnelius, 1939.
Kuva 98. SK.

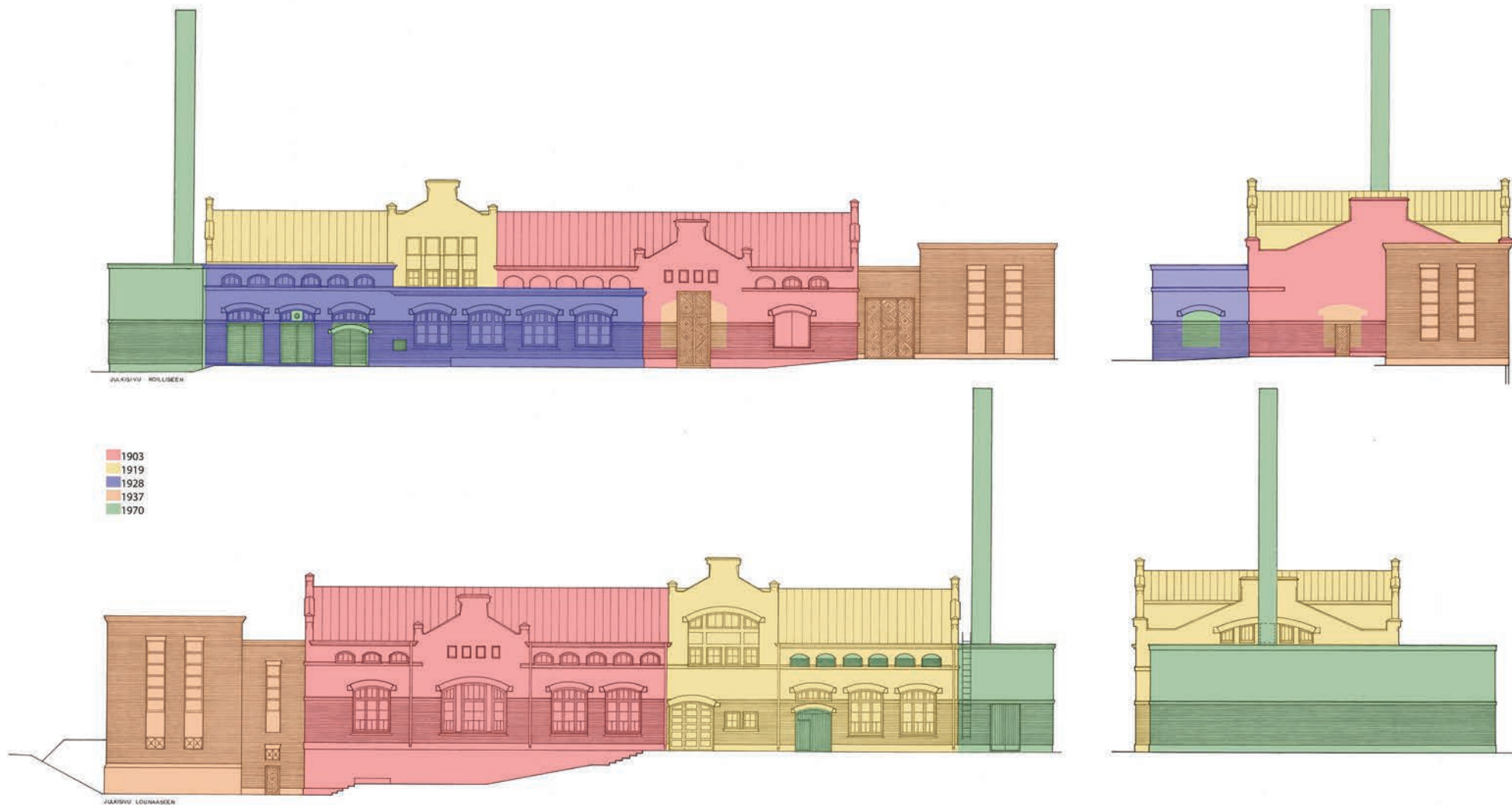
Kuva 99. OKA.
Kuva 100. Mannelin, 1913.
Kuva 101. OYAO/AH.
Kuva 102. PPM.
Kuva 103. OKA.
Kuva 104. OE.
Kuva 105. Eini Vasu, 2008. OTK.
Kuva 106. Anniina Meriläinen, 2009. Piirustus, OYAO/AH.
Kuva 107. OMA.
Kuva 108. OMA.
Kuva 109. Junnelius, 1939.
Kuva 110. Ibid.
Kuva 111. SK.
Kuva 112. OE.
Kuva 113. Eini Vasu, 2008. OTK.
Kuva 114. Tatu Raitala, 2009.
Kuva 115. *Idem*.
Kuva 116. OTK.
Kuva 117. OE.
Kuva 118. OE.
Kuva 119. Anniina Meriläinen.
Kuva 120. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 121. *Idem*.
Kuva 122. *Idem*.
Kuva 123. *Idem*.
Kuva 124. *Idem*.
Kuva 125. Junnelius, 1939.
Kuva 126. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 127. *Idem*.
Kuva 128. OE.
Kuva 129. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 130. *Idem*.
Kuva 131. *Idem*.
Kuva 132. *Idem*.

Kuva 133. *Idem*.
Kuva 134. SK.
Kuva 135. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 136. Anniina Meriläinen, 2010.
Kuva 137. OE.
Kuva 138. Junnelius, 1939.
Kuva 139. Anniina Meriläinen, 2010.
Kuva 140. *Idem*.
Kuva 141. *Idem*.
Kuva 142. SK.
Kuva 143. Anniina Meriläinen, 2010.
Kuva 144. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 145. Tatu Raitala, 2009.
Kuva 146. Anniina Meriläinen. Ilmakuva, OTK.
Kuva 147. OTK.
Kuva 148. SK.
Kuva 149. Eini Vasu, 2008. OTK.
Kuva 150. *Idem*.
Kuva 151. *Idem*.
Kuva 152. SK.
Kuva 153. SK.
Kuva 154. Junnelius, 1939.
Kuva 155. OMA.
Kuva 156. OE.
Kuva 157. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 158. *Idem*.
Kuva 159. Junnelius, 1939.
Kuva 160. Ibid.
Kuva 161. Tatu Raitala, 2009.
Kuva 162. Alatulkila, et. al., 2004.
Kuva 163. Anniina Meriläinen, 2009.
Kuva 164. OE.

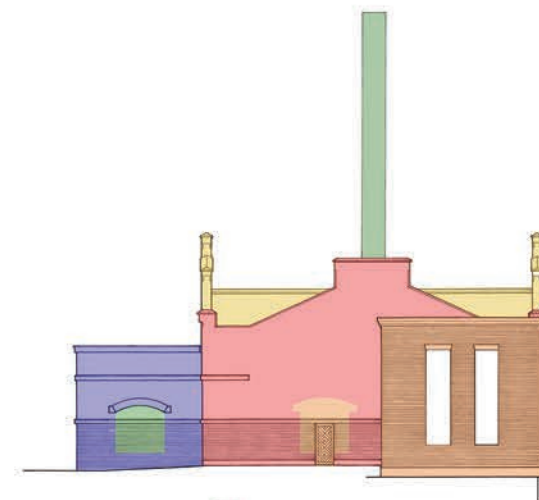
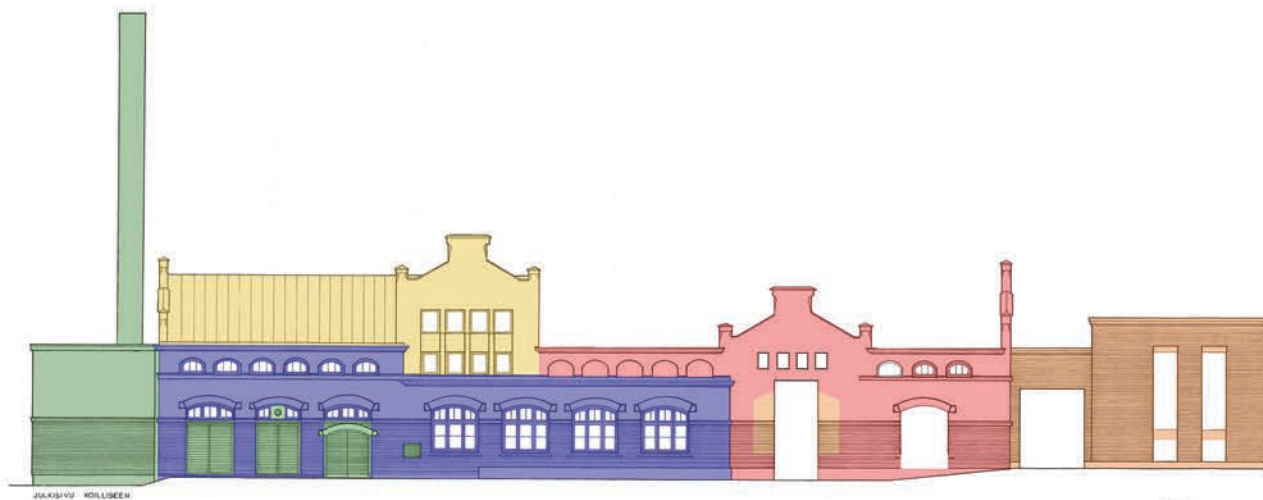
LIITTEET

- Liite 1 Voimalarakennuksen säilyneisyys. Anniina Meriläinen.
- Liite 2 Konttorirakennuksen säilyneisyys. *Idem*.
- Liite 3 Asemapiirros vuodelta 1919. OKA.
- Liite 4 Asemapiirros ja voimalan muutospiirustukset vuodelta 1928. OKA.
- Liite 5 Voimalan muutospiirustus vuodelta 1959. OTK.
- Liite 6 Voimalan muutospiirustus vuodelta 1960. OTK.
- Liite 7 Voimalan muutospiirustukset vuodelta 1969. Lämpökeskus ja öljysäiliöt. OTK.
- Liite 8 Voimalan muutospiirustukset vuodelta 1979. OTK.
- Liite 9 Voimalan muutospiirustukset vuodelta 1988. OTK.
- Liite 10 Voimalan ulkoväriyssuunnitelma vuodelta 1990. OTK.
- Liite 11 Voimalan muutospiirustus vuodelta 1998. OTK.
- Liite 12 Konttorirakennuksen piirustus vuodelta 1909. OKA.
- Liite 13 Konttorirakennuksen muutospiirustus vuodelta 1920. OKA.
- Liite 14 Konttorirakennuksen muutospiirustus vuodelta 1936. OYAO/AH.
- Liite 15 Konttorirakennuksen muutospiirustukset vuodelta 1970. Istutussuunnitelma. Selvitys rakenteista. OTK.
- Liite 16 Konttorirakennuksen muutospiirustukset vuodelta 1985. OTK.
- Liite 17 Sahasaaren puuliiterin piirustus vuodelta 1913. OKA.
- Liite 18 Sahasaaren rasvauskopin piirustus vuodelta 1957. OTK.
- Liite 19 Sahasaaren aidan piirustukset vuodelta 1980. OTK.
- Liite 20 Sahasaaren tallin mittauspiirustukset vuodelta 2009. Tatu Raitala.
- Liite 21 Sahasaaren korjaamon mittauspiirustukset vuodelta 2009. *Idem*.
- Liite 22 Sähkölaitoksen ensimmäisen savupiipun piirustus. OMA.
- Liite 23 Suunnittelun pesutuparakennuksen piirustukset vuodelta 1915. OMA.

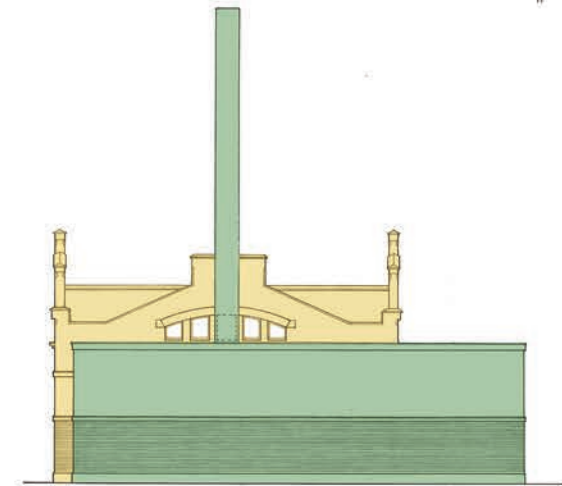
Piirustukset eivät ole mittakaavassa.

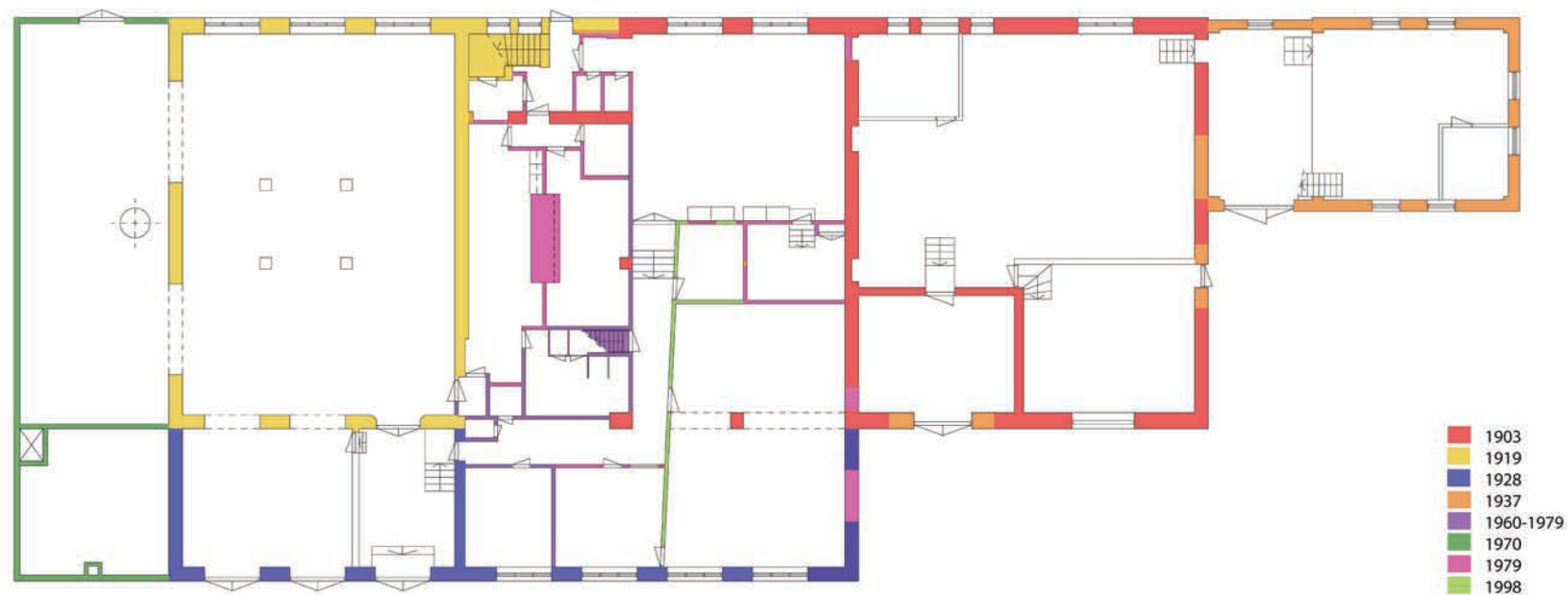
Voimalan julkisivujen säilyneisyys ennen vuoden 2006 tulipaloa.

- 1903
- 1919
- 1928
- 1937
- 1970

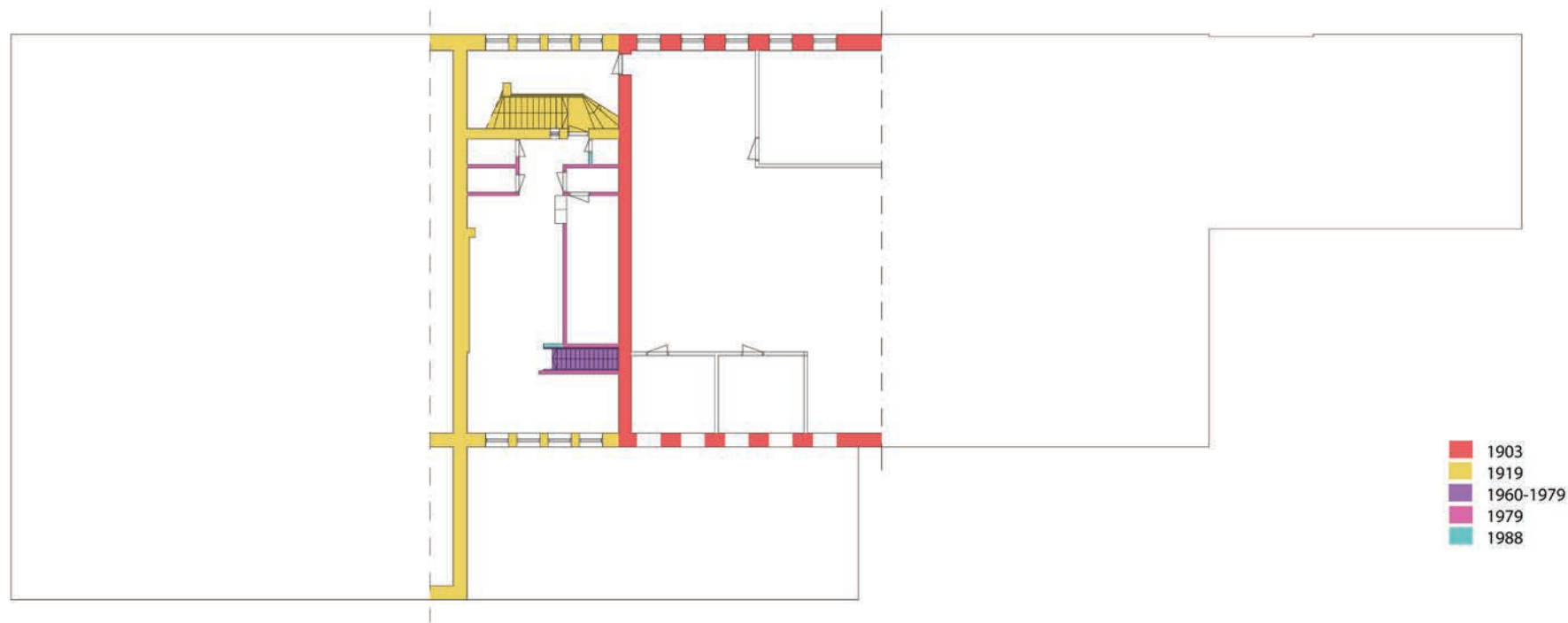
Voimalan julkisivujen säilyneisyys syksyllä 2009.

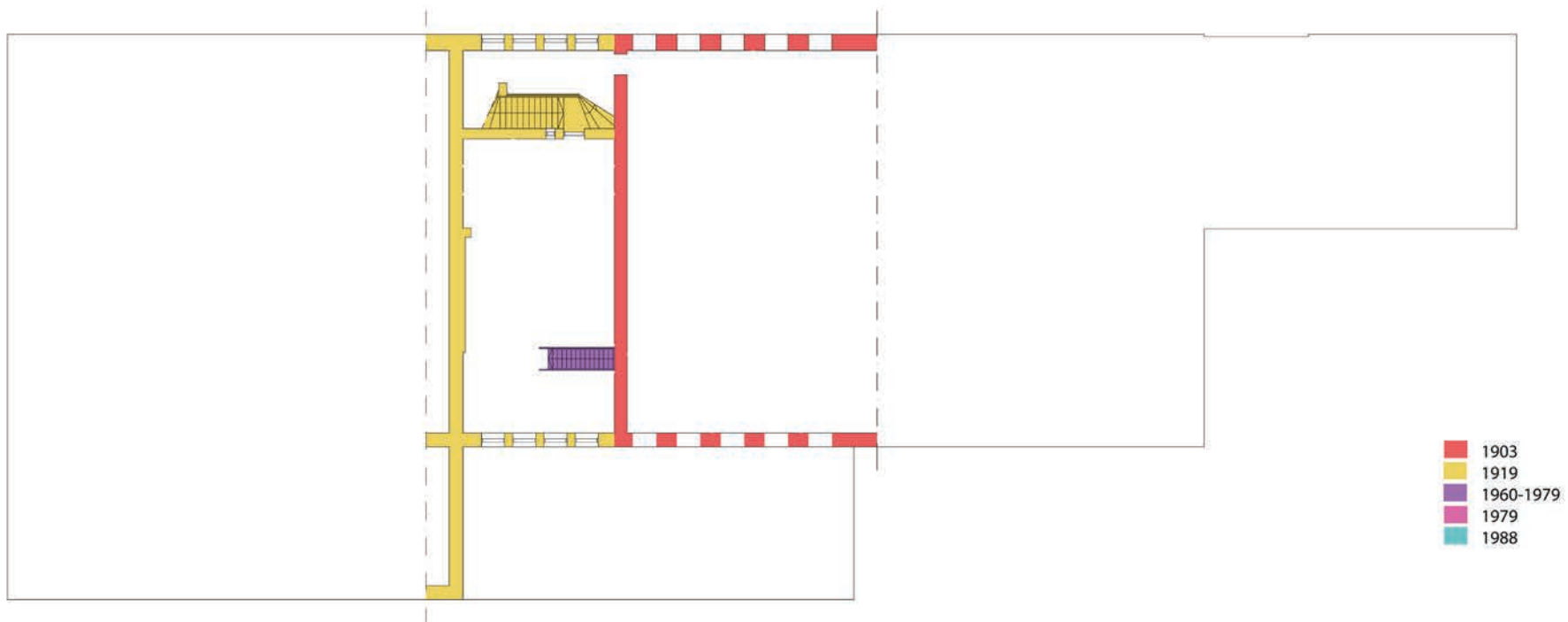
Voimalan ensimmäisen kerroksen säilyneisyys ennen vuoden 2006 tulipaloa.

Voimalan ensimmäisen kerroksen säilyneisyys syksyllä 2009.

Voimalan toisen kerroksen säilyneisyys ennen vuoden 2006 tulipaloa.

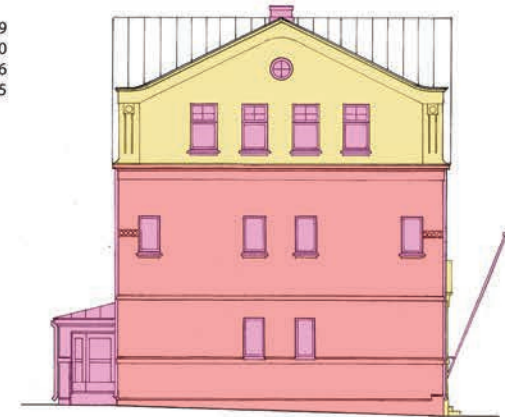

Voimalan toisen kerroksen säilyneisyys syksyllä 2009.

JULKISIVU ITÄÄN (KASARMINTELLE)

- 1909
- 1920
- 1936
- 1985

PÄÄTY ETELÄÄN

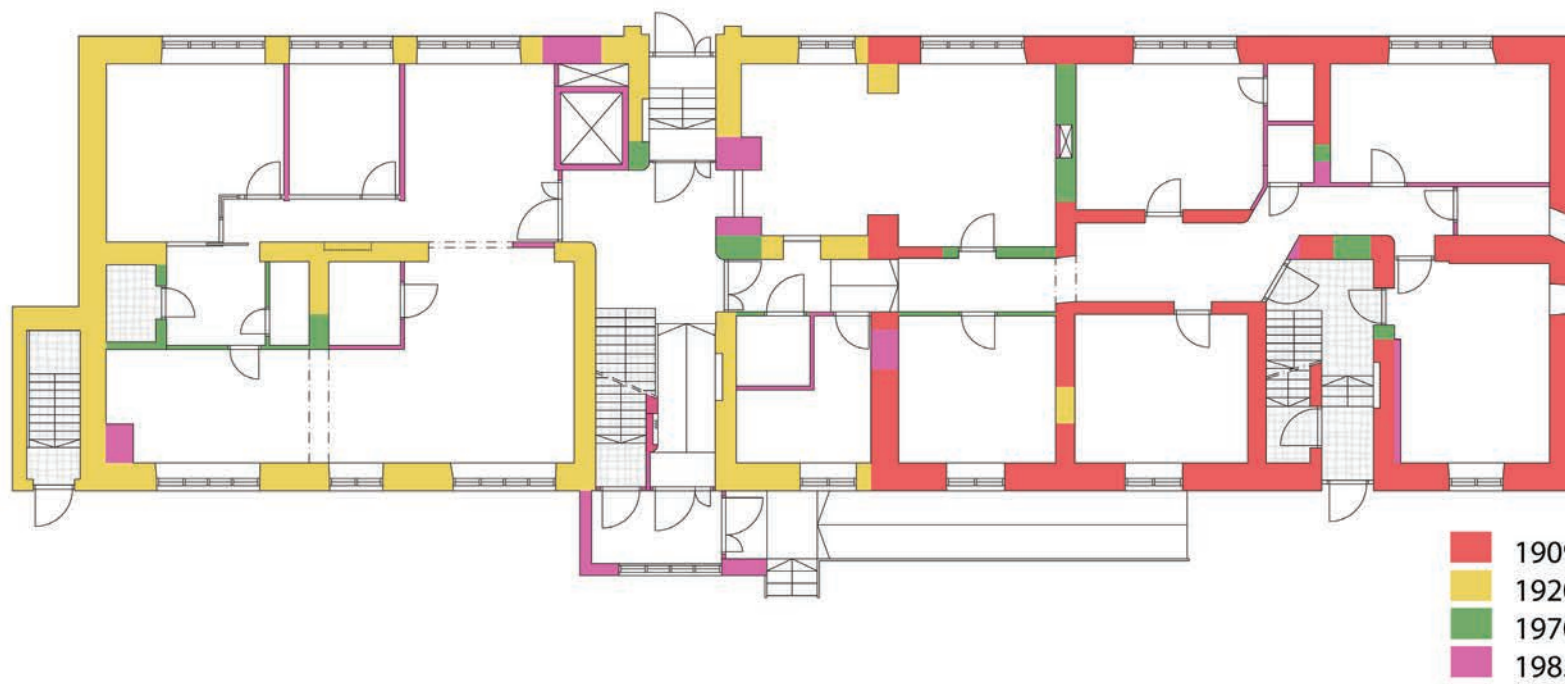
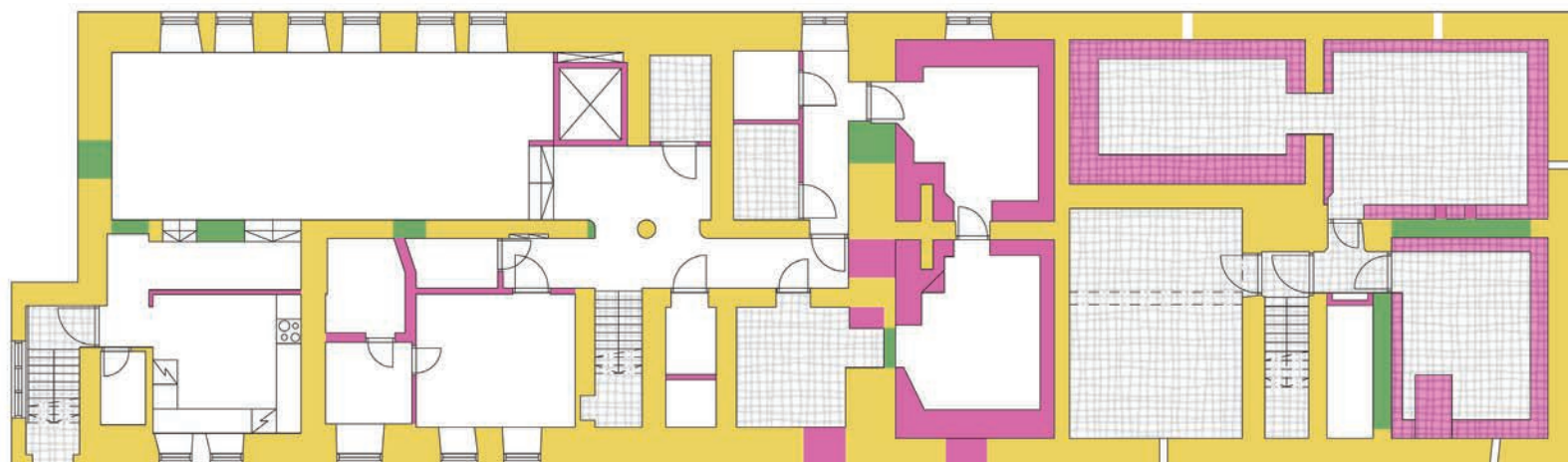
JULKISIVU LÄNTEEN (PIHALLE)

- 1909
- 1920
- 1985

PÄÄTY PÖHJOISEEN

Konttorirakennuksen julkisivujen säilyneisyys syksyllä 2009.

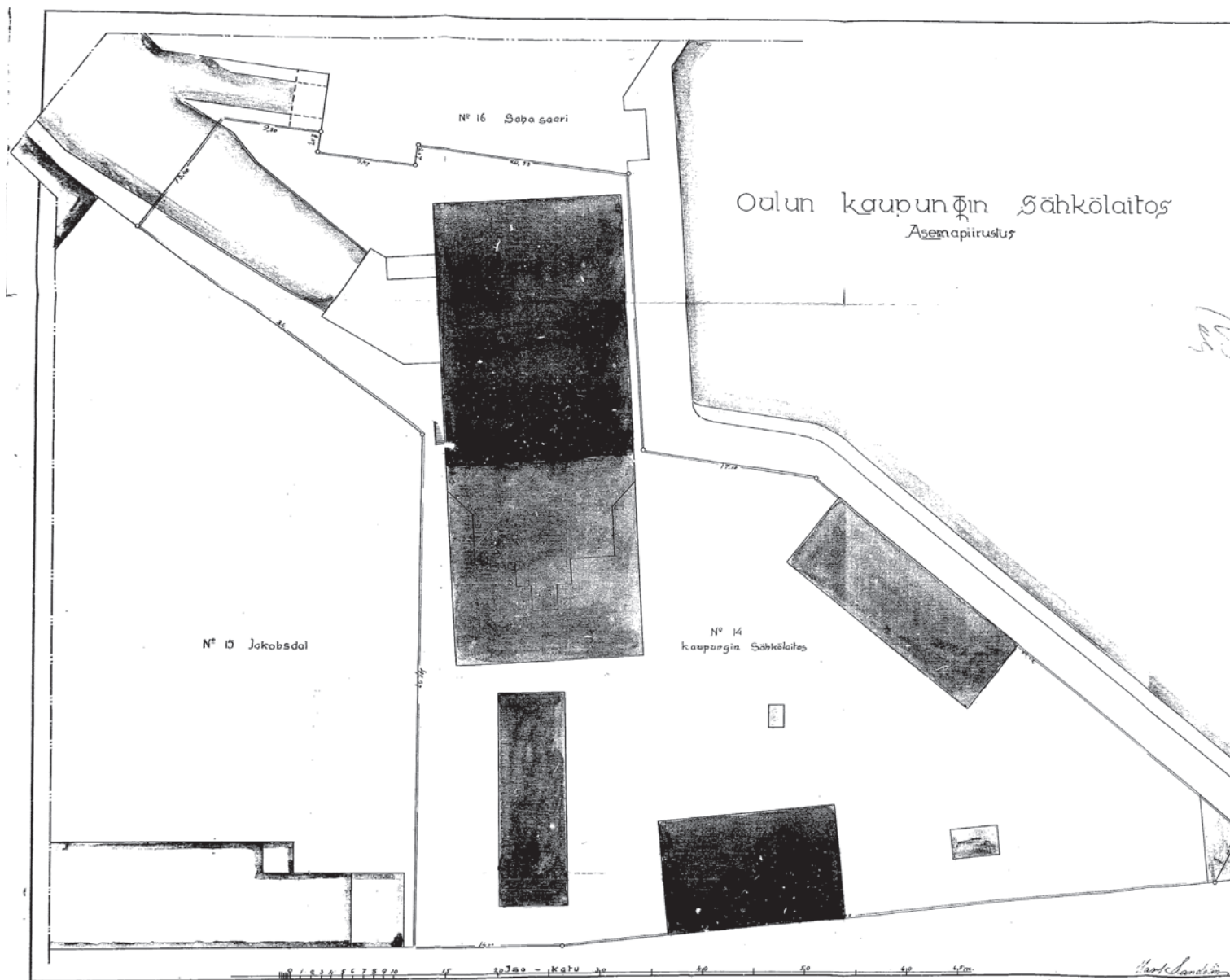

- 1909
- 1920
- 1970
- 1985

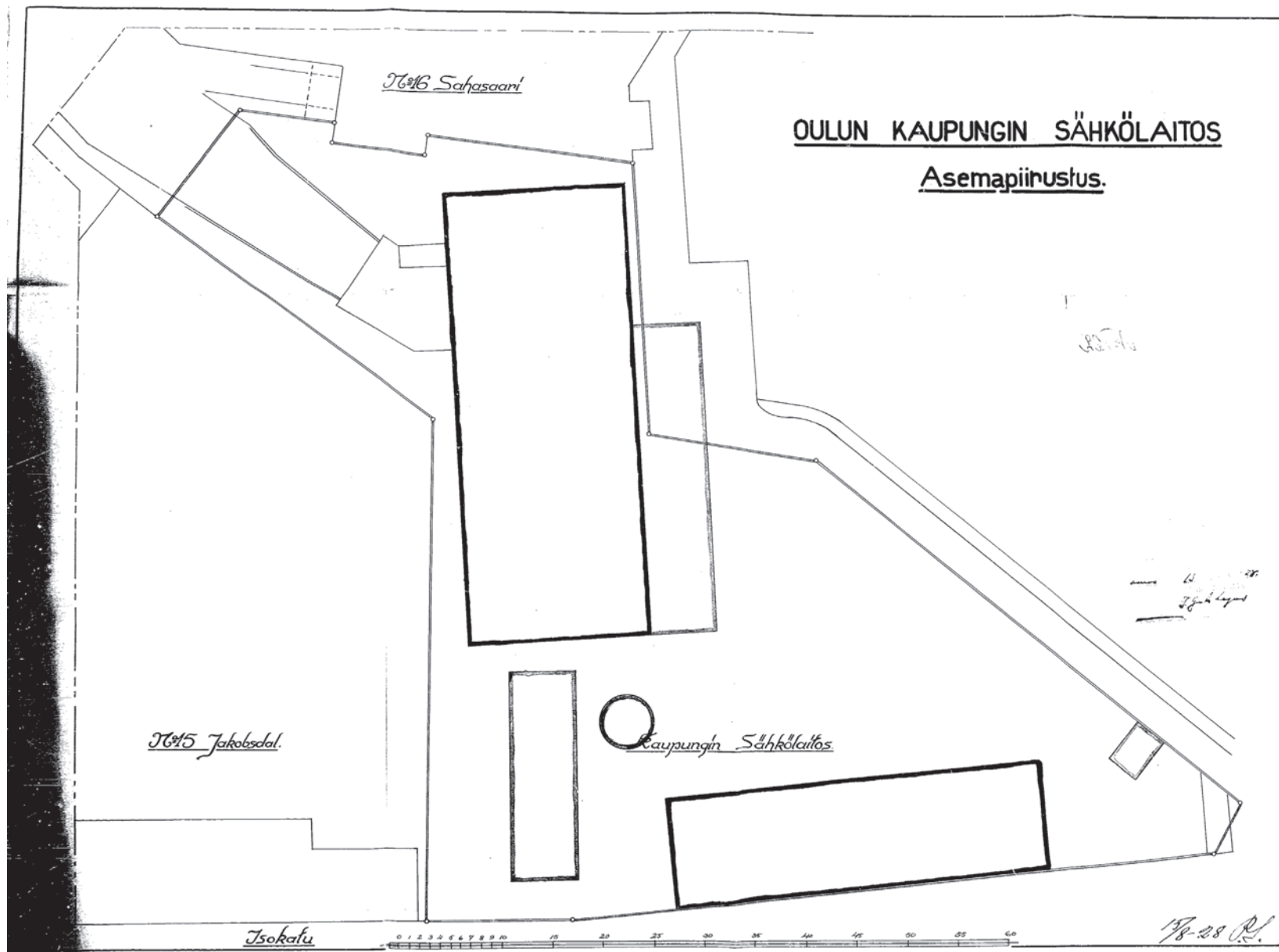
Konttorirakennuksen kellarin ja ensimmäisen kerroksen säilyneisyys syksyllä 2009. Rasteroiduilla alueilla on näkyvillä vuotta 1985 vanhempia pintoja.

Konttorirakennuksen toisen ja kolmannen kerroksen säilyneisyys syksyllä 2009. Rasteroiduilla alueilla on näkyvillä vuotta 1985 vanhempia pintoja.

Asemapiirros vuodelta 1919.

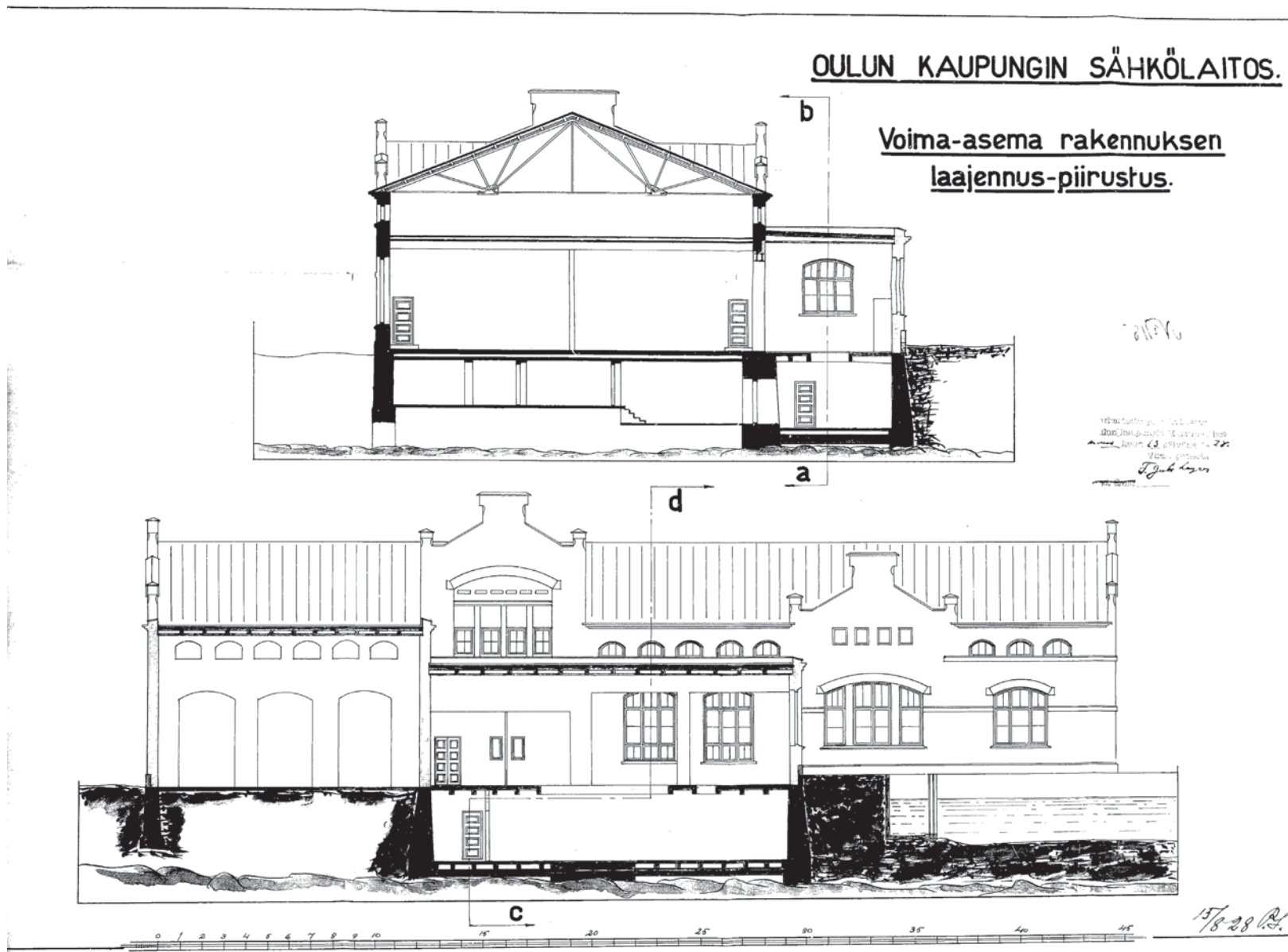
Asemapiirros vuodelta 1928.

Voimalan julkisivupiirustuksia vuodelta 1928.

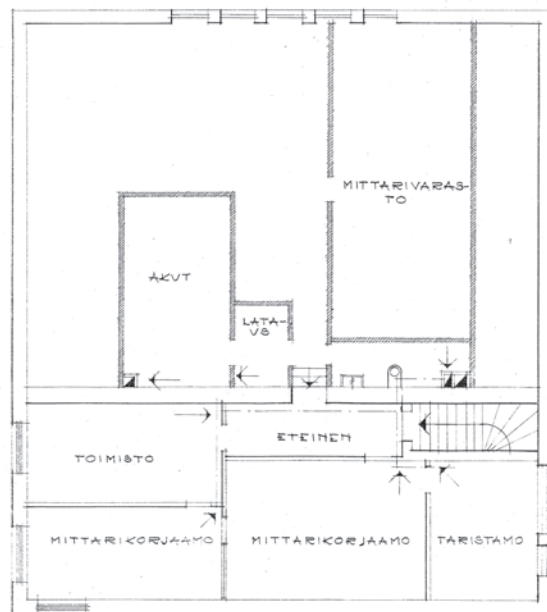

Voimalan julkisivu- ja leikkauspiirustuksia vuodelta 1928.

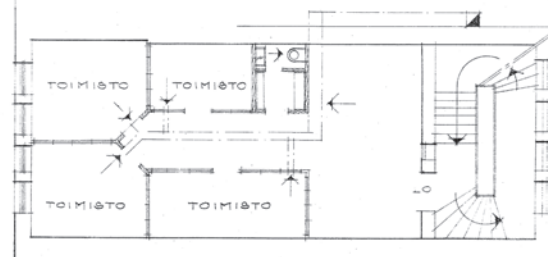

Voimalan leikkauspiirustuksia vuodelta 1928.

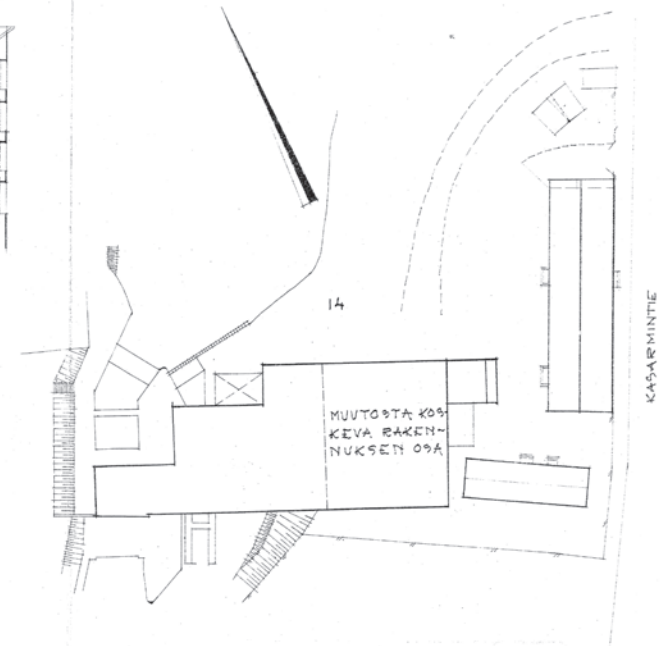
VLLAKKOKERROKSEN MUUTOS 1/100

II-KERROKSEN MUUTOS 1/100

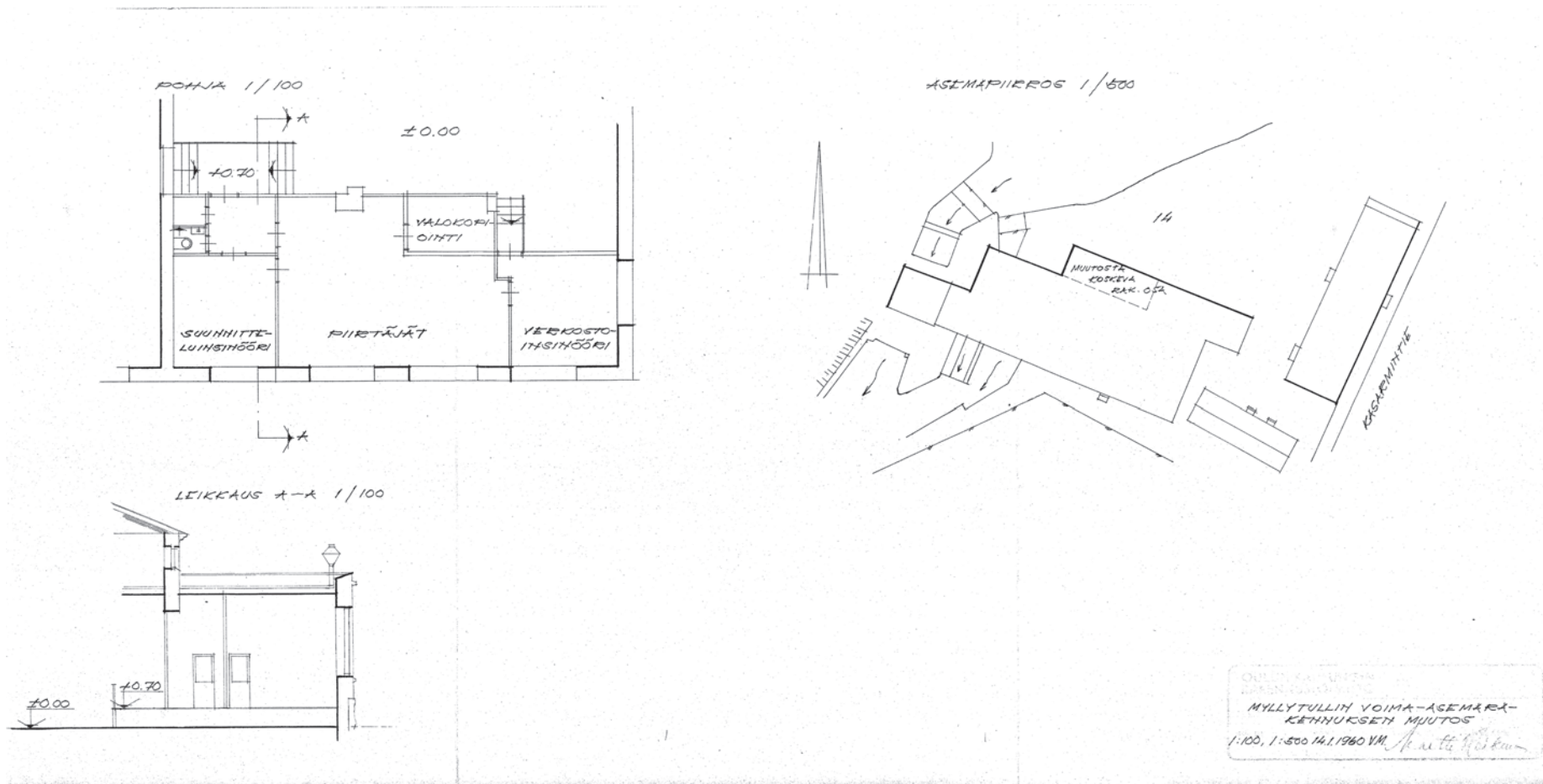

ASEMAPIIRROS 1/500

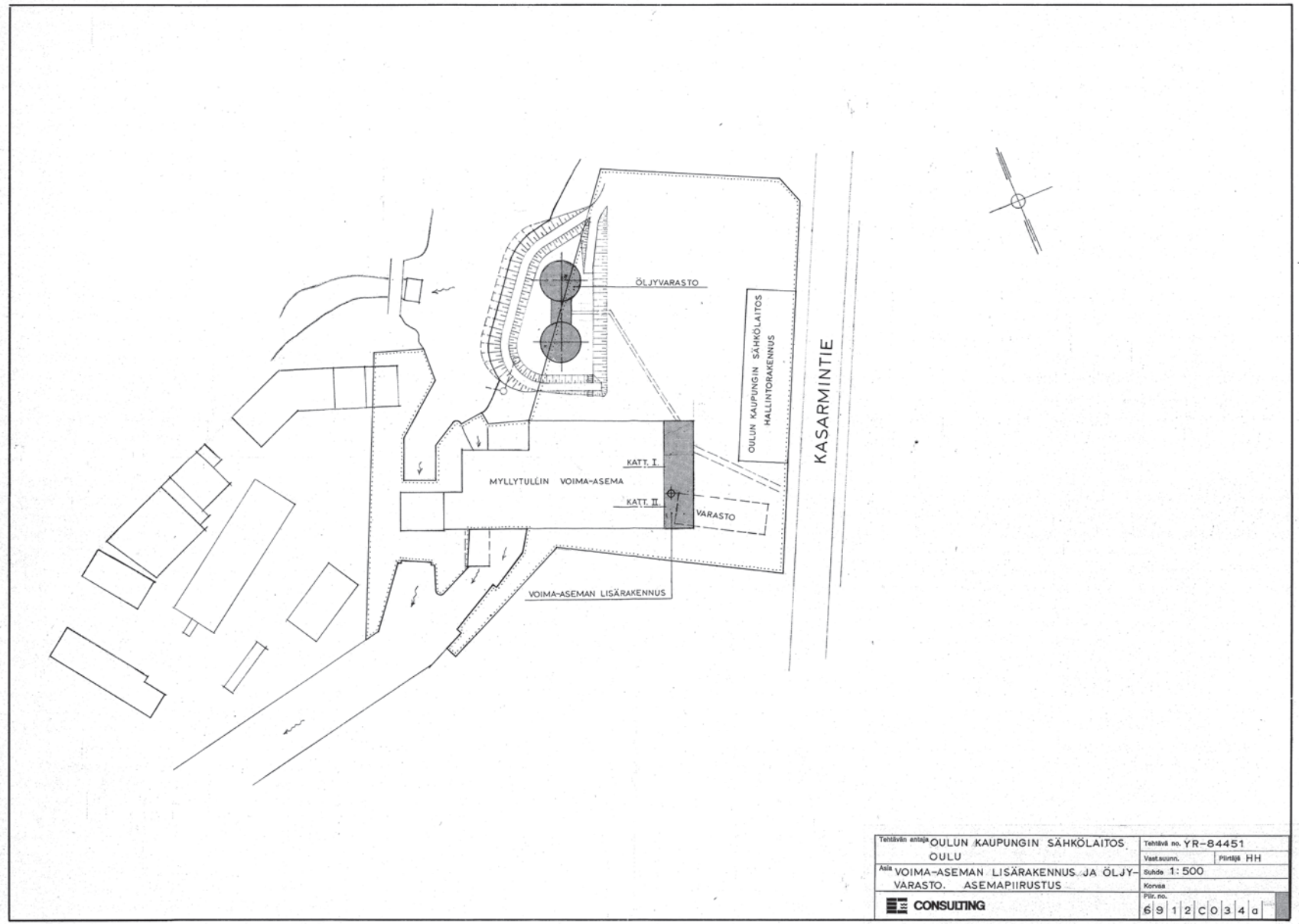

MYLLYTULLIN VOIMA-ASEMA-
RAKENNUKSEN MUUTOS
1/100, 1/500 16.2.1959
VM. *Antti Piipponen*

Voimalan muutospirustuksia vuodelta 1959.

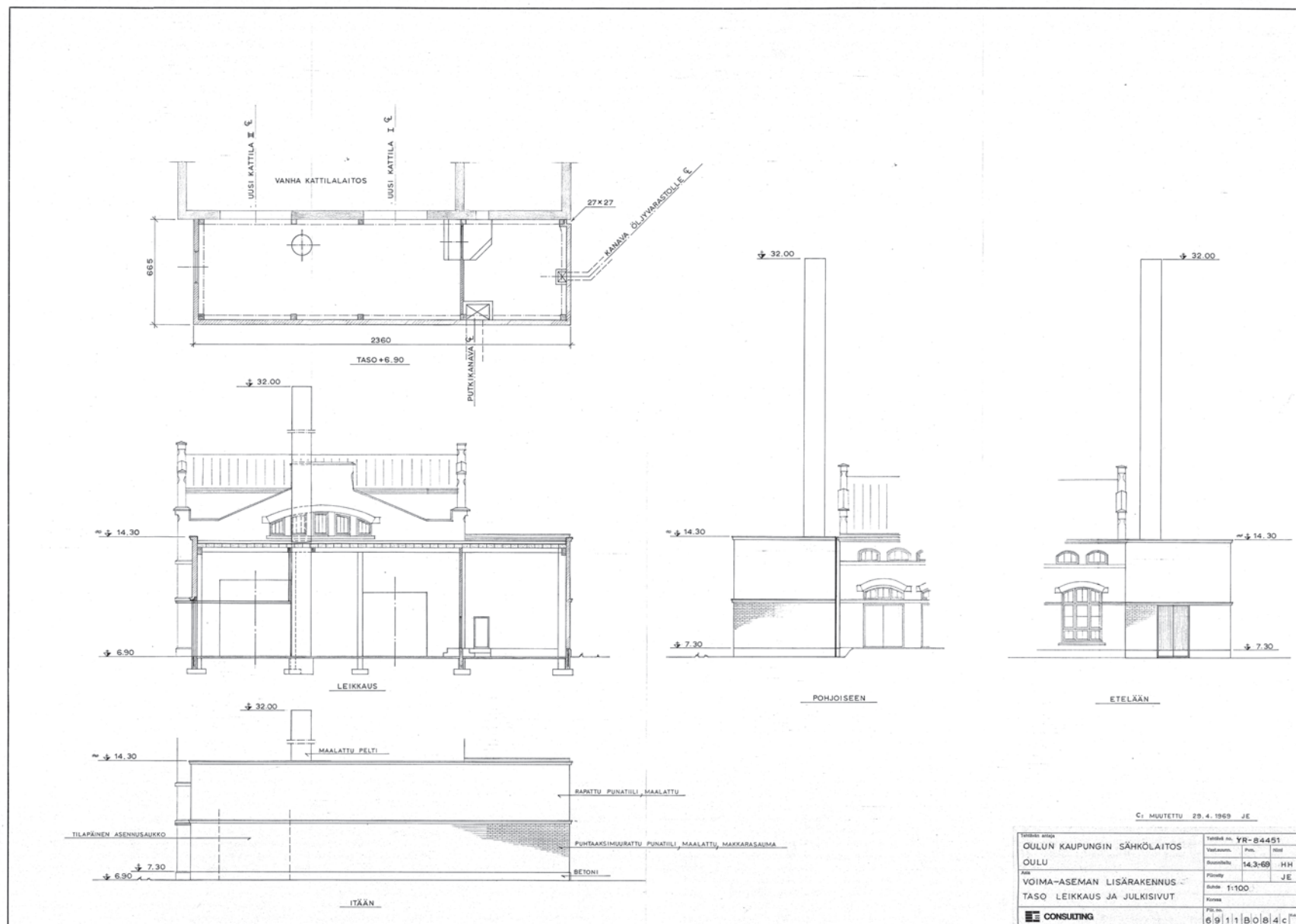

Voimalan muutospiirustuksia vuodelta 1960.

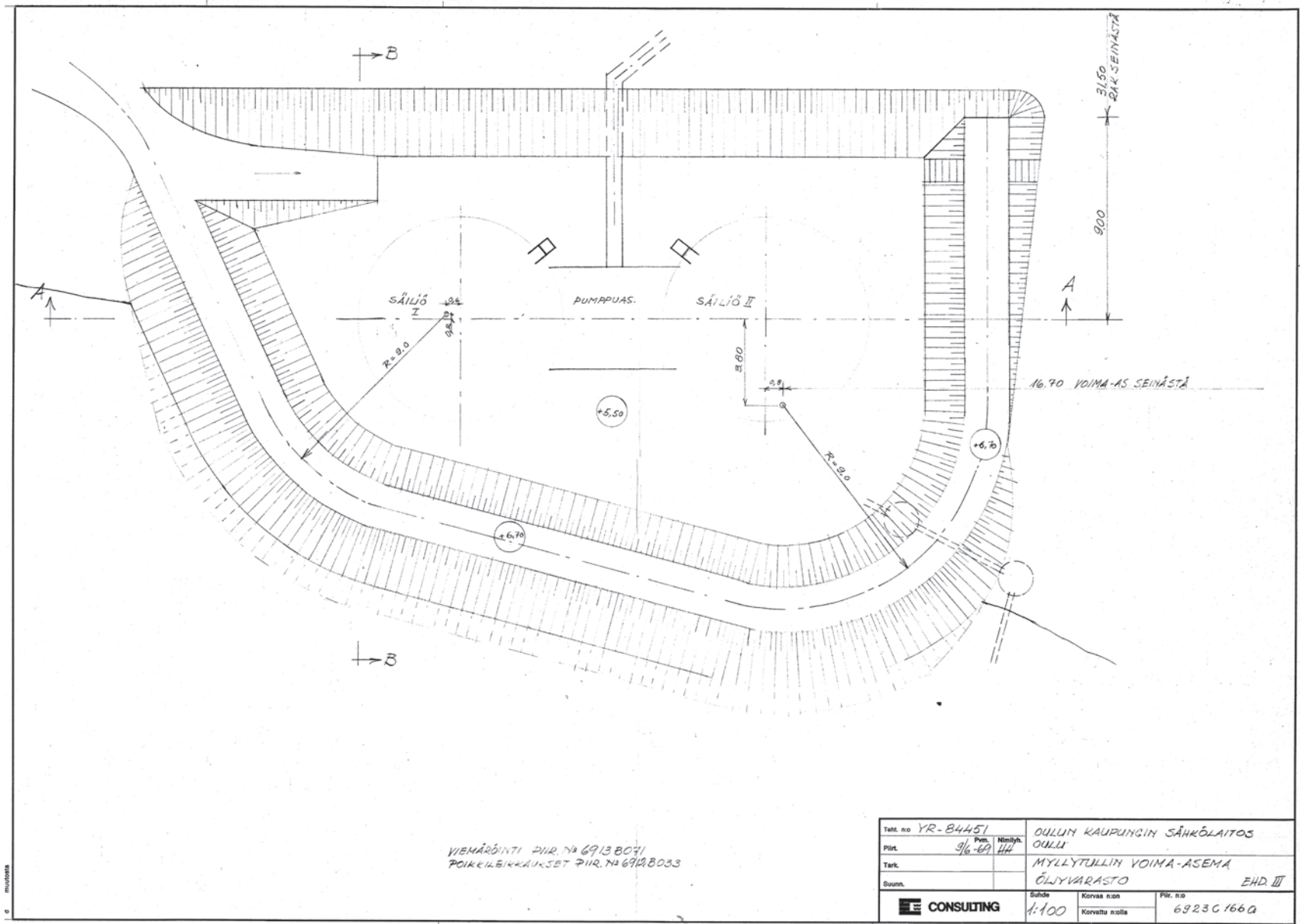

Tekijän nimi	OULUN KAUPUNGIN SÄHKÖLAITOS OULU	Tekniikki no.	YR-84451
Asi	VOIMA-ASEMAN LISÄRAKENNUS JA ÖLJYVARASTO. ASEMAPIIRUSTUS	Vastuun.	Piiritsija HH
		Suhte	1:500
		Korvaa	
		Piir. no.	6912C034a

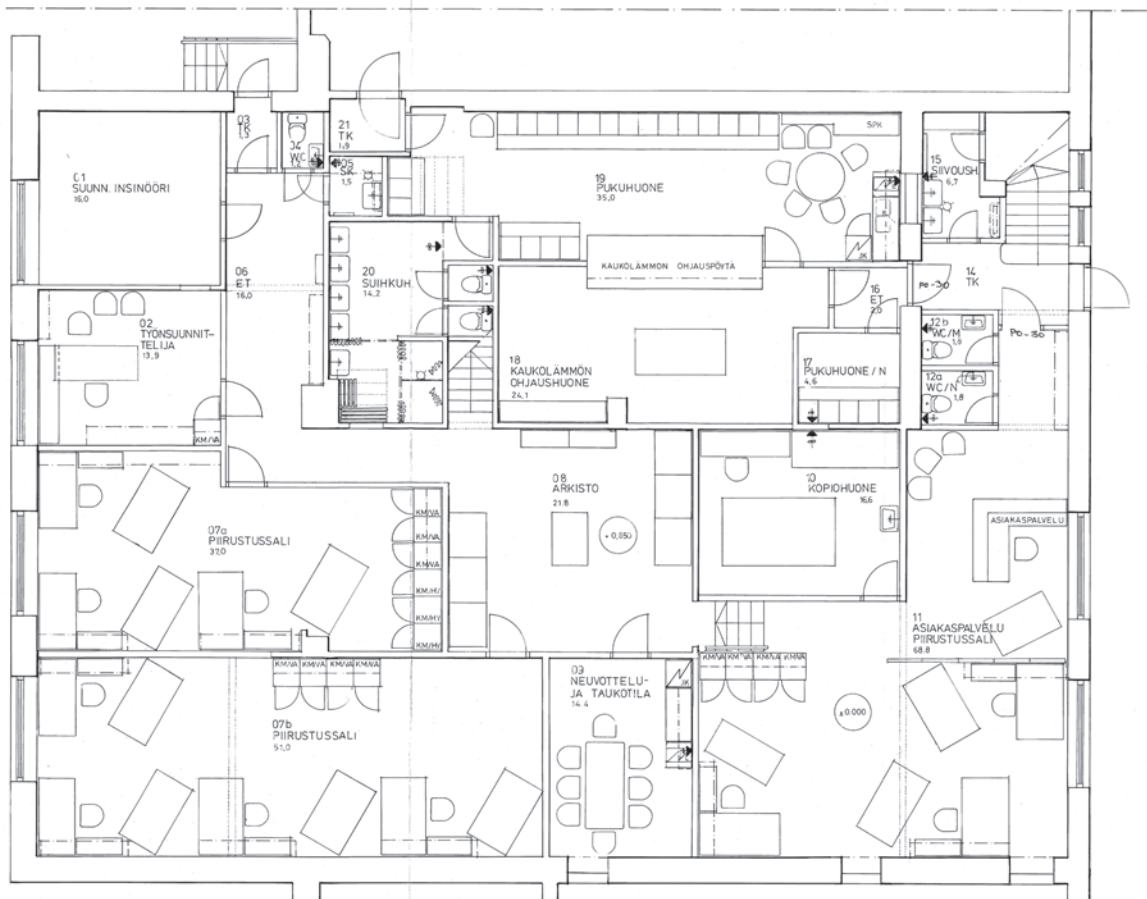
Asemapiirros vuodelta 1969. Kaukolämpökeskus ja öljysäiliöt.

Voimalan muutospirustuksia vuodelta 1969.

Piirustus öljysäiliöistä vuodelta 1969.

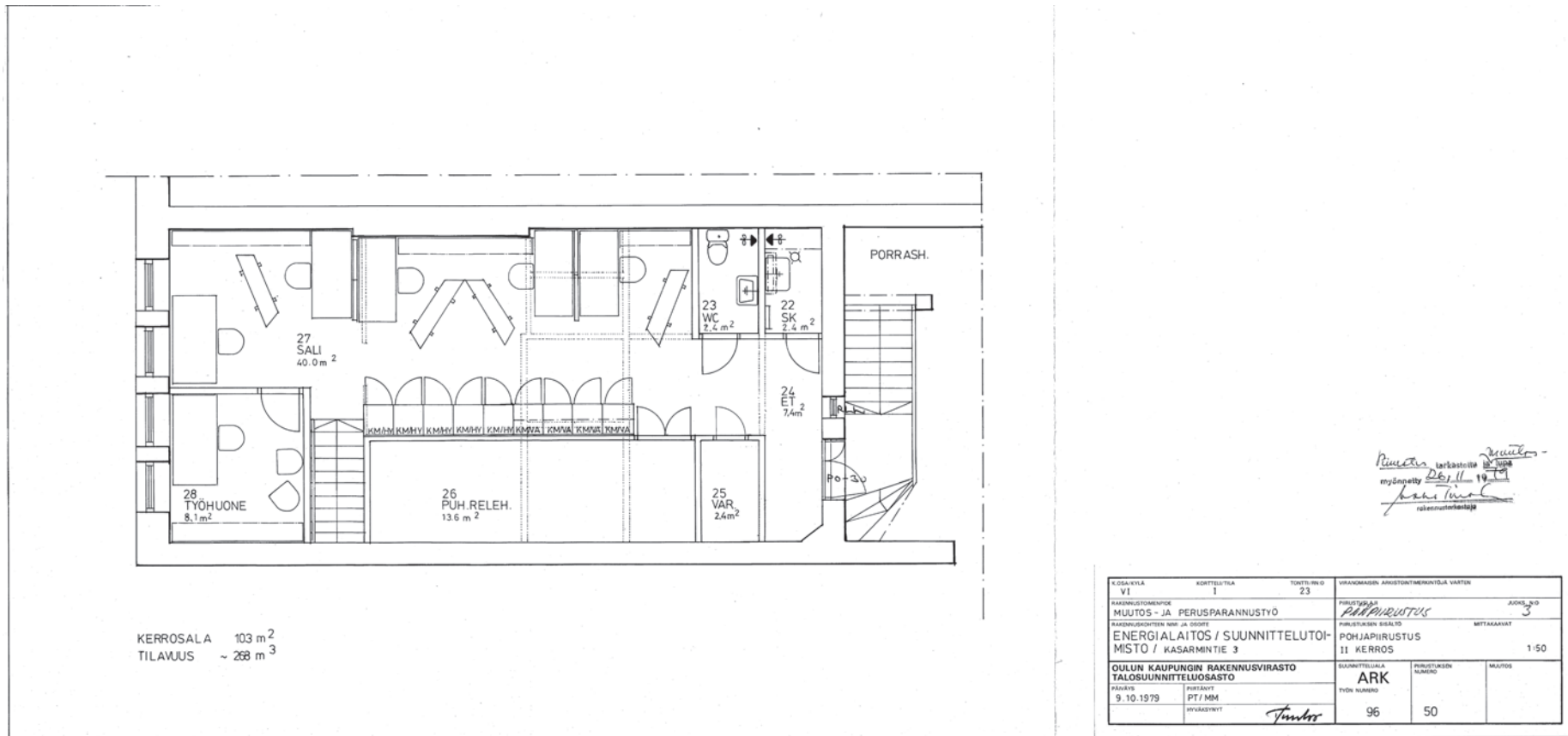

KERROSSALA 430.0 m²
 TILAVUUS 2365.0 m³

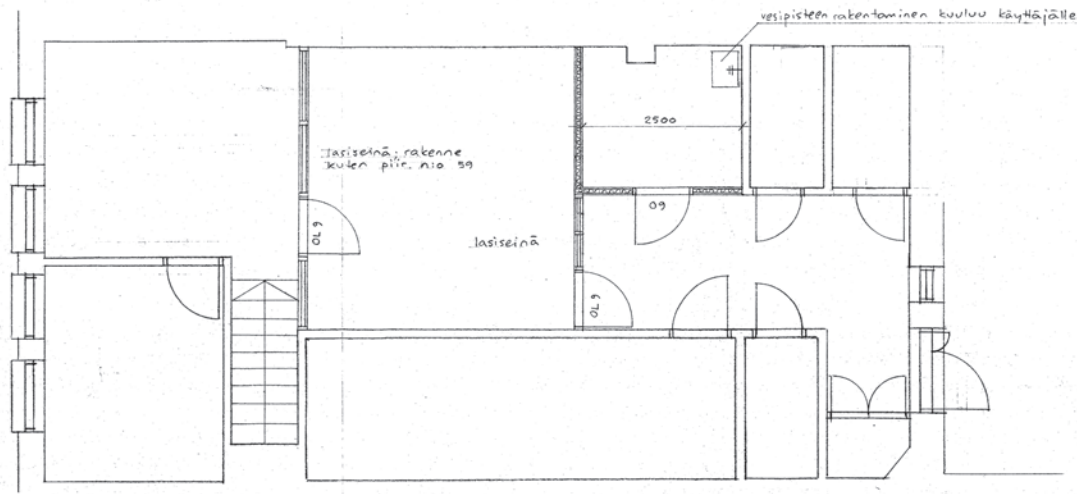
Arkkitehti: Pentti
Arkkitehti: Pentti
Arkkitehti: Pentti

KUVA N:o 1	KORTTELINUMERO	TALON N:o	VIKKONUMERO
VI	I	23	23
KÄYTTÖTARKOITUS	MAKSETTU	ALUE N:o	
MUUTOS- JA PERUSPIIRUSTUS	2000000000	2	
ENERGIALAITOS / SUUNNITTELUOSI- TO / RAHARINTE 3	ENERGIALAITOS / SUUNNITTELUOSI- TO / RAHARINTE 3	1 KERROS	1:50
OSUUSYHTIÖN KÄYTTÖTARKOITUS	OSUUSYHTIÖN KÄYTTÖTARKOITUS		
TALOUSSUUNNITTELUOSI- TO / RAHARINTE 3	TALOUSSUUNNITTELUOSI- TO / RAHARINTE 3		
10.10.1979	10.10.1979	96	49

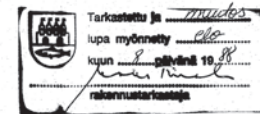
Voimalan ensimmäisen kerroksen muutospiirustus vuodelta 1979.

Voimalan toisen kerroksen muutospiirustus vuodelta 1979.

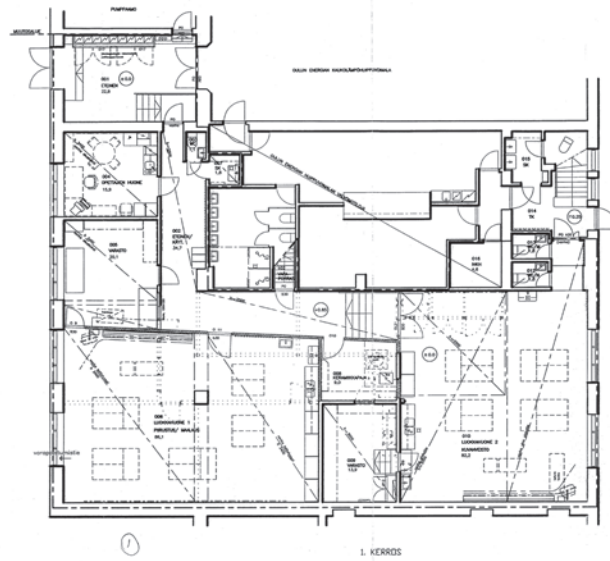
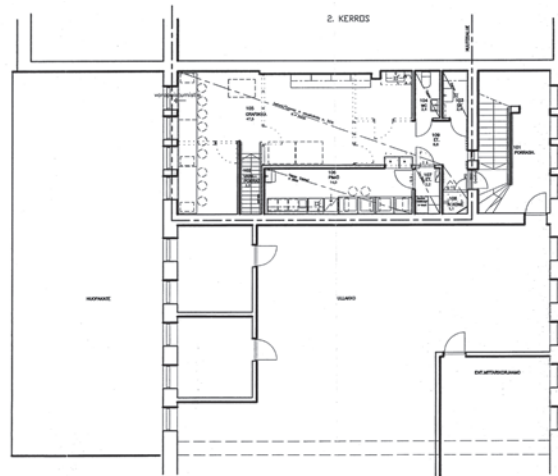
vanha lattiamatto poistetaan ja korvataan akustaanieristetyllä muovimatolla

vesipiste lisätty pimeään 22.7.88

KIOSKI/KYLA	KORTTELITIA	KONTTUNRO	VIRANOMAISEN ARVIOINTIMENKINTÖJÄ VASTEN	
RAKENNUSLOMMEKKE		PIIRUSTUSLAI		ALUE N:O
muutos- ja korjaustyö		työpiirustus		
RAKENNUSKOHTEEN NIMI JA Osoite		PIIRUSTUKSEN SISÄLTÖ		MITTAKAAVAT
kasarmatie 3, voimalaraken- tus		OM-keskus / kuvakeskus		1:50
		2. krs		
OULUN KAUPUNGIN RAKENNUSVIRASTO TALOSUUNNITTELUOSASTO		SIANNTIELIALA	PIIRUSTUKSEN NUMERO	MUUTOS
		ARK	60	
PÄIVÄS	PIIRITÄNT	TYÖN NUMERO		
13.5.88	Matti KURMINEN	96		
	HYVÄKSIINT			

Voimalan toisen kerroksen muutospiirustus vuodelta 1988.

MAUTSALUUS	1. KRS	2. KRS	YHT.
BRUTTOALA	104 M ²	353 M ²	457 M ²
TILAVUUS	N. 350 M ³	1660 M ³	1950 M ³

*KRRC
19.9.95/98/12
R. 1100/98*

Rakennuksen / Tilamääräyksen
muutokset / lisäselvitykset
11/12/19.98 ja 10/12/98
pöytäkirjat, lisäselvitykset

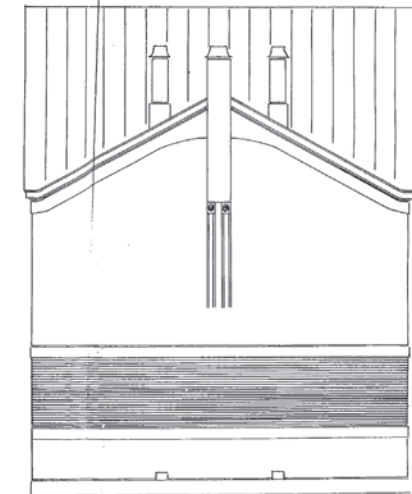
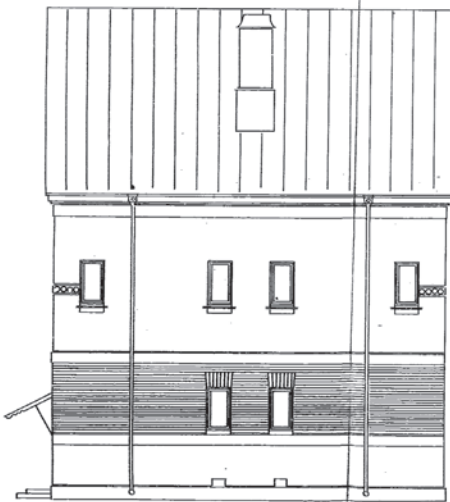
Kaupunki	Kunta	Talvi	Wastoinen esittelymerkintä	veton
20	21	22		
Rakennuslupamäärä	Korjaus	Uudistus	Wastoinen esittelymerkintä	veton
KORJAUS JA HUOLTO	UUDISTUS	UUDISTUS		
Rakennusluvan nro ja osasto	Rakennusluvan nro	Mittakaava		
OPETUSVIRASTON PÄIKÄKÄNNYS/ KÄLYTULLIN KÖULUN KUVAMATTAIDEN TILAT KASARMIENTIE 3 00100 OULU	PÖHJÄPIIRROS 1. JA 2. KERROS	1:100		
Pöytäkirja	Seurustelu	Työn numero	Pöytäkirjan numero	
S111998	TAPIO SIIPINEN / KUSTAA SALMI	ARK	96	79
Wastoinen esittelymerkintä				
ARK	OULUN KAUPUNGIN TEKNINEN KESKUS TILAPALVELUT / TOIMITILAT	SIVOTIE 3 00100 OULU Puh. 08-5564234 Fax 08-5564238		

Voimalan ensimmäisen ja toisen kerroksen muutospirustuksia vuodelta 1998.

EHOOTUS:

ASUINRAKENNUKSEKSI MONTTÖÖRI TEKNIKKOA JA KONEEN-
KÄYTTÄJIÄ VARTEN. SÄHKÖLAITOKSELLA.

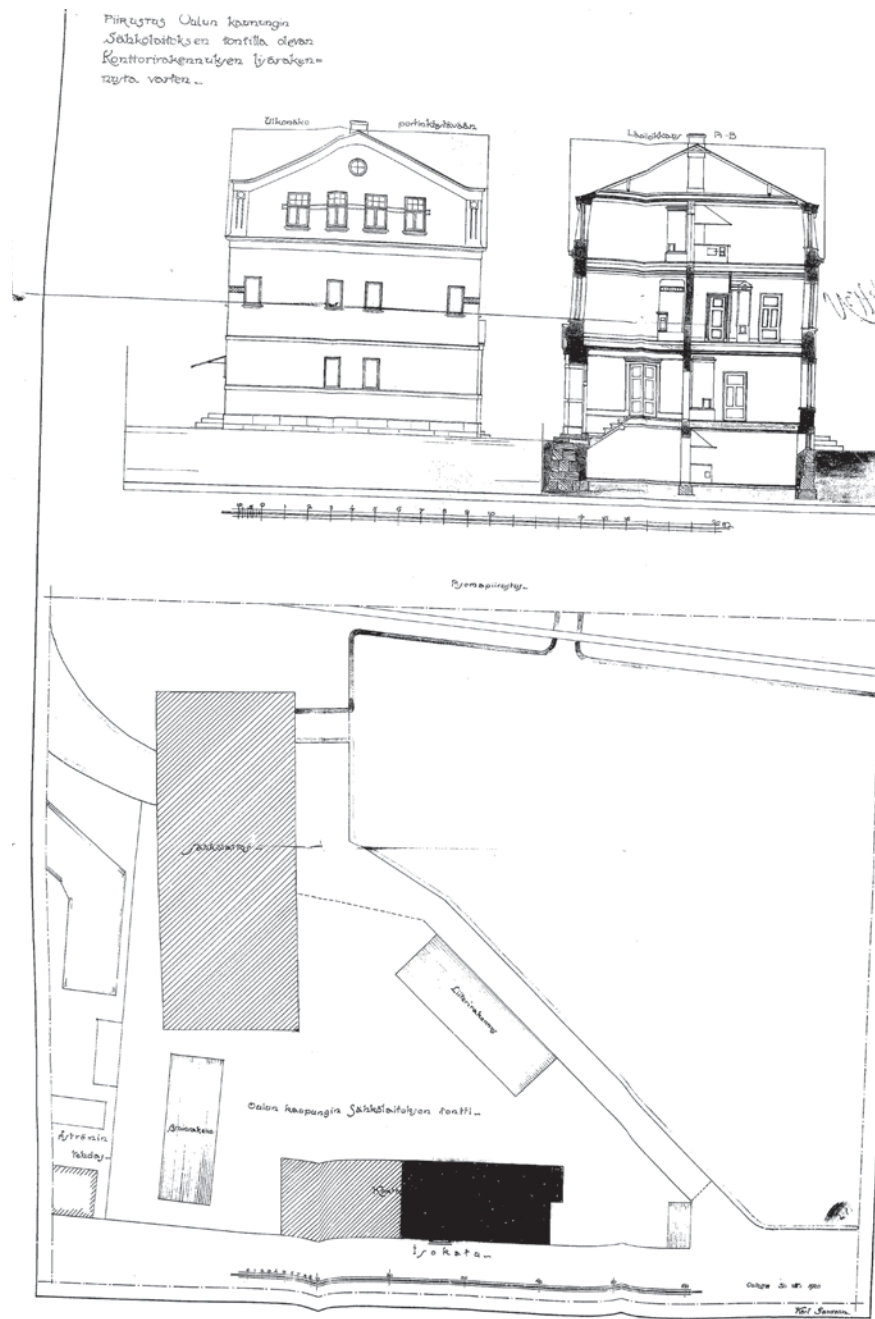
37-16

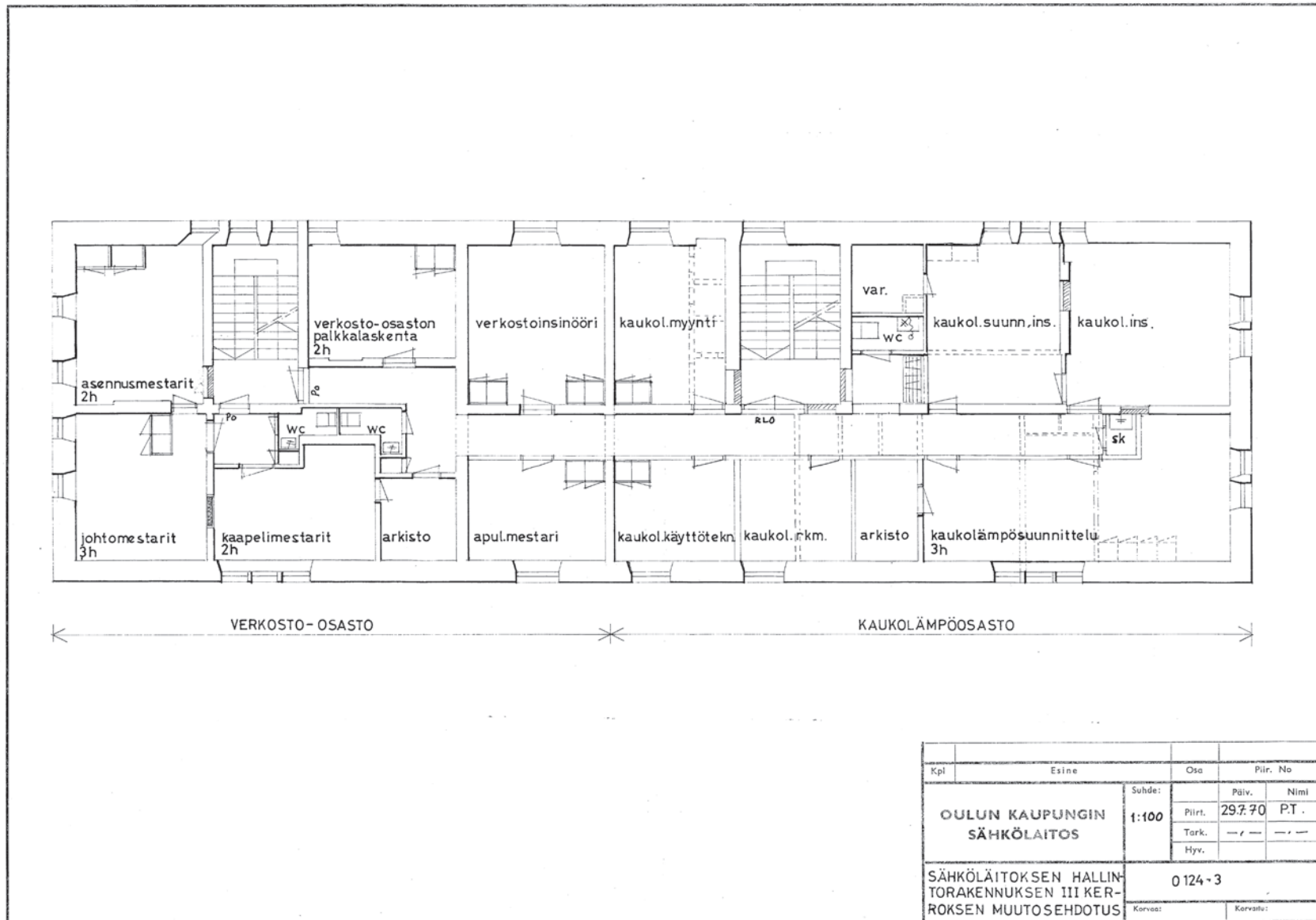
0 4 8 12 16 20 24 28 32 36 40 m

Victor J. Sucksdorff

Konttorirakennuksen julkisivupiirustuksia vuodelta 1909. Victor J. Sucksdorff.

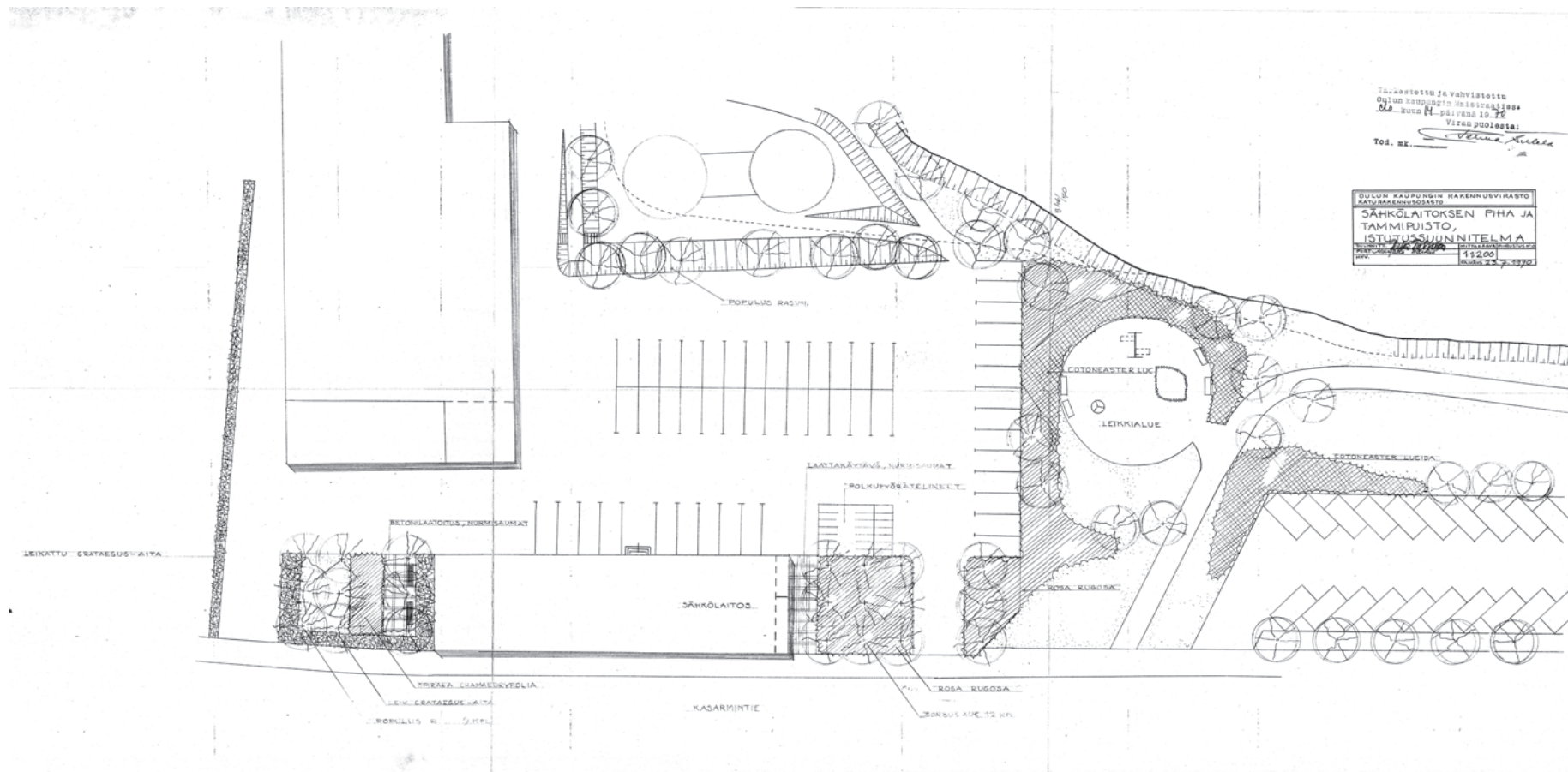

Konttorirakennuksen muutospiirustuksia vuodelta 1920. Julkisivu, leikkaus ja asemapiirros. Karl Sandelin.

Kpl	Esine	Osa	Piir. No	
		Suhde:	Päiv.	Nimi
	OULUN KAUPUNGIN SÄHKÖLAITOS	1:100	29.7.70	PT
		Tark.	--	--
		Hyv.		
SÄHKÖLÄITOKSEN HALLINTORAKENNUKSEN III KERROKSEN MUUTOSEHDOTUS		0 124 - 3		
Korvaa:		Korvattu:		

Konttorirakennuksen kolmannen kerroksen päivitetty muutospiirustus vuodelta 1970.

Asemapiirros ja istutussuunnitelma vuodelta 1970.

Jäsenen kolmena kappaleena

SELVITYS RAKENTEISTA

N:o piirustus

OULUN KAUPUNKI

Kaupunginosa Myllytulli

Kortteli 28 kortti n:o 28

Osoite Kasarmintie 3

Rakennus Oulun kaupungin Sähköla-
toksen hallintorakennus

Nimi

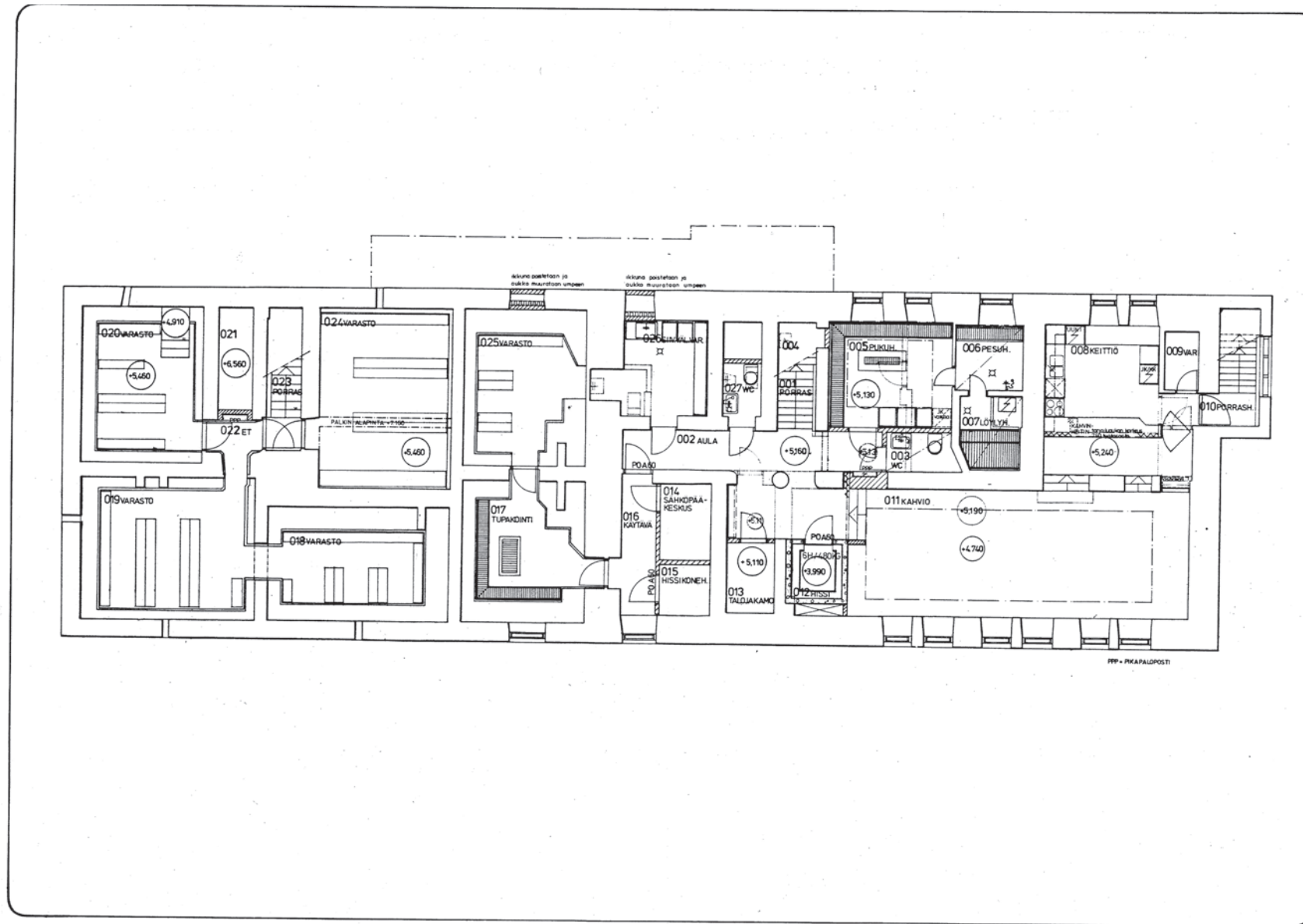
1. Perusmaa	
2. Perusrakenteet	Entiset
3. Ulkoseinärakenteet 1)	Entiset; kahden kiven tiiliseinä
4. Väliseinärakenteet 1) a. Huoneistojen väliset b. Kevyet	Entiset; rakennuksen keskellä pituussuuntainen 1 ¹ / ₂ -kiven tiiliseinä. a. -"- tilestä. b. -"- rapattuja puurunkoisia. Uudet; kevyitä, puurunkoisia, lujalevyypintaisia

1) Rakennepaksuudet lämpö- ja äänieristykset ym.

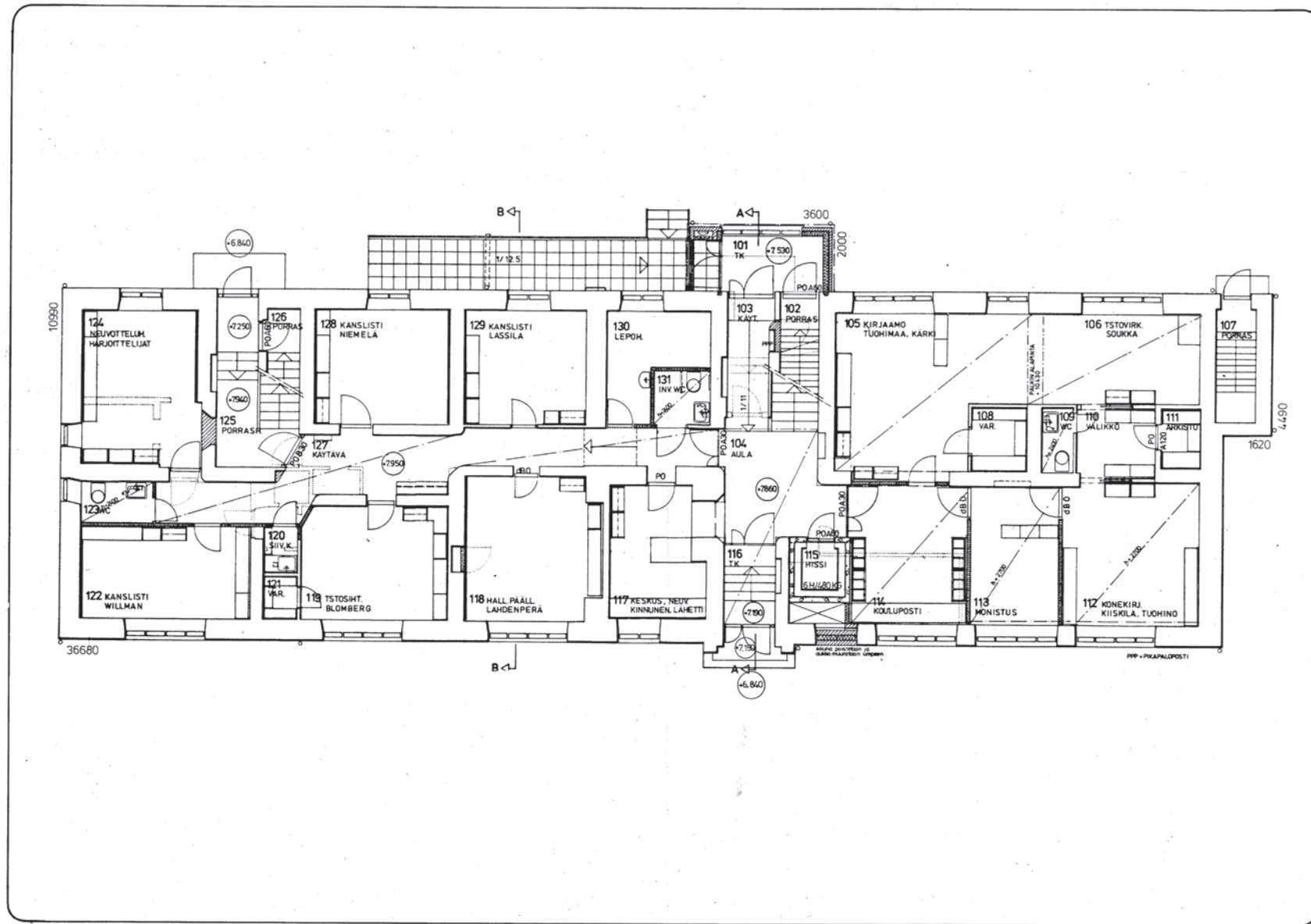
Selvitys rakenteista vuodelta 1970.

5. Alapohjarakenne 1)	Kellarin alapohja: betonilaatta. Kellarikerros/I kerros: entiset; teräspalkkien varassa tiiliholvi, jonka päällä puurunkainen lattia.
6. Välipohjarakenteet 1)	Entiset; puurunkoiset. VERHOITAN 1/4 - VERHOUKSELLA
7. Yläpohjarakenne 1)	Entiset; puurunkoinen. VERHOITAN 1/4 - VERHOUKSELLA
8. Alasasketut katot	-
9. Vesikattorakenteet	Entinen; puurunko, peltikate.

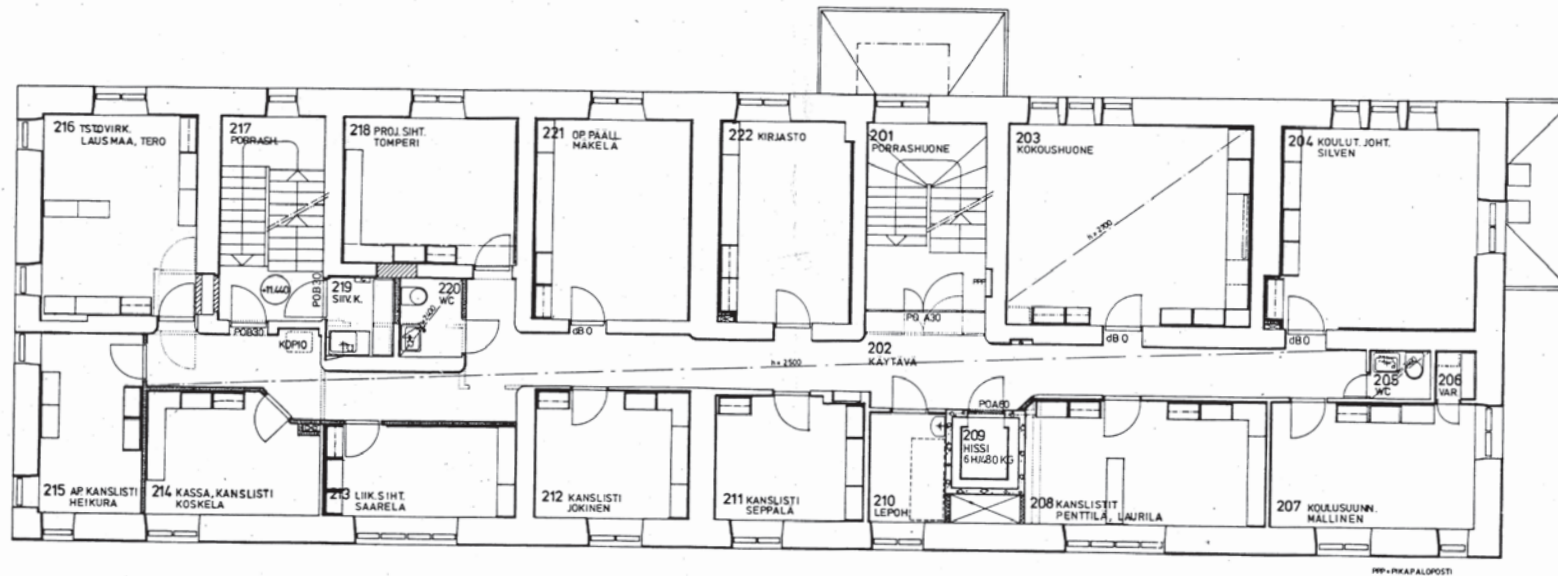
10. Porrashuoneet a. seinärakenteet b. huoneistojen ovet c. kattojen äänieristys d. askelmien nousu ja etenemä	a. Entiset; 1 1/2-kiven tiiliseinät. b. Palo-ovet B ₁ , A-portaassa lankalasiovet, teräsrakenteiset. d. 17,5/30
11. Hornit a. savu- b. ilmanvaihto	1/2-kiven " --
12. Lattioiden pintamateriaali	Finnflex-laatta
13. Muut selvitykset	
14. Laatijan allekirjoitus	Oulu 6 / 8 19 70 <i>Pekka Tenhunen</i> Pekka Tenhunen, rkm.

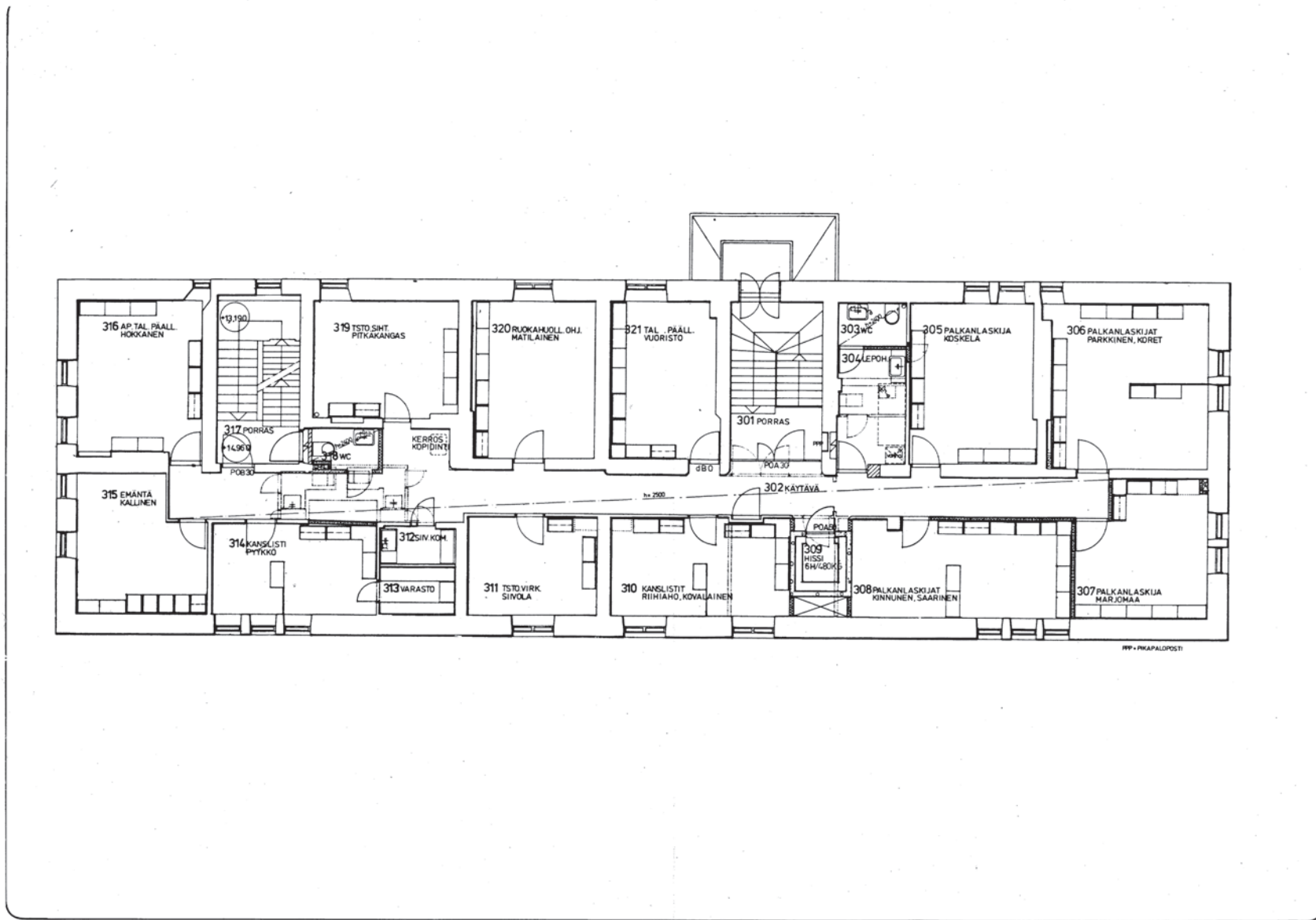
Konttorirakennuksen kellarin muutospiirustus vuodelta 1985. Arkkitehtitoimisto Martti Väisänen Ky.

Konttorirakennuksen ensimmäisen kerroksen muutospiirustus vuodelta 1985. Arkkitehtitoimisto Martti Väisänen Ky.

Konttorirakennuksen toisen kerroksen muutospiirustus vuodelta 1985. Arkkitehtitoimisto Martti Väisänen Ky.

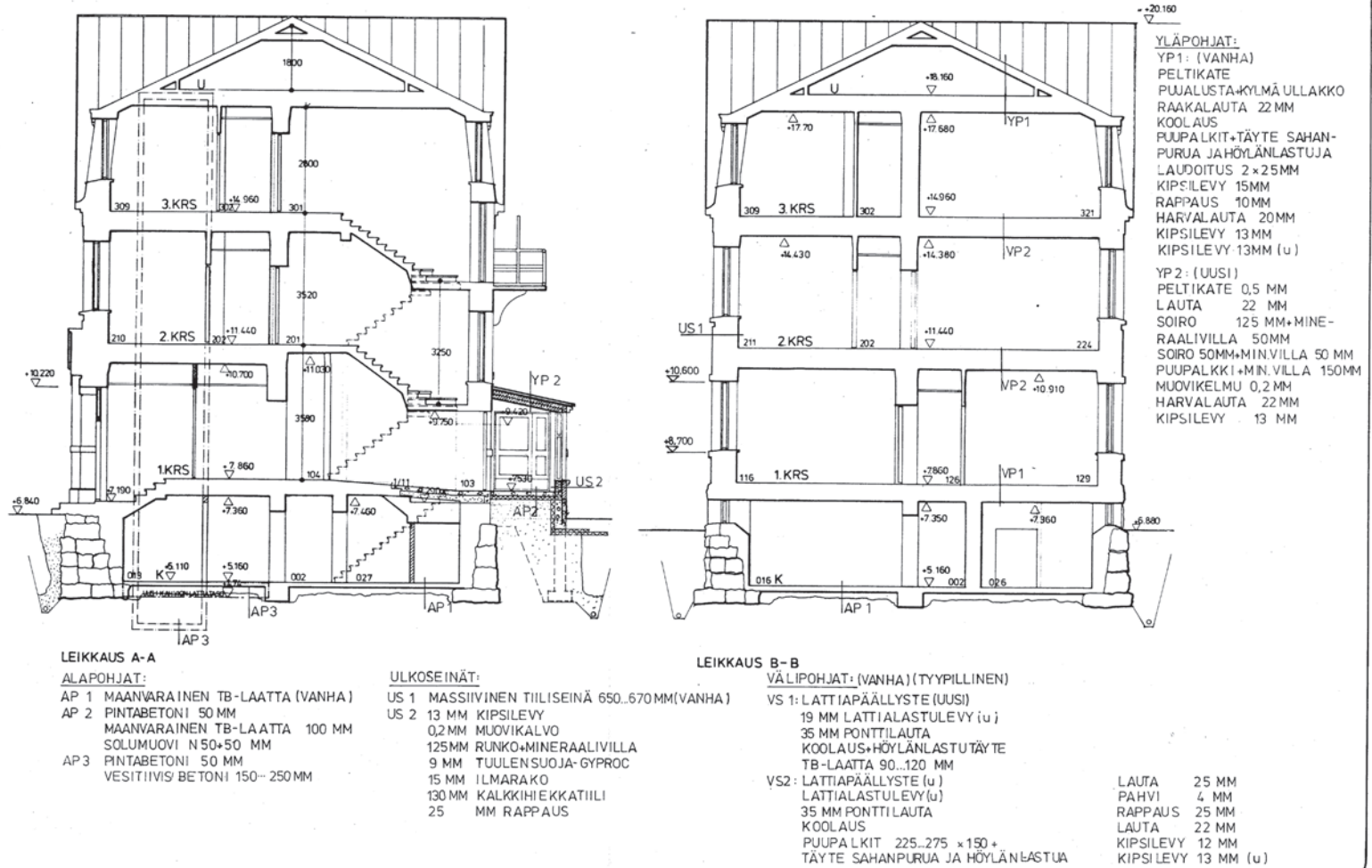
Konttorirakennuksen kolmannen kerroksen muutospirustus vuodelta 1985. Arkkitehtitoimisto Martti Väisänen Ky.

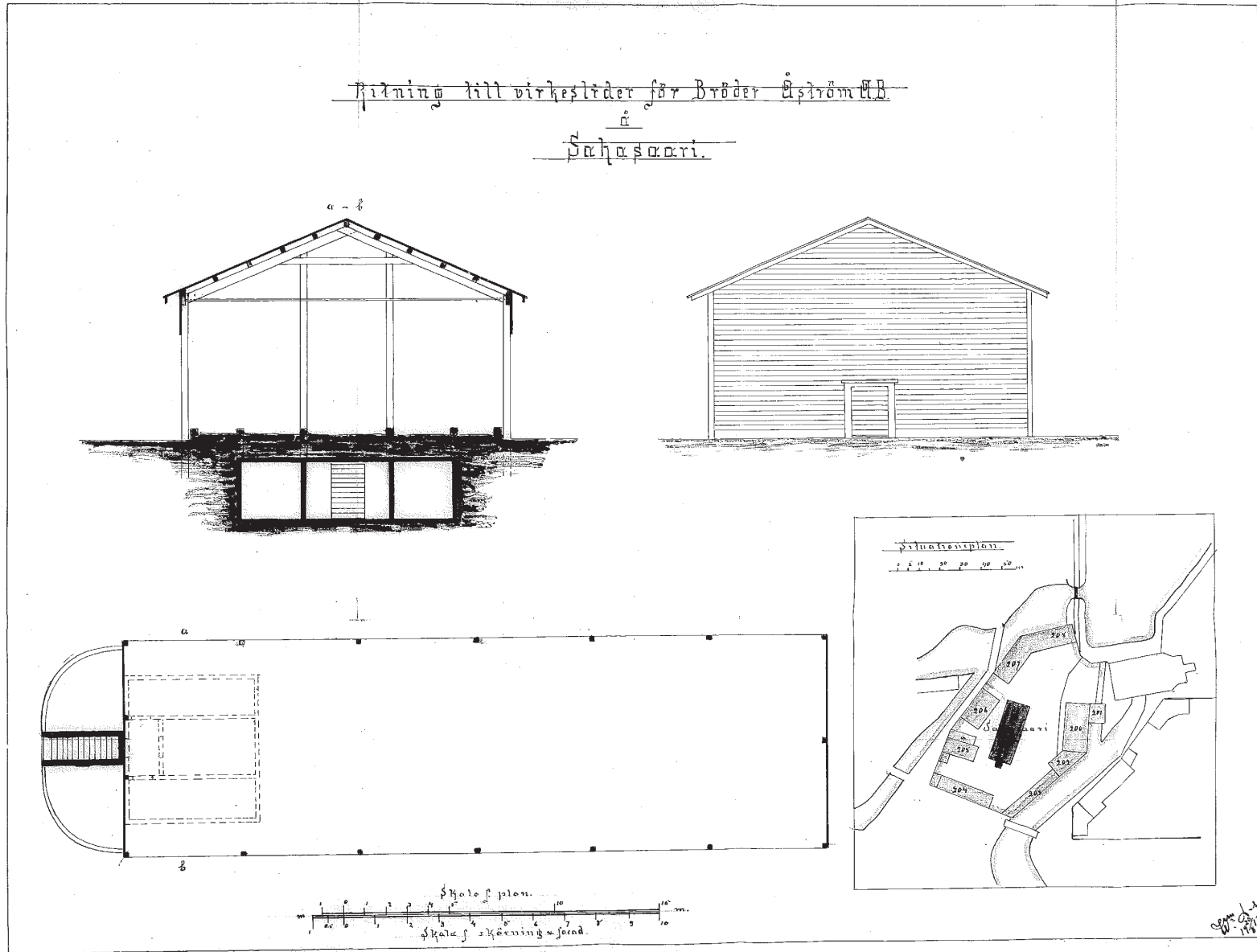
Konttorirakennuksen julkisivujen muutospirustuksia vuodelta 1985. Arkkitehtitoimisto Martti Väisänen Ky.

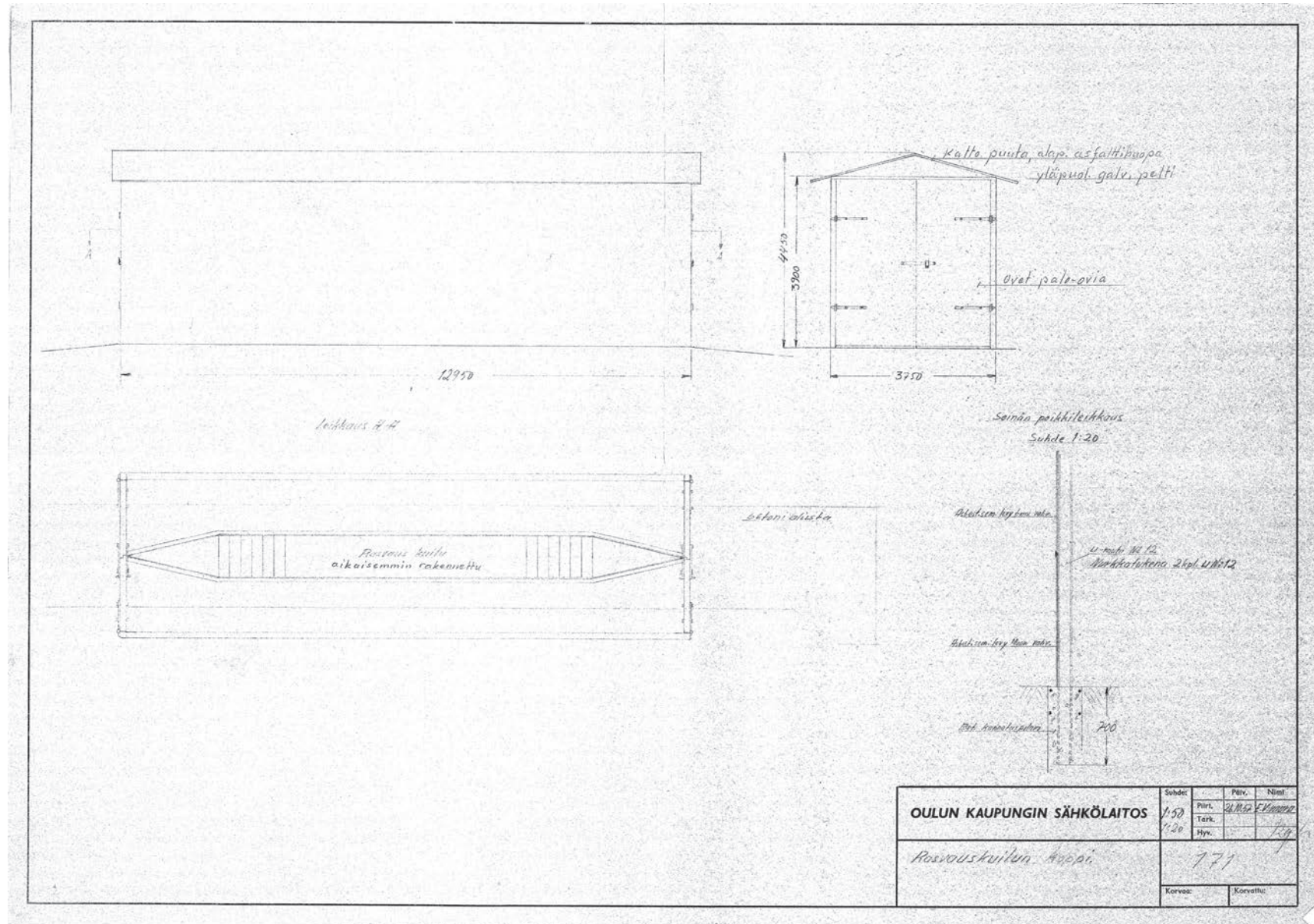
Konttorirakennuksen julkisivujen muutospirustuksia vuodelta 1985. Arkkitehtitoimisto Martti Väisänen Ky.

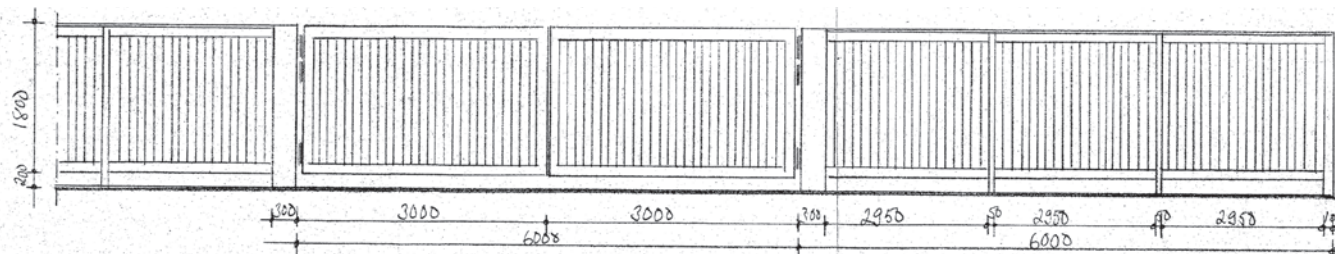
Konttorirakennuksen leikkauspiirustukset vuodelta 1985. Arkkitehtitoimisto Martti Väisänen Ky.

Sahasaren puuaiterin piirustukset vuodelta 1913.

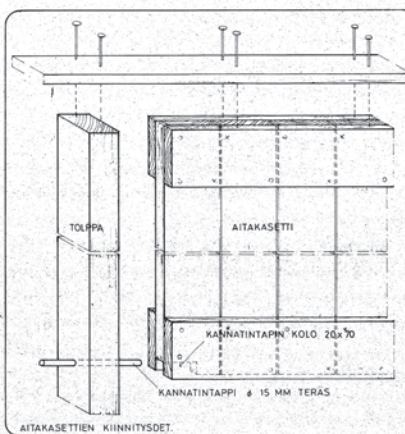
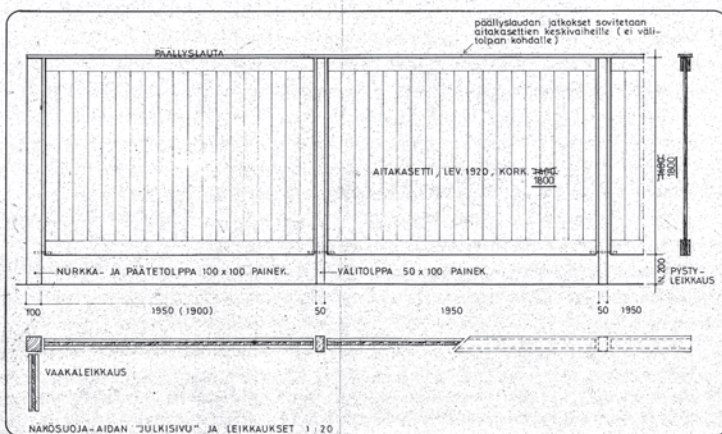
Sahasaaren rasvauskuilun kopin piirustukset vuodelta 1957.

AITA -PIENTALOJEN NÄKÖSUOJA-AITA TYPPI A
 PORTTI TERÄSRUNKOINEN PORTIN Pylväät betonia.
 PORTIN JA AIDAN VÄRI VALKOINEN

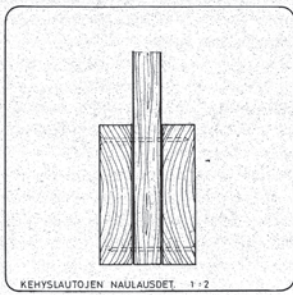
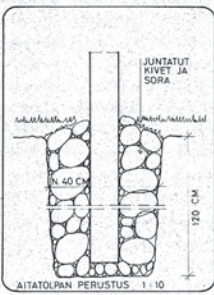
Tarkastettu ja *aita*

PIENTALON NÄKÖSUOJA-AITA **TYYPPI A**

- Näkösuoja-aita rakennetaan asemapiirustuksessa ootutussa laajuudessa.
- Kukin aitausjakso päätetään yleensä poikittaisella yhden kasetin mittaisella osalla tai aidan päätte liittyvä rakennuksen seinään tai pilaariin.
- Aitatolpat tehdään painekyllästetyistä puutavaraista ja ne perustetaan liikkumattomiksi oikeasen perustuskuvan mukaan. Perustamisyyvyttä 120 cm on pidettävä vähimmäisyyvytensä. Perustuksen työtön on oltava routimatonta (kivet ja sora).
- Aitakasetit tehdään ulkokulvasta puutavaraista. Lautojen välinen teoreettinen rako on 1...3 mm. Kasettien teos on välitettävä liian kuivan loutaa, joka turvotessaan voi aiheuttaa kasetteihin vääntymää. Laidat maalataan rakennuslupapiirustukseen määrättyyn sävyyn mieluiten ennen kasaamista. Kukin aitalauta nautataan kehkeytiin kahdella nautalla molemmista päistään, nautat sinkittyjä.
- Aitakasetit nostetaan tolppaan olevien toristappien varaan ja kiinnitetään tolppaan alustavasti esim. nautalla tai kiilalla. Varsinainen päällyys- ja kiinnityslauta on "juokseutritavara", joka nautataan aitauskeon vatteeksi mahdollisimman pitkink lautoina (kahden kasetin yli juokseva lauta = 4 m). Päällyyslauta nautataan kiinni sekä kasetteihin että vähintään toiseen päähän. Purkiessa päällyyslauta sahatan jätin. AIDAN VÄRI VALKOINEN

- TARVIKKEET**
- PUUTAVARA: AITALAUDAT (PYSTYLAUDAT) 19x100, PIT. 1400 19 KPL (= 30 JM, SISÄLTÄÄ N. 15% HUKKAVARAN)
 - ALA- JA YLÄLAUDAT SEKA PÄÄLYSLAUTA 22x100 N. 11 JM (SIS. N. 15% HUKKAVARAN)
 - NURKKA- JA PÄÄTETOLPAT PAINEK. 100x100, PITUUS N. 280 CM
 - VÄLITOLPAT PAINEK. 50x100, PITUUS N. 280 CM
 - NAULAT: SINKITTYJÄ LANKANAULOJA 60x25 280 GR / AITAKASETTI
 - KANNATTIMET: RUOSTESUOJATUT TERÄSTAPIT Ø 15 MM PITUUS N. 18 CM

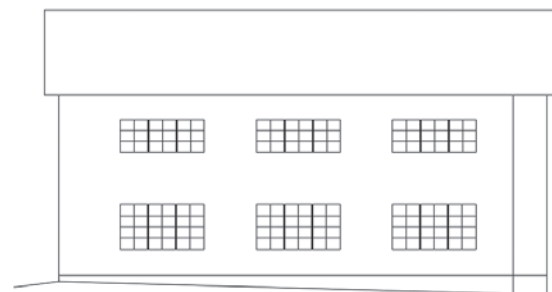
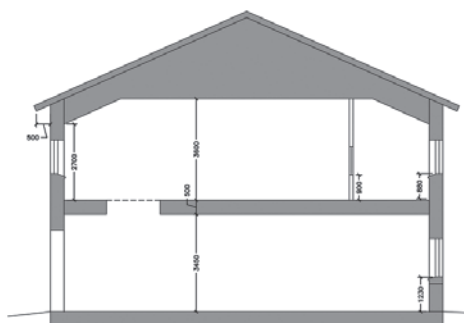
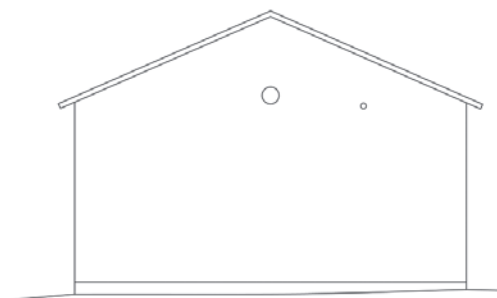
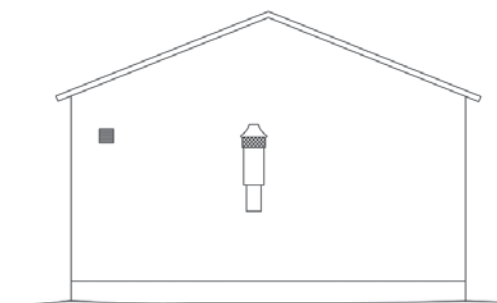
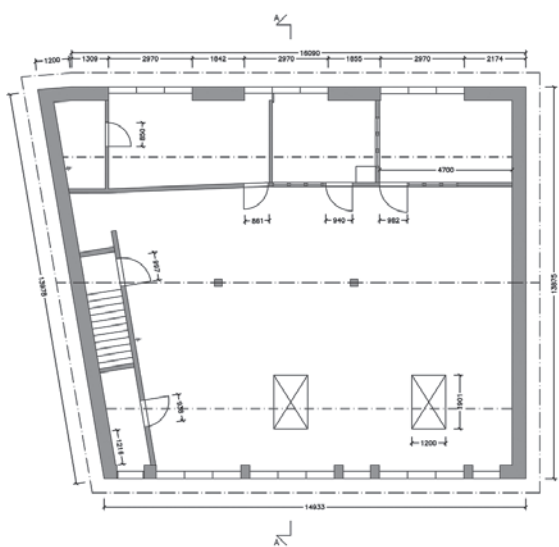
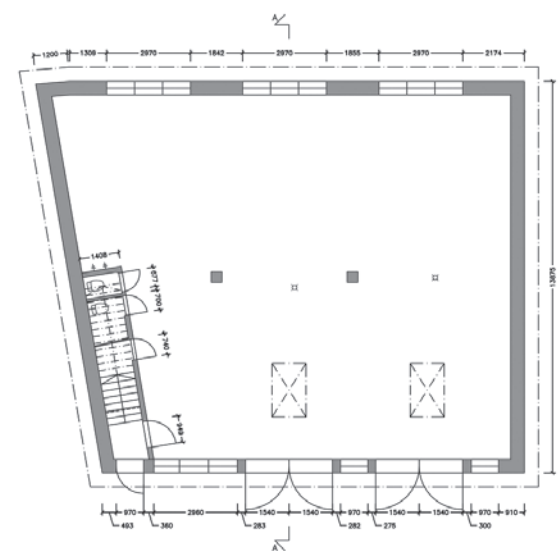
No. 2 piirustus

OULUN KAUPUNGI
 Kaupunginjohtaja HILLYTULLI (V)
 Kortteli 28 korttelin nro 28
 Osoite MAANENKATU 4

OULUN KAUPUNGIN ENERGIALAITOS
 Luovutusnro 771010 - 2
 Pvm. Muutos: 03.12.1979 J.H.

PIIRUSTUKSEN NIMI	PIIRUSTUKSEN LAJI	PIIRUSTUKSEN NÄKÖSUOJA-AIDAT	TYYPPI A
PIIRUSTUKSEN NÄKÖSUOJA-AIDAT	PIIRUSTUKSEN NÄKÖSUOJA-AIDAT	PIIRUSTUKSEN NÄKÖSUOJA-AIDAT	TYYPPI A
OULUN KAUPUNGIN RAKENNUSVIRASTO TALOUSUNNITTELUOSASTO PÄÄLLYSPÄÄLLYKSEN 23 11 77 EH	PIIRUSTUKSEN NÄKÖSUOJA-AIDAT	PIIRUSTUKSEN NÄKÖSUOJA-AIDAT	TYYPPI A

Sahasareen rakennetun aidan piirustukset vuodelta 1980.

Korjaamorakennuksen mittauspiirustukset vuodelta 2009.

